

Jog

történeti szemle

XIX. évf.
3. szám
2021

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1925. évi választójogi törvény nemzetgyűlési vitájában

A jogszolgáltatás testületei a hódoltsági mezővárosokban

„Nemzetiségi” és „kisebbségi jogi” konstrukciók 1868 és 2011 között

Az 1843. évi büntető anyagi javaslat és az orvoslás

A trianoni trauma alkotóművészi reprezentációja Szelezky Zita filmjeiben

A csődbűncselekmény hazai fejlődéstörténete a 20. században



Vázsonyi Vilmos

TARTALOM

TANULMÁNYOK

HOLLÓSI Gábor – A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1925. évi választójogi törvény nemzetgyűlési vitájában	1
IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor – A jogszolgáltatás testületei a hódoltság mezővárosokban	9
PAP András László – Innováció és modellmásolás: „nemzetiségi” és „kisebbségi jogi” konstrukciók 1868 és 2011 között	17
MŰHELY	
JUHÁSZ György – Az 1843. évi büntető anyagi jogi javaslat és az orvoslás	27
LIPS Adrián – A trianoni trauma alkotóművészi reprezentációja Szelezky Zita filmjeiben	35
STEINER Gábor – A csődbüncselekmény hazai fejlődéstörténete a 20. században	42
SZEMLE	
BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – A Székesfehérvári Törvényszék polgári kori története	52
HÍREK	54
E SZÁMUNK SZERZŐI	56

A címlapon:

Vázsonyi Vilmos 1910 körül (Erdélyi Mór felvétele)

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Vázsonyi_Vilmos_\(Erdélyi_Mór\).jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Vázsonyi_Vilmos_(Erdélyi_Mór).jpg)

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauneder (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla, Dr. Szabó István

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Bódiné dr. Beliznai Kinga



A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti-Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

„Hogy milyen erkölcstelen ez a [törvény]javaslat, arra például csak az ajánlási ívet hozom fel. Micsoda kitalálás ez? Miért nem volt elegendő a jelöléshez a régi gyakorlat, amikor odament húsz ember és azt mondta: ezt akarjuk képviselőjelöltnek és azután szavaztunk rá. Nagyon becsületesen ment a dolog és szavaztunk, most ellenben 500 vagy 1000 – nem tudom miféle – aláírást kívánnak meg, amely aláírások a hamisításoknak és a csalásoknak legeklatánsabb példáit mutatják.” (Rákóczy Ferenc nemzetgyűlési képviselő, 1925)¹

Hollósi Gábor

A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1925. évi választójogi törvény nemzetgyűlési vitájában

1. Bevezető és néhány módszertani kérdés

Az 1922. évi választásokon az új képviselőjelölési rendszer visszasságai már jól tapasztalhatók voltak, így 1925-ben a választójogi rendelet² törvénynyé fejlesztésekor e kérdéskör lett a nemzetgyűlési vita egyik legfontosabb tárgya. Elég csak egy nemzetgyűlési képviselő beszédének legelső mondatát idézni:

„A titkosság mellőzéséről rendelkező 13. § mellett ez a 62. § az, amely a választójogi törvényjavaslatban a legnagyobb figyelmet érdemli, mert ebben a szakaszban vannak elrejtve azok a rendelkezések, amelyek a választási eljárás szabadságát megnehezítik.”³

Tanulmányomban a korabeli képviselőjelölési rendszert átfogó jelleggel nem ismertetem, mert azt a *Jogtörténeti Szemlé*ben egy korábban megjelent írásomban már meg tettem, ahol a magyar rendszer európai kontextusára, illetve a legjellemzőbb visszaélésekre is kitértem.⁴ Az alábbi sorok célja az, hogy belelapozva az egykori nemzetgyűlési naplókba, összegyűjtsem és felidézsem azokat az ellenzéki kritikákat és indítványokat, amelyek az 1925-ben elfogadott választójogi törvényjavaslat képviselőjelölésre vonatkozó szabályaival szemben megfogalmazódtak.

Módszertani szempontból azt tartom megfelelőnek, mivel a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitaanyaga rendkívül terjedelmes – a választójogi bizottság huszonöt tagjának megválasztása a 388. ülésen, a törvényjavaslat harmadszori olvasása viszont csak a 443. ülésen történt meg –, ha annak történetét jogintézményenként dolgozom fel. E helyen a képviselőjelölést emeltem ki kísérletképpen. Másrészt hangsúlyozom: az eseménytörténet bemutatását szükségtelennek tartottam. Nem arra koncentrálok tehát, hogy melyik képviselőtől, mikor hangzott el felszólalás – erre a jegyzetekben természetesen mindig van utalás –, hanem hogy rendszerbe helyezzek minden fontosabbnak ítélt ellenzéki javaslatot és kritikát. Ennek megfelelően alakítottam ki a tanulmány fejezetbeosztását. Harmadrészt, mindig a végleges törvényszöveg volt a kiindulópontom, ezért a nemzetgyűlési vita során benyújtott indítványokat, illetve az ott megfogalmazódott észrevételeket mindig ahhoz és nem a korábbi, tervezeti vagy javaslati szövegváltozatokhoz viszonyítom. Továbbá írásomban a

korabeli képviselőjelölésnek csak azokat a fontosabb szabályait veszem sorra, amelyek körül hevesebb vita bontakozott ki, illetve amelyeken az ellenzék változtatott volna. Mindez épp elég arra, hogy kirajzolódjon e jogintézmény akkori arca.⁵

2. Viták az ajánlók száma körül

„[...] ha már a választókkal nem bírnak [...] akkor legalább a passzív választójoggal azokat üthessék el a megválasztástól [...] akiket az a nép a maga képviselőjében be akar küldeni.” (Rupert Rezső)⁶

Az 1925. évi választójogi törvénybe külön fejezetbe vették fel a listás választókerületekre vonatkozó eltérő rendelkezéseket.⁷ Ennek megfelelően a képviselőjelölésre vonatkozó szabályokat is – nem túl szerencsés módon – különböző helyeken kell keresni. A sorban korábbi rendelkezéssel nyitom értékelő munkámat, mely szerint „Jelöltet tízezer vagy kevesebb választót számláló [egyéni] választókerületekben a választóknak legalább 10%-a, nagyobb kerületekben pedig legalább 1000 választó írásban ajánlhat.” [1925. évi XXVI. tc. 62. § (4)]

Rakovszky Iván belügyminiszter az általa is „magasabbnak” elismert számokat a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitáján egyrészt azzal indokolta, hogy a választási agitáció utolsó stádiumában csak olyan jelöltek vehessenek részt, akiknek komoly esélyük van. Akik számára ugyanis a verseny kilátástalannak tűnik, nem válogatnak az eszközökben, lelkiismeretüket könnyebben félreteszik. Másrészt úgy vélte, hogy minél kevesebb ajánlás elegendő, az megvesztegetéssel annál könnyebben összegyűjthető.⁸

Az ellenzék természetesen változatos ellenérveket sorakoztatott fel. Volt, aki nyíltan kimondta, hogy a nagy számnak az a célja, hogy az Egységes Párt – a kormánypárt – további uralmát biztosítsa. Hiszen ezer aláírás összegyűjtése nagy akadály, viszont az 1922. évi választásokon előfordult, hogy ennyi szavazatot sem kapott az, aki „nagy kinnal, keserves presszióval” összegyűjtött ennyi aláírást.¹⁰ Mások általánosabban fogalmaztak: a nagy

szám a választói akarat szabad megnyilvánulását korlátozza,¹¹ nem állíthat jelöltek a választók kisebb csoportja, összeegyeztethetetlen vele a demokratizálódás szempontja.¹²

További ellenérvként fogalmazódott meg, hogy e szabályozás visszaélésekre nyújt lehetőséget. A nagy szám miatt ugyanis szabályos aláírások is semmisnek tekinthetők, akik pedig függő viszonyban vannak közigazgatási hatóságtól vagy földbirtokostól, káruk származhat belőle.¹³

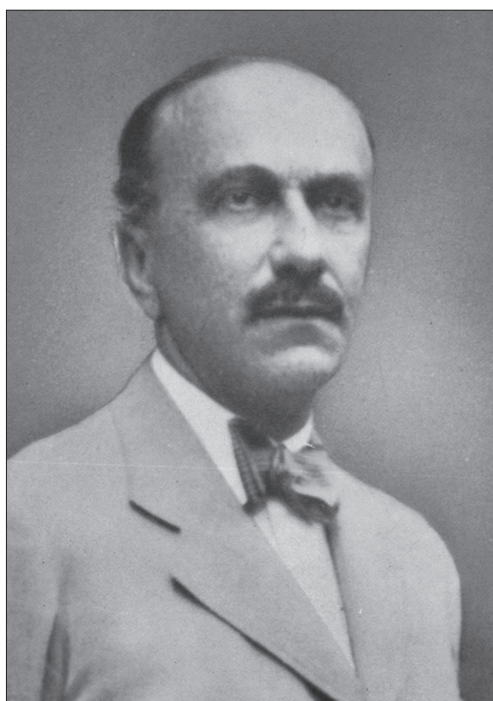
Számunkra azonban legérdekesebb az a kritika – mivel dogmatikai színezete van –, hogy az ajánlás a titkos szavazás meghamisítása. A választók 10%-a ugyanis köteles a titkosság leple alól kilépni, és mint ajánló bemutatkozni, hogy kire kíván szavazni.¹⁴ (Ez az észrevétel még a törvényjavaslat általános vitáján hangzott el, amire azért hívom fel külön is a figyelmet, mert az nem az egyéni, hanem a titkosan szavazó listás választókerületekkel áll összefüggésben.) Továbbá érdekes, hogy épp ellenzéki oldalon fogalmazódott meg az, amit erre akár egy kormánypárti képviselő is mondhatott volna: a jelölés nem közjogi aktus,¹⁵ az aláírás pedig nem jelenti azt, hogy az ajánló személy leszavazott volna. Ezért teljesen mellékes, hogy hány választónak kell ajánlani a jelöltet.¹⁶ (Megjegyezzük, hogy csak az 1937. évi választójogi novella hozta be azt a szabályt, hogy a választó az ajánlással egyúttal az általa ajánlott jelöltre leadta a szavazatát.)¹⁷

Végül, elhangzott hivatkozás arra vonatkozóan is, hogy ezer ajánlót nem lehet aláírásuk hitelesítése érdekében községi előljáróság, közjegyző vagy járásbíró elé vinni.¹⁸ Egyesek ugyanis szerették volna az aláírások hitelesítését elérni, erre a problémakörre a későbbiekben még vissza fogok térni.

A fentiek fényében az ajánlók számát illetően több ellenzéki javaslat is született, közülük a maximális azt 5%-ra, illetve 500 főre csökkentette volna le,¹⁹ egy köztes 3%-os, de legfeljebb 300 fős elképzelés is létezett,²⁰ a minimális javaslat pedig a számot 100 főben határozta meg. Igaz, azért 100-ban, hogy abból lehessen „alkudni”, egyébként elment volna 200-ig is.²¹

Említettem, hogy az 1925. évi választójogi törvénynek egy másik helye is van, mely külön rendelkezett a listás kerületekre vonatkozóan: „Egy-egy lajstrom [értsd: lista] ajánlásához a választók 10%-ának, de legfeljebb ötezer olyan választónak a sajátkezű aláírása szükséges, akinek az illető választókerületben van választójoga.” [93. § (2)]

Az ellenzék a nemzetgyűlési vitán már jóval kisebb érdeklődéssel fogadta ezt a szabályt, részben azért, mert korábban az egyéni választókerületekre nézve sem sikerült elérnie, hogy leszállítsák az ajánlók számát. 2%-ra, illetve



Rakovszky Iván belügyminiszter⁹

legfeljebb ezer főre vonatkozó indítvány született, arra hivatkozva, hogy ötezer aláírás összegyűjtése óriási költség, óriási apparátust igényel. Ráadásul az egész város életét feldúlja, pedig ahol lajstromos a választás, ott önjelölt nem is indulhat.²² Az ellenzék azonban e tekintetben sem volt egységes, volt, aki úgy vélte, hogy a fővárosban és a vidéki városokban nem nagyon érdekes, hogy 5000 ajánló kell-e, vagy elég csak 2000 egy listás kerületben.²³ Jellemzően ugyanis e helyekről kerültek ki az ellenzék szavazói.

3. A képviselői prémium intézménye

„[...] a Nemzetgyűlés önmaga megveregeti saját vállát és ennek kifejezéséül saját magától annyira el van ragadtatva, hogy volt nemzetgyűlési képviselőknél 500-ra szállítja le az ajánlók számát.” (Kiss Menyhért)²⁴

Az alábbi, kizárólag egyéni választókerületekre vonatkozó szakasz épp ellenzéki javaslatra került be a törvényszövegbe mielőtt még a nyilvános nemzetgyűlési vita megkezdődött volna, a vitán azonban az ellenzék már hevesen támadta: „Annak jelöléséhez, aki a választást közvetlenül megelőzően országgyűlési (nemzetgyűlési) képviselő volt, ugyanabban a választókerületben a választók 5%-ának, nagyobb kerületekben 500 választónak ajánlása elegendő.” [62. § (5)]

A törvényjavaslat ellenzői egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ezt a rendelkezést törölni kell, mivel önző, méltánytalan, jogtalan és erkölcstelen.²⁵ Volt, aki nyíltan ki merte mondani, hogy ezzel a kormánypárti képviselők részére kívánnak kedvezményt nyújtani, amikor annak a kerületnek a mandátumára pályáznak ismét, amely nem óhajtja személyüket továbbra is képviselőjeként látni.²⁶ Volt, aki pusztá tényként állapította meg, hogy egy korábbi képviselőnek könnyebb ezer aláírást megszereznie, mint ötszázat egy új jelöltnek.²⁷ Ismét más az érvelését hasonlatokra alapította: lóversenyeken nagyobb súlyt raknak arra a lóra, amely már a gyors futását bizonyította, futóversenyen pedig a jobb futó a gyengébb ellenfelének előnyt ad. A képviselőknél viszont ennek épp fordítottja van. Mert a választótól egyszerűen félnek; félnek, hogy nehezebben hozzák össze az ajánlók számát, mint egy vadidegen. Az pedig magára a képviselőre nézve szégyen, ha ilyen kedvezményt igénybe kell vennie.²⁸

4. Kísérletek az ajánlások körüli visszaélések megfékezésére

„[...] a budapesti választásoknál látjuk, amidőn a szavazócéduláról letépett szelvényeket különféle üzemekben hamisítják, amidőn szelvénytőzsde alakult ki, amidőn árfolyama van a zöld papirosnak, amely 5–10 000 koronáról immár 20 000 koronára emelkedett. Ezt a rendszert akarnák meghonosítani [...]” (Drozdy Győző)²⁹

A visszaélések csökkentésére két megoldás kínálkozott: az egyik a szelvényrendszer bevezetése, a másik az ajánlók aláírásainak hitelesítése volt. A szelvényrendszer lényege abban foglalható össze, hogy a jelölt (vagy párt) ajánlása az ajánló személy szavazóigazolványán található szelvény letépésével történik meg, ami eleve kizárja, hogy ugyanaz a személy újabb (többes) ajánlásban részt vegyen. Az 1925. évi választójogi törvény eredetileg ezt a megoldást alkalmazta volna, a nemzetgyűlési vitán azonban a szelvényrendszer elejtését jelentette be a törvényjavaslat előadója.³⁰

A fővárosi választásokon³² ugyanis már kipróbálták ezt a megoldást, ám az élelmes pártok azt hamar kijátszották. Mert-hogy a jelöléshez ezer aláírás kellett volna, létezett azonban olyan párt, amely összesen nem rendelkezett ennyi szavazóval. Mandátumot viszont már lehetett szerezni háromszáz-négy-száz szavazattal is.³³ Mivel a szavazóigazolványokat nem posta, hanem alkalmilag felfogadott egyének, illetve a házmesterek³⁴ kézbesítették, tőlük – főleg a nem kézbesített igazolványokról – a szelvényeket megszerezték. Aztán – például a Báthory-kávéházban – szabályos szelvényvásár, „szelvénytőzsde” alakult ki;³⁵ mivel az egyik párt, amelyik vásárolt, a Ripka-párt volt, szárnyra kapott a „Ripka-börze” elnevezés is. Míg korábban tehát a választás napjára estek a visszaélések – az etetés-itatás, a szavazatok megvétele – a szelvényvásár már hetekkel előbb kezdetét vette.³⁶

Mindennek ellenére az ellenzék a szelvényrendszert megtartotta volna, hangsúlyozva, hogy megfelelő büntetőrendelkezésekkel kell védeni azt, tehát büntetni kell, aki szelvényt vesz, vagy elad.³⁷ A különböző hozzászólásokból azonban úgy tűnik, hogy a szelvényrendszerrel kapcsolatban az ellenzéknek is voltak bizonyos fenntartásai. Például, hogy azokban a választókerületekben, ahol megmarad a titkos szavazás, a szelvényeknek az ajánló-

ívre való felragasztásával a választók tekintélyes részétől megkövetelik a nyilvános színvallást.³⁸ Vagy az, hogy sok ember úgy gondolja, hogy a szelvényét százezer koronáért eladja, mert majd úgyszólván a meggyőződésének megfelelően szavaz titkosan. Így viszont a kis pártok indulásához mérhetetlen pénzpazarlás szükséges, ha pedig nem indulhatnak, azzal a szabad választói akaratot hamisítják meg.³⁹ Megfogalmazódott továbbá az is, hogy egyes választók a választási terror hatására kénytelenek az ajánlószelvényeiket leadni.⁴⁰

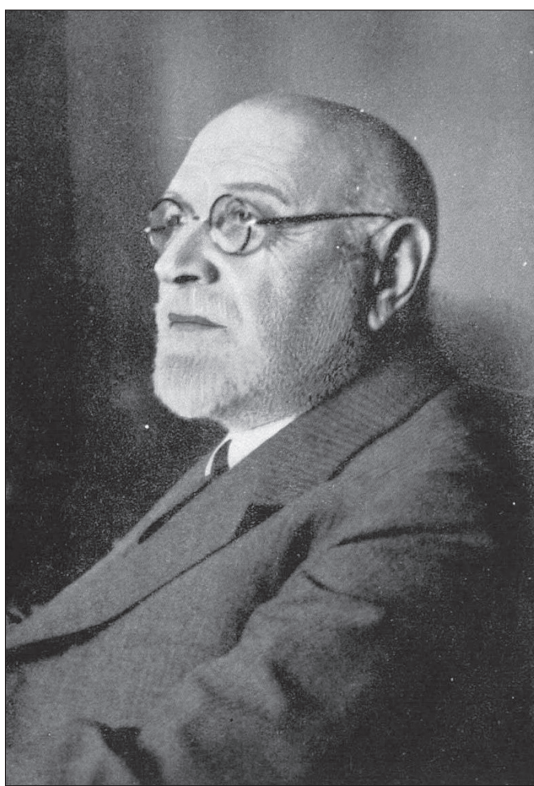
Az ajánlások körüli visszaélések megfékezésére – ahogy említettem – egy másik megoldás lehetett volna az aláírások (a kitöltött ajánlóívek) hitelesítésének bevezetése. E tekintetben volt azonban talán a legkevésbé egységes az ellenzék. Azzal a javaslattal szemben, hogy a községi előljárásság hitelesítsen,⁴¹ hamar megfogalmazódott, hogy hitelesítési joga a közjegyzőknek és a járásbíróknak is legyen. Mert ha „nem olyan felfogású” a községi előljárásság egy bizonyos helyen, akkor nem áll a jelölt rendelkezésére, még csak meg sem jelenik a hivatalos helyiségben.⁴²

A belügyminiszter az indítványt – némi cinizmussal – épp erre hivatkozva utasította vissza: ha hatósági közegek kapnak befolyást a választásnál, visszaélhetnek hatalmukkal. Utalt arra, hogy a Csehszlovák Köztársaság ezt a megoldást alkalmazza, és erről neki személyes és rossz tapasztalatai vannak. A közjegyzői hitelesítés pedig költséges, így aláírásokat csak a gazdag pártok gyűjthetnének.⁴³ (A kitöltött ajánlási ívek hitelesítése a magyar jogba csak 1937-ben épült be.)⁴⁴

A szelvényrendszer elvetésére hivatkozva ugyanakkor két kiegészítést is javasolt a törvényjavaslat előadója.⁴⁵ A nemzetgyűlési többség mindkettőt megszavazta: „A választási biz-

tos köteles a neki átnyújtott ajánlási íveket gondosan megőrizni és azokat a feleknek rövid időre sem adhatja többé vissza.” [62. § (18)] „Ha a választási biztosnak az ajánlási íven előforduló valamely aláírás érvényessége ellen kifogása van, köteles az ajánlási ívet a választás befejezése után – büntető eljárás folyamatba tétele végett – az illetékes kir. ügyészséghez haladéktalanul megküldeni.” [62. § (19)]

Mivel mindkettő alkalmatlannak tűnt a visszaélések megelőzésére, az ellenzék már alig foglalkozott az új rendelkezésekkel. Pusztán egyetlen képviselő figyelmeztetett arra, hogyha az ajánlási íveket nem adják vissza, akkor a pártok nem fogják tudni, hogy a választási biztos mely neveket utasította vissza, ami fontos információ lenne az



Puky Endre³¹

új íveken gyűjtendő kiegészítő aláírások szempontjából. Az pedig, hogy a választási biztos az ügyészre bízta, hogy az aláírást el lehet-e fogadni, az utólag nagyszámú aláírás visszautasítását eredményezheti. Ráadásul a meginduló büntető eljárás a jogtalanul történt visszautasítások miatt beadott petíciós (közigazgatási bírósági) eljárásnak is elébe vág.⁴⁶

5. Hitelesített fellépési nyilatkozat

„Ne csináljuk meg azt, hogy ha valaki beteg állapotban van valamely fürdőhelyen, ha nem éppen Marienbadban, hanem egyebütt, pl. Karlsbadban, kénytelen legyen Prágába bemenni, ahol már van külföldi képviseleti hatóságunk.” (Rupert Rezső)⁴⁷

Korábban már utaltam arra, hogy a kitöltött ajánlóívek hitelesítésére vonatkozó indítványt a belügyminiszter azon az alapon utasította vissza, hogyha hatósági közegek kapnak befolyást a választásnál, visszaélhetnek hatalmukkal. Ezt az elvet azonban a legkevésbé sem érvényesítették következetesen, bizonyítja ezt a választójogi törvény alábbi helye: „Képviselővé csak az jelölhető, aki a jelölés elfogadására való készségét királyi közjegyző vagy a községi előljáróság (városi tanács) által hitelesített írásbeli nyilatkozatban kijelenti.” [62. § (2)]

Aligha meglepő tehát az ellenzék aggodalma, hogy mi lesz akkor, ha a községi előljáróság vagy a közjegyző a hitelesítést egyszerűen megtagadja.⁴⁸ Ráadásul a törvényjavaslat még a fellépési nyilatkozat benyújtására sem alapított meg szabályokat, mindössze felhatalmazta a választási biztost arra, hogy ha ilyenről nem tud, az ajánlást visszautasíthatja [62. § (20)]. Mivel egy ellenzéki javaslatot erre nézve méltányolt a belügyminiszter is,⁴⁹ a szöveget a következő mondattal egészítették ki: „Az ajánlathoz csatolni kell a jelen szakasz (2) bekezdésében megkívánt és hitelesített írásbeli nyilatkozatot is.” [62. § (8)]

A törvényjavaslat azonban arról sem rendelkezett, hogy az éppen nem Magyarországon lévők nyilatkozatait ki hitelesítse. Így előadói indítványra ez a kiegészítés született:⁵⁰ „A 4. § (4) bekezdésében említett személyek [azaz, akik külszolgálatot teljesítenek], valamint azok, akik a jelölés idejében külföldön tartózkodnak, ezt a nyilatkozatot külképviseleti hatóságok által hitelesítetik.” [62. § (2)]

E módosítást illetően két eltérő vélemény fogalmazódott meg. Az egyik abszurdnak tartotta, mivel azt, aki például az Egyesült Államoknak a magyar követségtől távolabb eső részén van, lehetetlen helyzetbe hozza. Eszerint az lenne a helyes, ha csak belföldön lévő személynek kellene fellépési nyilatkozatot tennie. Érvként felhozta, hogy a legutóbbi angol választásokon nem is vehettek részt, akik más világrészen tartózkodtak.⁵¹ A másik nézet inkább a hitelesítésre jogosult hatóságok körét javasolta bővíteni: be kell vonni a közjegyzőnek vagy a magyar városi tanácsnak, illetve községi előljáróságnak megfelelő külföldi hatóságokat is.⁵² Ezzel szemben viszont kétségkívül helytálló az akkori belügyminiszter véleménye: idegen állam hatósága magyar közjogi okmányt ne hitelesítsen, a

választási biztos elé pedig ne kerüljenek legkülönbözőbb nyelveken készült hitelesítések.⁵³

Fontos azonban tudnunk, hogy e szabály önmagában véve csak az egy évet meg nem haladó külföldi tartózkodás esetére vonatkozott. Ha a külföldi tartózkodás az egy évet meghaladta, további követelményt is támasztottak. Ezt tárgyaljuk az alábbiakban.

6. Az emigráns szakasz

„Ebben a 62. §-ban bújik meg nagyon szerényen, mint egy szende kis ibolya, annak 18. alpontjában az úgynevezett emigráns szakasz.” (Peidl Gyula)⁵⁴

Az 1925. évi választójogi törvény „emigráns” – vagy más szellemes jelzőkkel: „Heródes” vagy „félisz” – szakaszát ekként véglegesítették a nemzetgyűlési vita nyomán: „A választási biztos az átvett ajánlásban foglalt jelölést köteles elfogadni, kivéve ha az olyan egyénre vonatkozik, aki: [...] b) a jelen törvény kihirdetését megelőző egy évet meghaladó idő óta az ország területén kívül él, kivéve azt, aki a jelen törvény 4. §-ának (4) bekezdésében foglalt rendelkezés alá esik [azaz külszolgálatot teljesít], vagy akinek távollétét a minisztertanács, az igazságügyminiszter előterjesztésére, a választhatóság szempontjából igazoltan elismerte.” [62. § (20)] Az idézett rész utolsó fordulata már a nemzetgyűlési vita során került be a szövegbe, előadói indítványra.⁵⁵

A belügyminiszter e szabályozást azzal indokolta, hogy akik azért tartózkodnak külföldön, mert itthon rájuk büntetőeljárás várna, ne legyenek megválaszthatóak, hogy a büntetőeljárástól szabaduljanak a mentelmi jog védelme alatt. A minisztertanács természetesen mérlegelhet méltányossági szempontokat, és felmentheti azokat, akiknek „az ország biztonságába és politikai nyugalmanak érdekében nem ütközik” a megválasztása.⁵⁶

Az idézett részre ellenzéki ösztűz zúdult: mindenki felismerte, hogy ez a rendelkezés a „mi” vezetőink, elsősorban Buchinger Manó, Garami Ernő, Lovászy Márton és Weltner Jakab ellen irányul, akik a Tanácsköztársaság alatt nagy szerepet vagy nem vállaltak, vagy azzal szemben épp helytálltak.⁵⁷ Viszont külföldre távoztak, mert nem akarták, hogy a meggyilkolt Somogyi Béla sorsára jussanak, és mivel „itthon leskelődik rájuk az ügyész”, nem is tértek haza.⁵⁸ Számos érvet sorakoztatott fel tehát az ellenzék, hogy ezt a törvényszakaszt töröljék.

Volt, aki egyenesen a gyűlölet kodifikálását látta benne, melyben a kormány az emigránsoktól való félelmét vallja be.⁵⁹ Hangsúlyozták, hogy országos érdek az emigráció értékes és tisztességes részének „likvidációja”, lehetővé kell tenni tehát azt, hogy ezek az emberek felelősen idehaza politizálhassanak. Nemzetközi kapcsolataik révén belőlük még a magyar külügy is hasznot húzhat.⁶⁰ Ráadásul „az itthon való küzdelemben észreveszi a nép és a közvélemény, hogy nem Istenek, de az emigráció mindenkit megnöveszt.”⁶¹ Párhuzamot vontak az 1879. évi L. tc. hasonló, valójában Kossuth Lajos ellen irányuló generális rendelkezésével is, mely szerint aki tíz évig megszakítás

nélkül a magyar Szent Korona területének határain kívül tartózkodik, a magyar állampolgárságát elveszti.⁶²

Az ellenérvek második csoportja azt a problémakört feszegette, hogy miért kell a választójog szempontjából büntetni a gazdasági vagy egészségügyi okokból történő külföldi távollétet.⁶³ A munkaalkalom hiánya ugyanis az embereket ezrével hajtja ki, nemcsak a munkásokat, hanem a diplomásokat is. A *numerus clausus*⁶⁴ miatt néhány ezren külföldön tanulnak. Arról nem is szólva, hogy mi lesz a külföldön tartózkodó magyar kutatókkal, egyetemi tanárokkal.⁶⁵ Aki tehát a nagyvilágban tudományos pályán küzdötte fel magát, „idehaza még arra sem érdemes, hogy Kuna P. András bácsival egy sorban képviselővé megválasszák”.⁶⁶ (A kiscsorda képviselő megsértése miatt a nemzetgyűlés aznap ülése botrányba fulladt.)

A fenti érvelést megtoldották néhány külföldi hivatkozással is, amit némi jóindulattal talán komparatistikai szempontként is lehet említeni. Nevezetesen, ha Norvégiának ilyen törvényszakasa volna, akkor Amundsent lehetlenné tenné politikailag. Ha pedig a svédeknek, akkor Sven Hedin képviselő nem lehetne.⁶⁷ Ezért ilyen rendelkezés semmiféle törvényben sincsen, még a szovjet-orszót is beleértve.⁶⁸ Mindezekkel összefüggésben egy képviselő bibliai párhuzamot vont: a kiszemelt csecsemőt meg akarják ölni, nem törődve vele, hogy másik tízezer is elpusztul.⁶⁹ Innen ered az elnevezés, hogy „Heródes-szakasz”, mely a törvényhelyre ráragadt. A belügyminiszter az ellenzékkel azzal igyekezett szerezni, hogy aki beteg – tehát külföldön gyógykezelik –, vagy aki külföldön folytatja tanulmányait az úgyis haza fog jönni, mert a választási agitációban részt akar venni.⁷⁰

Számunkra azonban mindig a legérdekesebbek azok az ellenzéki észrevételek, amelyek dogmatikai kérdést érintenek, vagy a törvényjavaslat koherenciájával kapcsolatban fogalmaznak meg kételyeket. Valóban érdemes elidőzni azon gondolat felett, hogyha a választójog közjog, akkor az a minisztertanács határozatától hogyan függhet.⁷¹ Különös tekintettel arra, hogy a minisztertanács egy pártpolitikai testület, így a mindenkor kormányok döntése azon múlik, hogy irányvonalukkal összhangban áll-e a politikus működése.⁷² Már a koherencia problémakörével van kapcsolatban, hogy az „emigránsokat” illetően a választási biztos a jelölést visszautasíthat, holott ahhoz minden más képviselővé választást kizáró ok (10. §) fennforgása – például magyar állampolgárság hiánya, összeférhetlenség vagy bűncselekmény elkövetése – esetén sem volt

joga. A tényt csak jegyzőkönyvbe foglalhatta, amit döntés végett továbbítania kellett a választásokat igazoló képviselőháznak. Felmerült továbbá az, hogy honnan tudhatná

a választási biztos, hogy az „emigráns” időközben nem látogatott-e haza? Közokirattal kellene tehát igazolni azt a tényt, hogy az illető az ország területén kívül él, illetve, hogy elítélték, és ezt a tényállást felvenni a szövegbe a kizáró okok közé.⁷³ Megfogalmazódott azonban egy ennél lényegesen egyszerűbb megoldás is: mivel a kizáró okok között egyébként is szerepel, hogy a Tanácsköztársaság prominenseit nem lehet képviselővé választani, továbbá a mentelmi jogot is bármikor fel lehet függeszteni, a vitás szakaszt a legcélszerűbb törölni.⁷⁴



Propper Sándor (1927 körül)⁷⁵

7. Problémák a választási biztos intézménye körül

„[...] meg is szokott történni ez választások alkalmával – hogy a választási biztosnak rendkívül rossz lesz a memóriája és sehogy sem akarja személyesen ismerni azt, akihez talán már személyesen is volt szerencséje, ezáltal [...] az ajánlattevőt visszautasíthatja.” (Csík József)⁷⁶

A választási biztos személye érintőlegesen már szóba került munkánk egy korábbi fejezetében. A két háború közötti választásokon betöltött szerepe – és az azt övező visszaélések – külön vizsgálat tárgya lehetne. Itt azonban csak a képviselőjelöléshez fűződő jogkörével foglalkozunk, ezért érzük be annyival, hogy a választókerületenként alakuló választási bizottság egyik tagjaként (de nem elnökeként) működött a választási biztos, személye pedig mindig a kerület székhelye szerint illetékes királyi ítélőtábla által kiküldött bíró volt [53. § (2), (4)].

Ennek ellenére könnyűszerrel kijátszhatta azt a szabályt, hogy „Az ajánlatot legalább két, és legfeljebb tíz olyan ajánlónak kell személyesen átnyújtania, akiket a választási biztos személyesen ismer, vagy akik személyazonosságukat előtte igazolják.” [62. § (8)] Egyszerűen csak le kellett tagadnia, hogy személyesen ismerné az ajánlót, illetve kihasználnia, hogy a korban nem volt egységes a személyazonosság igazolása. A legtöbb falusi ember ugyanis nem tudott személyazonossági igazolványt bemutatni, még csak arról sem volt fogalma, hogy hol kell kiváltani. A keresztlevelet pedig a bíró vagy elfogadta, vagy nem – a nemzetgyűlési vitán egyébként a belügyminiszter is arra az álláspontra helyezkedett, hogy azzal személyazonosságot igazolni nem lehet. Így ellenzéki ol-

dalon olyan javaslat fogalmazódott meg, hogy a szövegbe legalább annyi kiegészítést tegyenek, hogy a személyazonosság igazolása a „szokásos módon” lehetséges.⁷⁷

Az említett visszaéléseket csak támogatta, hogy a törvény kimondta, hogy „A választási biztos az ajánlás átvételére rendelt helyiségből, az ajánlás átnyújtóit kivéve, mindenkit kitilthat.” [62. § (13)] A nemzetgyűlési vitán az ellenzék hiába kérte, hogy legalább a választási bizottság tagjait kitiltani ne lehessen.⁷⁸ Ezzel összefüggésben említettünk meg egy rokon rendelkezést, mely szerint „A választási biztos az ajánlás átadásáról a benyújtóknak elismervényt ad, és legkésőbb a benyújtást követő második nap déli 12 óráig írásban közli a benyújtók valamelyikével az ajánlás elfogadására vagy megtagadására vonatkozó döntését.” [62. § (14)] Az ellenzék – szintén a törvényjavaslat vitáján – eredménytelenül kérte, hogy a határozatot ne a választási biztos, hanem a választási bizottság közölje.⁷⁹

Ugyancsak kritika fogalmazódott meg azzal a szabállyal szemben – melynek célja ráadásul az volt, hogy az eljárást könnyítse –, hogy „Az ajánlásra a belügyminiszter által rendelkezésre bocsátott, vagy magánúton előállított ajánlási íveket lehet használni. Az ajánlási ívek alakjának és szövegének a belügyminiszter által a végrehajtási utasításban megállapítandó mintával teljesen meg kell egyeznie [...]” [62. § (6)]

A magánúton előállított ívekre gyűjtött aláírások elfogadásánál visszaélésre adott okot, hogy azt mondhatták, hogy más minőségű a papír, egy centiméterrel keskenyebb vagy hosszabb, vagy más a betűtípus. Ez ismét lehetővé tette, hogy ellehetetlenítsék az ellenzéki jelöltet.⁸⁰ Ennek kiküszöbölésére két javaslat is született, az elsővel maga a belügyminiszter is egyetértett. Megígérte, hogy ez a kérdés a törvény végrehajtási utasításában szabályozva lesz.⁸¹ Az első javaslat szerint az azonosságot csak „rovatbeosztásra és szövegtartalomra nézve” kell megkövetelni.⁸² Észszerű volt azonban a másik javaslat is, mely abból indult ki, hogy az üres ajánlási íveket egyébként is kell hitelesíteni [62. § (7)], tehát a legegyszerűbb, ha a járásbíró csak akkor hitelesít, ha a magánúton készített ív és a minta megegyezik.⁸³

Az a felsorolás, hogy „Az ajánlásnak tartalmaznia kell: az aláírók családi és utónevét, polgári állását (foglalkozását), lakását és életkorát” [62. § (12)] ugyancsak felvetett néhány problémát. A visszaélések itt abból keletkeztek, hogy az érvényességnek a sajátkezű aláírás, illetve a születési év feltüntetése nem volt feltétele. Pedig különösen a nem gyakorlott írású ember írhatta a nevét többféleképpen is – például a sváb Schwartz Schvarzként, Schwartzként valamint Schwarczként is –,⁸⁴ továbbá, aki a választói névjegyzék összeállításakor 61 éves volt a saját bevallása szerint, de az ajánlásra már 62 évet írt, a személyazonosságát kétségbe lehetett vonni. Értelemszerű volt tehát az az ellenzéki indítvány, hogy az ajánlásnak tartalmaznia kell a születési évet, és legyen rajta sajátkezű aláírás. A választási biztos pedig az említett hibák esetén se törölhesse az ajánlási ívről olyan nevet, ahol a személyazonosság kétségtelen.⁸⁵

Ezzel eljutottunk talán a legkritikusabb ponthoz, hogy az ajánlási ívről milyen esetekben és milyen módon tö-

rölhetett neveket a választási biztos. Erre a törvény – illetve annak javaslati szövege is⁸⁶ – legfeljebb csak áttételes rendelkezést tartalmazott.⁸⁷ Többes ajánlás esetén így a választási biztos nem foglalkozott vele, hogy a valódi név kinek az ívében szerepel, hanem kihúzta mindegyiken. A jelöltnek tehát elég volt az ellenjelöltet ajánló nevét a saját ajánlási ívére ráhamisítani, és az ellenjelölt máris nem tudott az induláshoz kellő számú aláíráshoz jutni.⁸⁸ Az ellenzék követelte, hogy többszörös ajánlás címén az ívekről törölni senkit se lehessen – ami természetesen nem érintette volna a büntethetőséget az ajánló tekintetében. [162. § (1)] Sőt, javasolta kiegészíteni azt a szabályt, hogy „Újabb ajánlásban bárki csak akkor vehet részt, ha annak az ajánlásnak átvételét, amelyben ajánlóként szerepelt, a választási biztos megtagadta, vagy ha ez az ajánlás bármely okból hatálytalanná vált.” [62. § (10)] Az első mondatrészt követően a „büntetőjogi felelősség nélkül” fordulatot toldotta volna be.⁸⁹

A fentiek alapján már könnyű megérteni, hogy az akkori ellenzék miért szerette volna a választási biztosnak az ajánlás elfogadása körüli hatáskörét taxatívén meghatározni.⁹⁰ Ennek hiánya jócskán hozzájárult ahhoz, hogy hatáskörükön túlléphetek a választási biztosok. Jellemző például a törvénynek ez a helye: „A választási biztos vizsgálhatja az olyan ajánlást [...] amely egyéb rendelkezéseknek nem felel meg.” [62. § (16)]

8. Mérleg

„Törvénynek nem lehet az a célja, hogy a kalandorok taktikáját és vállalkozását segítse elő [...]”
(Meskó Zoltán)⁹¹

Mindenekelőtt arra hívom fel a figyelmet, hogy az 1922-es nemzetgyűlésben a kormánypárt – Bethlen István miniszterelnök Egységes Pártja – abszolút többséggel (a 245 mandátumból 133-mal)⁹² rendelkezett, tehát nem kényszerült rá, hogy a választójogi törvény ügyében bárkivel is egyezkedjen. Ez meghatározta az ellenzéki javaslatok sorsát: mindössze egyetlenegy, a jelölést elfogadó hitelesített nyilatkozat csatolására vonatkozó számíthatott többségre a szavazásnál, mivel elnyerte a belügyminiszter támogatását. Bár a belügyminiszter egyetértett egy másik, ajánlási ívek formájára vonatkozó javaslattal is, jelezte, hogy ezt a kérdést a végrehajtási utasításban fogják rendezni. Az ellenzék ennyit tudott elérni. Ugyanakkor a törvényjavaslat előadója által benyújtott módosításokat a nemzetgyűlés sorra elfogadta. Elvi problémaként merült fel azonban, hogy miért az előadó terjesztette be a kormánytól érkező javaslatokat, amikor épp a nemzetgyűlés közjogi bizottságának álláspontját kellett volna képviselnie a vitában.⁹³

Bár az ellenzék számos esetben különböző álláspont-ra helyezkedett, kifejtethetett minden nézetet: ugyanis a Horthy-korszaknak egy kevésbé hangsúlyozott értéke, a parlamenti szólásszabadság ezt lehetővé tette. A korszak félparlamentális rendszerének⁹⁴ nem az volt a célja, hogy az ellenzékét kiszorítsa, hanem hogy a konzervatív írá-

nyultságú kormányok számára a stabil parlamenti többséget biztosítsa. Ennek a választójog manipulációja volt a fő eszköze, azon belül is az egyik a képviselőjelölés rendkívül korrump rendszere. Elismeréssel tekintünk tehát vissza arra a nagyon is nivós ellenzéki politizálásra, amely őszintén és becsületesen törekedett a korabeli Magyarország demokratizálására.

Ugy gondolom azonban, hogy akkor még nem volt itt az ideje e folyamat felgyorsításának. Ne felejtjük el, hogy 1925-ben még élénken élt az emberekben 1918 és 1919 „forradalmainak” rossz emléke, Trianon után pedig külföldön is sokan úgy vélték, hogy az Ausztriától függet-

lenné vált Magyarország többé már nem lesz életképes.⁹⁵ A Bethlen-kormány viszonylag gyors tempóban állította talpra a maradék országot, a hosszabb távú tervezésnek azonban az egyik feltétele volt, hogy ne állandósuljanak a parlamenti válságok. Vajon megvalósulhatott volna például a klebelsbergi⁹⁶ program, ha az történik, ami Lengyelországban, ahol „a politikai életet a választójog krónikus válságállapotba sodorta”,⁹⁷ így 1918 és 1926 között egymást nem kevesebb mint 26 kormány váltotta, amelyeknek mindössze 5 hónap és 20 nap volt az átlagos élettartama, míg végül Piłsudszky marsall államcsínnyel magához nem ragadta a hatalmat?

HOLLÓSI, GÁBOR

Kritik am Nominierungssystem in der Debatte über das Wahlgesetz von 1925 in der Nationalversammlung (Zusammenfassung)

Bereits bei den Wahlen von 1922 wurden die Ungereimtheiten des neuen Systems zur Nominierung von Abgeordneten deutlich, so dass dieses Thema 1925 bei der Weiterentwicklung der Wahlrechtsverordnung zu einem Gesetz einer der wichtigsten Diskussionspunkte in der Nationalversammlung wurde. In der vorliegenden Studie verzichte ich jedoch auf eine umfassende Beschreibung des damaligen Systems zur Nominierung der Abgeordneten, da dies bereits in einer Arbeit in einem früheren Heft der Zeitschrift *Jogtörténeti Szemle* (Rechtsge-

schichtliche Rundschau) erfolgte, in der ich auch den europäischen Kontext des ungarischen Systems und die typischsten Missstände erörtert habe. Ziel meiner Studie ist es, in den Tagebüchern der ehemaligen Nationalversammlung zu blättern und die Kritikpunkte und Anträge der Opposition gegen die Vorschriften zur Nominierung der Abgeordneten im Wahlgesetzentwurf von 1925 zu sammeln und in Erinnerung zu rufen. All dies genügt, damit sich das damalige Antlitz dieses Rechtsinstituts abzeichnet.

Jegyzetek

- Rákóczy Ferenc beszéde, 1925. június 8. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIII. kötet*. Budapest, 1925. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, 88. p.
- A m. kir. minisztérium 1922. évi 2.200. M. E. sz. rendelete, az 1922. évben összeülő nemzetgyűlés tagjainak választásáról. In *Magyarországi Rendeletek Tára. LVI. kötet*. Budapest, 1923. Magyar Kir. Belügyminisztérium, 14–70. p.
- Hegymegi-Kiss Pál beszéde, 1925. július 1. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 335. p.
- HOLLÓSI Gábor: A képviselőjelölési rendszer a Horthy-korszakban. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 2. sz. 27–33. p.
- Módszertani szempontból Ruszoly József több értékes munkája is irányadó volt. Különösen RUSZOLY József: Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica*, XXI. kötet, 5. sz. Szeged, 1974. Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 35–42. p.
- Rupert Rezső beszéde, 1925. június 8. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIII. kötet*, 110. p.
- Lásd 1925. évi XXVI. tc. az országgyűlési képviselők választásáról, 7. fejezet. <https://net.jogtar.hu/ezet-torveny?docid=92500026.TV>.
- Rakovszky Iván belügyminiszter beszéde, 1925. július 2. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 360. p.
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Rakovszky_Iv%C3%A1n.
- Szabó Imre beszéde, 1925. július 1. Uo. 321. p.
- Farkas István beszéde, 1925. július 2. Uo. 359. p.
- Nagy Vince beszéde, 1925. július 1. Uo. 333. p.

- Csik József beszéde, 1925. július 1. Uo. 326. p.
- Propper Sándor beszéde, 1925. június 5. Uo. XXXIII. kötet, 64. p.
- Vázsonyi Vilmos beszéde, 1925. július 1. Uo. XXXIV. kötet, 328. p.
- Várnai Dániel beszéde, 1925. július 1. Uo. 336. p.
1937. évi VIII. tc. az országgyűlési képviselőjelölés újabb szabályozásáról, 6. § (1).
- Eöri-Szabó Dezső beszéde, 1925. július 1. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 332. p.
- Szabó Imre beszéde, 321. p.
- Farkas Tibor véleménye, 1925. július 1. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 327. p.
- Például Meskó Zoltán indítványa és későbbi közbeszólása, 1925. július 1. Uo. 322., 327. p.
- Rupert Rezső indítványa, 1925. július 2. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 387. p.
- Fábián Béla beszéde, 1925. június 9. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIII. kötet*, 154. p.
- Kiss Menyhért beszéde, 1925. július 1. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 327. p.
- Lásd Rupert Rezső, Csik József, Hegymegi-Kiss Pál és Farkas István beszédeit, 1925. július 1–2. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 323., 326., 335., 359. p.
- Várnai Dániel beszéde, 337. p.
- Meskó Zoltán beszéde, 322. p.
- Peidl Gyula beszéde, 1925. május 26. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXII. kötet*, 207. p.
- Drozdy Győző beszéde, 1925. május 8. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXI. kötet*, 396. p.
- Puky Endre előadó indítványa, 1925. július 1. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 320. p.

- ³¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Puky_Endre#/media/Fájl:Puky_Endre_01.jpg.
- ³² Ehhez lásd SCHWEITZER GÁBOR: Egy következmények nélküli el-lenzéki győzelem: 1925. In FEITL István – IGNÁCZ Károly (szerk.): *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010*. Budapest, 2010. Napvilág, 70–91. p.
- ³³ Vázsonyi Vilmos beszéde, 328. p.
- ³⁴ „[...] akiket nagyon szeretnek, különösen a székesfővárosban, köz-jogi funkcionáriusoknak előléptetni [...]” Petrovác Gyula beszéde, 1925. június 4. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIII. kötet*, 5. p.
- ³⁵ Fábrián Béla beszéde, 153. p.
- ³⁶ Györki Imre beszéde, 1925. június 9. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIII. kötet*, 133. p.
- ³⁷ Például Eöri-Szabó Dezső, 332. p.
- ³⁸ Györki Imre beszéde, 133. p.
- ³⁹ Fábrián Béla beszéde, 154. p.
- ⁴⁰ Petrovác Gyula beszéde, 5. p.
- ⁴¹ Meskó Zoltán beszéde, 322. p.
- ⁴² Rupert Dezső beszéde, 323. p.
- ⁴³ Rakovszky Iván beszéde, 361. p.
- ⁴⁴ 1937. évi VIII. tc. 1. § (2)
- ⁴⁵ Puky Endre beszéde, 320. p.
- ⁴⁶ Hegymegi-Kiss Pál beszéde, 336. p.
- ⁴⁷ Rupert Dezső beszéde, 323. p.
- ⁴⁸ Csík József beszéde, 325. p.
- ⁴⁹ Hegymegi-Kiss Pál beszéde, 335. p.
- ⁵⁰ Puky Endre beszéde, 320. p.
- ⁵¹ Farkas Tibor beszéde, 327. p.
- ⁵² Rupert Dezső beszéde, 323. p.
- ⁵³ Rakovszky Iván beszéde, 361. p.
- ⁵⁴ Peidl Gyula beszéde, 207. p.
- ⁵⁵ Puky Endre beszéde, 320. p.
- ⁵⁶ Rakovszky Iván beszéde, 362. p.
- ⁵⁷ Lásd például Szabó Imre beszéde, 322. p.
- ⁵⁸ Propper Sándor beszéde, 1925. július 1. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIV. kötet*, 331–332. p. A büntetőeljárásokkal kapcsolatban lásd például DRÓCSA Izabella: Köztársasági elnökből politikai elítélt: A Károlyi Mihállyal szemben lefolytatott büntetőeljárások a két világháború között, különös tekintettel a nemzetrálgalmazási perekre. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 1. sz. 33–42. p.
- ⁵⁹ Rupert Dezső beszéde, 324. p.
- ⁶⁰ Vázsonyi Vilmos beszéde, 330. p.
- ⁶¹ Rupert Dezső beszéde, 325. p.
- ⁶² Propper Sándor beszéde, 331. p. Vö. 1879. évi L. tc. a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről, 31. §
- ⁶³ Lásd például Vázsonyi Vilmos beszéde, 329. p.
- ⁶⁴ 1920. évi XXV. tc. a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról.
- ⁶⁵ Propper Sándor beszéde, 330–331. p.
- ⁶⁶ Nagy Vince beszéde, 334. p.
- ⁶⁷ Propper Sándor beszéde, 330. p.
- ⁶⁸ Peidl Gyula beszéde, 207. p.
- ⁶⁹ Propper Sándor beszéde, 331. p.
- ⁷⁰ Rakovszky Iván beszéde, 362. p.
- ⁷¹ Farkas István beszéde, 360. p.
- ⁷² Szabó Imre beszéde, 322. p.
- ⁷³ Vázsonyi Vilmos beszéde, 329–330. p.
- ⁷⁴ Szabó Imre beszéde, 322. p.
- ⁷⁵ <https://static-cdn.hungaricana.hu/tile/thumb/gallery/fszekphoto/040065.ecw/>.
- ⁷⁶ Csík József beszéde, 326. p.
- ⁷⁷ Uo.
- ⁷⁸ Szabó Imre beszéde, 321. p.
- ⁷⁹ Uo. 322. p.
- ⁸⁰ Szabó Dezső beszéde. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. XXXIII. kötet*, 110. p.; *XXXIV. kötet*, 323. p.
- ⁸¹ Rakovszky Iván beszéde, 361. p.
- ⁸² Rupert Dezső beszéde, 324. p.
- ⁸³ Hegymegi-Kiss Pál beszéde, 335. p.
- ⁸⁴ Az analfabetizmus kérdéséhez lásd PORNÓI Imre: *A népoktatás általános helyzete az 1920-as évek első felében Magyarországon*. <http://www.nyf.hu/fakultas/szocped/publikaciok.html>.
- ⁸⁵ Rupert Dezső beszéde, 324. p.
- ⁸⁶ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. In *Az 1922. évi június hó 16-ára összehívott Nemzetgyűlés irományai. XIII. kötet*. Budapest, 1925. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 271–329. p.
- ⁸⁷ A képviselőjelölésről szóló rész, azaz 62. és 63. § a „törlés” szót mindössze egyetlen helyen tartalmazza, lásd 1925. évi XXVI. tc., 62. § (17).
- ⁸⁸ Pedig ez bűncselekmény volt, lásd 1925. évi XXVI. tc., 161. § 3. pont.
- ⁸⁹ Rupert Dezső beszéde, 324. p.
- ⁹⁰ Hegymegi-Kiss Pál beszéde, 335–336. p.
- ⁹¹ Meskó Zoltán beszéde, 322. p.
- ⁹² <https://tti.abtk.hu/terkepek/1922-nemzetgyulesi-valasztasok>.
- ⁹³ Hegymegi-Kiss Pál beszéde, 336. p.
- ⁹⁴ Lásd ehhez BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó.
- ⁹⁵ Lásd a *Valami fáj, ami nincs. A trianoni békekötés és előzményei* című kötet több tanulmányát [ANKA László (szerk.) Budapest, 2020. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár–Magyar Napló], a békekötés kényszeréhez különösen LIGETI Dávid: Tanítóból miniszterelnök. Huszár Károly élete és pályafutása, 336–338. p.
- ⁹⁶ Csak érdekességként említjük OROSZ László: „[...] aki rám adja szavazatát, a magyar haza mellett való megmaradásra szavaz.” Klebelsberg Kunó soproni mandátuma, 1920–1922. In FARKAS Judit Antónia – GALI Máté – SCHWARCZWÖLDER Ádám – UJVÁRY Gábor (szerk.): *VERITAS Évkönyv 2019*. Budapest, 2020. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 159–173. p.
- ⁹⁷ BEREZS Sándor: *A tökéletes választójog*. Budapest, 1932. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 232. p.



Kora újkori jogszolgáltatásunkról átfogó elemzés még nem készült. Ennek elvégzését nehezíti, hogy a középkori Magyarország területe Buda elfoglalása után három államhoz tartozott, és így jogfejlődésünk egysége másfél évszázadra megszakadt. Kétségtelen, hogy a királyi országrészen, a pozsonyi országgyűléseken követték leginkább az előző századok a középkori magyar jog fejlődését, és követelték meg a jogszolgáltatás hagyományos formáit. Erdélyben a jogfejlődés és a jogszolgáltatás, bár többé-kevésbé az egységes magyar jogrendszer alapján bővült, attól több területen szükségszerűen eltért. A hódoltság alatti városok és mezővárosok pedig különleges utat kényszerültek bejárni.¹

E rövid feldolgozás érthetően nem vállalkozhat e terület egészének felvázolására, hanem csak egy tájegységen belül próbálkozhat a sajátosságok létének igazolására és a kialakult formák rögzítésére. Ehhez egy olyan tájegységet volt célszerű kiválasztani, amelyen belül elegendő írott forrás áll rendelkezésünkre. A Duna-Tisza közén a Homokhátság az egyik legmarkánsabb tájegység. Ennek északi részén található Cegléd, Körös és Kecskemét. Körös (Nagykörös) és főként Kecskemét máig olyan bőséges levéltári anyagot őrzött meg, hogy elemzésük révén alaposabban áttekinthetjük, mely testületek végezték e tájegység mezővárosainak – és részben falvainak – jogszolgáltatását. Egy ilyen vázlat jelentőségét akkor tudjuk felmérni, ha figyelembe vesszük, hogy még Szeged monográfusa is azt volt kénytelen megállapítani: „A városi magisztrátus működéséről azon túlmenően, hogy szorgalmasan küldözgette az adót és azzal együtt

az elmaradhatatlan panaszleveleket, valamint, hogy az adta bérbe a közösség nevében és annak hasznára a város pusztáit, vajmi kevés érdemlegeset tudunk mondani. A tanács minden alkalmat felhasznált annak kinyilatkoztatására, hogy – jóllehet a török területén fekszik – a város nem alattvalója, hanem tagja a »nemes országnak« és a »nemes vármegyének«.² Hódmezővásárhelyről, Kiskunhalasról és a többi jász-kun mezővárosról még kevesebbet tudunk. Ezek ismeretében pedig bizonyos kereteken belül akár az egész hódoltságra joggal vonhatunk le következtetéseket.

A rendkívül ambiciózus Szulejmán szultán nagy terveket szőtt Európa középső részének hódoltatása révén. Éppen ezért Buda elfoglalása után az oszmán állam a szokásos eltökéltséggel és nagy rutinnal kezdte létrehozni az újonnan hódoltatott területen a korábbi évszázadokban többszörösen kipróbált katonai és közigazgatási szervezetét. Vizsgálódásunk középpontjában álló három város a budai *vilajet* ugyancsak Buda székhelyű *szandzsájkja*-

Iványosi-Szabó Tibor

A jogszolgáltatás testületei a hódoltsági mezővárosokban

ba került. E megyényi nagyságú közigazgatási egységen belül hat *nahijét* alakítottak ki. A *szandzsák* keleti részén egyiknek Kecskemét lett a központja. Így még inkább feltűnő, hogy Körös már 1546-ban, Cegléd pedig 1559-ben lett *hász* város, került a központi adóztatás hatáskörébe, míg Kecskemét csak 1570-ben tudta elérni, hogy a török kincstárnak adózzon.³

Érdemes utalni arra is, hogy a hat *nahije* központja közül csak itt és Ráckeve-nem tartózkodott katonai egység. Így e két igazgatási központtá váló mezővárosban az idegen hatalmat képviselő legjelentősebb tényező a *kádi* lett. Az oszmán hatalomban megszokott módon e tisztségen

belül is gyakorta változtak a kinevezett személyek. Mivel a moszlim államot az iszlám vallásjog alapján irányították, a mindenkori kádi feladatköre igen széles volt. Ő valójában – a végrehajtás szintjén – a vallásjog őre volt, ezért kulcs szerepe lett az igazgatásban, a sokféle szolgáltatás behajtásában, a hadsereg különféle jellegű támogatásában és mindenekelőtt a jogszolgáltatásban.



A beszélő köntös nyomában⁴

Kecskeméten csak 1597-ig tartózkodott ezzel a feladattal megbízott török tisztviselő. Működésének sem tárgyi, sem pedig személyi feltételeiről nem maradt semmiféle adat. Pedig erről biztosan gondoskodtak, mivel hatásköre nemcsak a környező településekre, hanem a *nahije* határain túlra is kiterjedt. Kellő hangsúllyal kell kiemelnünk, hogy a török államnak, pontosabban tisztségviselőknek a hódoltságon belül a jogszolgáltatás egyik fontos bevételi forrása volt, mivel a pénzbüntetések kiszabásakor gyakorta nem az elkövetett kihágás vagy vétség súlyából, jellegeből indultak ki, hanem a vádlott vagyoni helyzetéből.

E téma első feldolgozója, Schwáb Mária azt állapította meg, hogy „A török a meghódítás előtti állapotokat semmibe sem vette, hanem teljesen saját törvényei és szokásai alapján rendezkedett be”, majd más helyen pedig azt állította, hogy „a XVII. század elején a török visszaállította a városok önálló helyhatóságát”.⁵ Kellő súllyal kell azonban kiemelnünk, hogy bár a török közigazgatás valóban vi-

szonylag gyorsan kiépült, és a számukra legjelentősebb bevételt biztosító ágazatokban – adóztatás és bíraskodás egyes területei – a hódoltság első szakaszában nagyon hatékonyan működött, de sem ez a szűkebb tájegység, sem (csekély kivételtől eltekintve) a hódoltság egész területe nem került ki a magyar köz- és magánhatalom ellenőrzése alól. A királyi országrész központi közigazgatásának intézkedései arról győznek meg bennünket, hogy a hódítás előtti közigazgatás szinte zavartalanul működött tovább. Az 1550. évi és a későbbi évek királyi adóztatást biztosító *dika*-jegyzékének összeállítása során Pest megyében a falvaknak legalább hét főből álló (a bíró és 6–12 esküdt) küldöttségének vallomása alapján jártak el. Ezt a stabilitást elsődlegesen az országosan már régen megszilárdult feudális magántulajdonnak és a viszonylag fejlett rendiségnek tulajdonították történészeink. Ezt az érvelést további fejlődési előnyök feltárással bővíthetjük: a magyar társadalom szinte egészét átfogó önkormányzatiság különféle szervezeti formái legalább ilyen mértékben gátolták a hódítók berendezkedését. Jól dokumentálható, hogy ezeken a településeken a hódoltság egész első szakaszában a települések évenként megválasztották tisztségviselőiket, és folyamatosan működött a magisztrátusuk. Az pedig több mint figyelemre méltó, hogy ezek a paraszti testületek különösebb bakik nélkül tudták kezdetől fogva követni a másik állam területén működő magyar jogrendszer változásait, sőt még a közigazgatás és a jogszolgáltatás írásbeliségének a formáit is.

Tehát a leghatározottabban meg kell fogalmaznunk, hogy a magyarországi török hódoltság nem tudott olyan eredményes lenni, mint a szomszédos Balkánon, hogy a rendkívüli katonai túlerőben lévő hódítók évtizedeken át nem tudták rákényszeríteni sok más tartományukban kipróbált és eredményesen működtetett hivatali szervezeteiket. A hódoltsági magyar falvak és mezővárosok igazi feljebbvalóságát nem Budán és más *elajet* székhelyén, hanem a királyi magyarországi, illetve az erdélyi kormányzervekben keresték. Földesuraiknak nem a török hűbértokosokat, hanem a tőlük távol élő magyar földesurakat ismerték el még akkor is, ha így gyakorta kétszeresen kellett terheiket leróni. A magyarországi hódoltságnak ezt a sajátosságát történettudományunk fő vonásaiban már feltárta. Az viszont több mint figyelemre méltó, hogy erre már a jogi-politikai viszonyok között tisztábban látó kortársak is felfigyeltek, és találó módon – bár érthetően más szavakkal – megfogalmazták ezt:

„A török országunk egyes részeit ugyan elfoglalta, de inkább csak háta mögött hagyta, mint meghódította. Hiszen saját hivatalait, saját törvényeit behozni nem bírta, s kénytelen eltűrni, hogy azon részek a maguk szervezetében maradjanak, és hogy a maguk alkotmányával éljenek.”⁶

*

Mezővárosaink mindig féltve és joggal őrzött „alkotmánya”, joghatósága és hivatali szervezete már a középkorban kialakult. Az egyes települések élén a bírók, illetve a főbírók álltak. Kecskeméten a város első emberét már a

16. században következetesen főbírónak titulálták beosztott bíró társaival szemben. Joggal feltételezhetjük, hogy a város a főbírói titulushoz a használatára már a magyar közigazgatás zavartalan működése idején, 1526 előtt megkapta az engedélyt. Kétségtelen ugyanis, hogy már a hódoltság kezdetéről fennmaradt legelső oklevelünk szerint (1557) is Ágoston Albert a város főbírója volt, és az esküdtek egy részéből szervezett tanács, valamint a népgyűlés jóváhagyásával hozta meg döntéseit. Az 1564-ben a katolikusok és a protestánsok közötti méltán híressé vált egyezség, „Kecskeméten költ Végh Mihály *feő Bíró házánál*”.⁷ Az utána fennmaradt oklevelek, iratok is következetesen főbíróként emlegetik a város első emberét. 1591-ben a legelső jegyzőkönyv egyik oldalán „Horuat Ágoston *fű bjrosagaban*” hozott határozatokat rögzítettek.⁸ A szomszédos Kőrösön – monográfusuk megállapítása szerint – a hódoltság idején „az összes adózó családfelek jelenlétében szótöbbséggel választották meg évenként az új főbírókat a templomban”.⁹ Ceglédről csak a későbbi évtizedekből maradt megbízható adat.

A bíró, illetve a főbíró leggyakoribb és meghatározó feladata a helyi jogszolgáltatás volt. A lakosság körében felmerült kisebb polgári és büntető ügyekben személyesen ítélkezett. Ezek a döntések legtöbbször a kor szokásainak megfelelően szóbeliek voltak, és a nyilvántartások csak akkor őrizték meg, ha ennek pénzügyi kihatása is lett.¹⁰ A polgári perekben belül az örökösödési, vagyongosztási viták voltak a leggyakoribbak. Visszatérő fontosabb feladata volt még a végrendeletek hitelesítése, azok végrehajtásának ellenőrzése és az ingatlanok adásvételének dokumentálása.

A magyar alsó szintű közigazgatáson és bíraskodáson belül a városok és mezővárosok legfőbb irányító testülete már a középkor végétől a tanács volt. Tekintettel arra, hogy a bírót évenként választották, a hivatali életben a folyamatoságot valójában az életfogytiglan választott, így komoly tapasztalatot gyűjtő esküdtek jelentették, akik nélkül a bíró, illetve főbíró jelentősebb jogi és közigazgatási ügyekben döntést nem hozott. Eleinte az esküdtek egy-egy csoportja alkotta a bíró mellett működő testületet, az ekkor még alkalmi jellegű tanácsot. Ez a testület már a 15. század eleje óta szervezte az egyes mezővárosok életét. Ez a korai, kezdetleges állapot jelenik meg Zsigmond király 1423-ban kiadott oklevelében, melyben többek között megtiltotta – „*Judici et Juratis, caeterisque Civibus, et universis Hospitibus Oppidi Nostri Kechkememet vocati*” –, hogy Kecskemét, a királyi mezőváros bírója és esküdtsége a későbbiekben a környékbeli kunok fölött illetéktelenül bíraskodjanak. Ha pedig az uralkodó csak azt tiltotta meg, hogy az oltalma alatt álló kiváltságos kunok fölött bíraskodjanak, érthetően saját polgáraik fölött ezt már korábban is joggal tették meg.¹¹ Forrásaink azt jelzik, hogy közel két évszázados fejlődés eredménye lett a mezővárosi tanácsok formális megszerveződése. Ezt a korai formálódást az esküdtek egészével szemben belső tanácsként határozták meg történészeink. Az 1660-as évektől viszont egyre gyakrabban találkozunk ilyen megszervezéssel: „Szentkirályi Pál bíró uram főbíroságában mind az egész becsületes tanács uraim előtt” tettek végzést.¹²

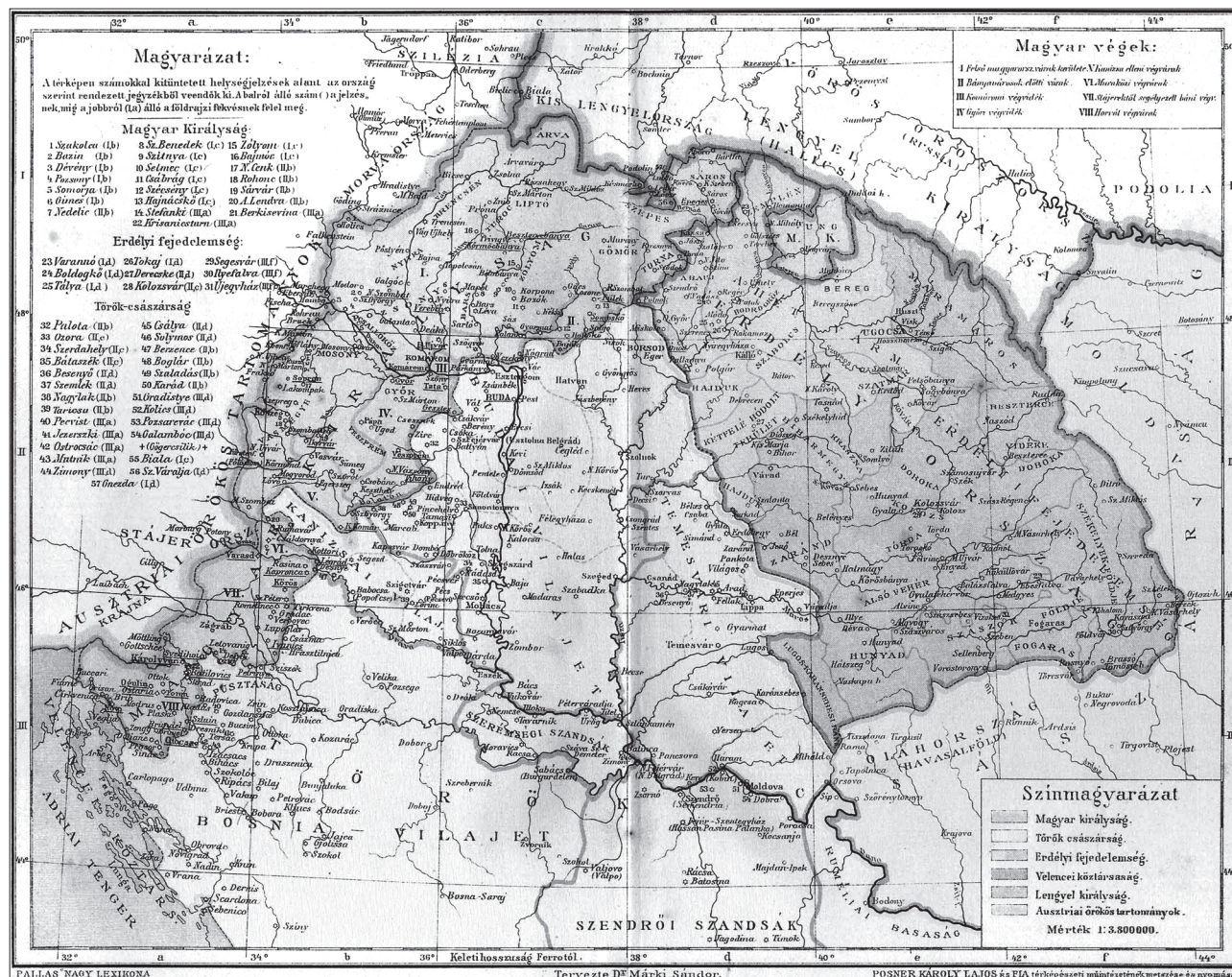
Körösön és Cegléden a hódoltság első szakaszában indult meg a tanács szerveződésének hosszú folyamata. Esetükben csak a 17. századból tudunk adatot idézni e testület működésére, amely a városnak a feudális–rendi keretek között eléggé behatárolt autonómiájának a legfőbb letéteményese lett. Tehát kétségtelen, hogy a mezővárosokban a hódoltság első szakaszában is a tanács minden irányú igazgatási és jogszolgáltatási tevékenységet egyaránt végzett. Erre bizonysg Kecskemét legelső jegyzőkönyvének több bejegyzése. 1592-ben „Karaí Buzgán Mihályon nyert Horváth János Kecskeméti törvénnyel f. 36, den. 50”. Mikor pedig „Szappanos György háza szélén kutatás, de mivel Város akarattya és a Bíró híre nélkül tétette”, a tanács intézkedett vele szemben. Ugyancsak 1592-ből további adataink is tanúsítják, hogy a tanács ezekben az évtizedekben statútumaival beleszólt a gazdasági élet formálásába is. „Cseh András 3 forint bírságra büntetik, hogy kaszásoknak több napszámot adott, mint a város végezte.” Érthetően a választott testület féltékenyen őrködött tekintélyének megőrzésén, és attól sem riadt vissza, hogy 1594-ben Bede Lukácsot, aki a város egyik leggazdagabb cívise volt, megbírságot, „mert a bíró pöcsitire sem jelent meg” a tanács előtt.¹³ 1597-től a kádi távozása után pedig minden kétséget

kizáróan a tanácsra hárult az alsófokú bíráskodással és közigazgatással kapcsolatos mindennemű feladat. A 17. században ez a testület rendszeresen ülésezett, és mind a bírói, mind pedig a közigazgatási döntéseiről folyamatosan készítették feljegyzéseket.

Ha megvizsgáljuk a jegyzőkönyvek, illetve a tanácsi ülések elé kerülő ügyek fogalmazványait, azok záradékát, azt tapasztaljuk, hogy az alsófokú bírói döntésekben és a kisebb horderejű közigazgatási határozatok meghozatalában a főbíró és a jegyzőn kívül az esküdtek egy szűkebb csoportja vett részt. Számuk általában 8 és 12 fő között változott. Érdemes megemlíteni, hogy ezekben az évtizedekben munkájukon belül még nem vált határozottan külön a döntéshozatal és annak végrehajtása.

*

Szükségszerűen előfordult viszont, hogy a városi hatóság, vagy annak valamely tagja egy-egy ügyben valamilyen formában érintett volt. Ilyen esetekben érthetően a helyi tanács döntési joga már a középkori gyakorlatban is megszűnt. A részrehajlás nélküli ítékezés megkövetelte, hogy mind a polgári, mind a büntető ügyekben egy elfogulatlan testület döntsön.



A Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség a török hódoltság idején¹⁴

A Homokhátság északi részén kialakult három mezőváros igazgatása, testületei között már a középkorban többirányú kapcsolat formálódott. Az önvédelem és a közigazgatás mellett a jogszolgáltatáson belül is jelentkezett az egymásrautaltság. Már a legkorábbi jegyzőkönyvek is utalnak a jogi együttműködésükre. Mivel a hódoltság első szakaszából is több adat maradt ránk e kapcsolatokról, kétségtelen, hogy nem a hosszú háború után jött létre ez a gyakorlat. A hódoltság második szakaszában viszont már egészen magas szintű és többoldalú együttműködésükről vannak írott emlékeink, melyek azt jelzik, hogy együttműködésük újabb és újabb eredményekhez vezetett.

1629-ben egy régóta feszültséget okozó sérelmet sikerült közös ajándékokkal, közös kérelmezéssel valamelyest tisztázni: a paráznság megítélése, büntetése terén jelentkezett anomália felszámolására nyújtott be kérelmet a három város. Közös fellépésük hatására IV. Murad szultán megiltotta, hogy a vajda és a *zabti* a korábban kialakult szokással ellentétben mindkét felet megbírságozza. Kötelezte őket arra, hogy ilyen esetekben továbbra is csak a nőt büntethessék meg, „a pap ellenben haszontalan vallásos szertartásuk szerint a férfit ítélje el”.

A budai *szandzsák* vezetői is rendre együtt értesítették őket kötelezettségeikről. 1636-ban is Mahmúd pesti *kádi* a szokásoknak megfelelően bemutatkozó levelet küldött Cegléd, Kecskemét és Kőrös polgárainak. Bejelentette, hogy ő már működik, és társa is hamarosan megérkezik állomáshelyükre. Szénát, árpát, sajtot és vaját kért ajándékba. Cserébe szolgálatait ajánlotta, és külön csábításként kiemelte: „és az mely ember megholt is nálatok, azok felől minden jót végezek veletek, nem olyan embör vagyok, jámborok, mint az előbbeni kádia”.¹⁵

Tekintettel arra, hogy a jogi viták során a magisztrátus valamely tagja ismételten szembekerülhetett valamelyik helyi lakossal, a tárgyilagosság érdekében csak kívülálló felek ítélezhettek. Ilyen esetekben egy sajátos és racionálisan formált testület, a „három város” bírósága elé kerültek az ügyek. Különlegesnek tűnő jellege miatt, már a 20. század harmincas éveiben készült e témakörből egy nagyon figyelemreméltó elemzés.¹⁶ Tekintettel arra, hogy időközben jelentős számú forrásközlés, illetve köz- és helytörténeti feldolgozás jelent meg, érthető, hogy több ponton indokolt ennek a kiigazítása és kiegészítése, és ezek birtokában újabb megállapítások megfogalmazása.

Más települések bíráinak bevonására a legelső írott emlékünk 1594-ből való. 1598-ban pedig, tehát még mindig a hódoltság első szakaszában, „Midón Boros Tamáson az adóztatást megítéltük, a Kőrösi bírák közül 3, Pántos Balázs, Könczöl Ferenc, Papp Péter vannak a Törvényben a Kecskeméti bírák mellett”.¹⁷

A későbbi évtizedekből, a hódoltság második szakaszából már lényegesen több írott emlék maradt ránk, amikor szükségessé vált, hogy a szomszédos városokból hívott – ezért *convocatus* – bíróság döntsön. „Lett ez mi törvénytételünk három városrul: Kecskeméti tanács uraink [...], Ceglédről voltanak [...] kőrösi főbíró és az egész esküdt polgártársaim.” Tehát a békésebb években a meghívó vá-

rosnak az egész tanácsa részt vett az ítélezésben, a jegyzőkönyvet pedig a helyi nótárius vezette. A meghívott városok általában két-két esküdtet, tanácstagot küldtek. Megbízatusuk – Schwáb Mária szerint – csak egy-egy ügy eldöntésére szólt. Tehát szerinte a három város törvénytételük mindig csak egy meghatározott esetet vizsgált, több ügyben nem járhatott el. Szinte kivétel nélkül csak súlyos bűnesetekben, vagy nagyobb polgári perekben ítéleztek.¹⁸

A Nagykőrösön fennmaradt néhány eset alapján azonban a fenti megállapítást módosítani kell. 1639. január 17-én a „három város [...] törvénytételében” valóban Kecskemétről és Ceglédről két-két személy és Oláh Mihály főbíró elnökletével az egész körösi tanács – 13 fő – részt vállalt. Ezúttal azonban nem egy, hanem két fontos ügyet tárgyalt ez a bíróság. Mivel kevés hasonló esetről maradt részletes feljegyzés, csak ennek alapján fogalmazhatjuk meg, hogy kétségtelenül volt rá eset, amikor két, vagy több ügyben is dönthetett ez a testület.

Erre az esetre nemcsak e kisebb kiigazítás végett kell kitérnünk, hanem sokkal inkább az első eljárás módja és a két ítélet, a két büntetés jellege miatt. A közel húsz főből álló bírói testület előbb Csapó Lőrinc körösi tanácsnok felett ítélezett. A köztiszteletben álló testület tagja korábban „a város pincéjében mulatván [...] vitába keveredett egy legénnyel”. Mivel sértve érezte magát „ide az városházához jöven, arra kért bennünket, hogy az legényt megfogjuk”. Azonban a bíró parancsát teljesítő tizedeseknek ez nem sikerült. A főbíró előterjesztése szerint Csapó Lőrinc tanácsnok ennek hatására ismét „ide a városházára jöven, rútul szitkozódott [...] mind magamat, bírótársaimat, tizedeseimet” megsértette. A három város bíróságának a döntése: mivel pedig „ő is azon hit [eskü] alatt lévén s tanácsbeli társa lévén az esküdt polgári társaságban, ez az büntetése; hogy az tanács közül [az] ideig kiszámláltasék, valameddig Istenét meg nem engeszteli s az ekklézsiát [...]. Azért ekklézsiát kövessen [...]” Tekintettel arra, hogy a teljes helyi magisztrátus közreműködött, a testületen belül a helybeliek többségbe kerültek. Így érthetően a helyi szokások olykor érvényesültek.

Nem kevésbé érdekes a testület elé került másik ügy és a vele kapcsolatos ítélet. Ezt Fejér Pál körösi lakos feleségével szemben hozták. A város székbírája több alkalommal hitelben adott húst az asszonynak, aki tartozását nem egyenlítette ki, sőt „rút gyalázatos szókat” mondott a székbíróknak. Az ügyet „három városbeli tanácsuraink jó lelkiismerettel megvizsgálván” hozták meg döntésüket: az asszony „az fekete székbeli az ekklézsiát megkövesse és a városból kiveretessék”.¹⁹

Bár Cegléden – az iratok végzetes pusztulása miatt – nem maradt írásos emléke annak, hogy a három város bírósága ott ítélezett volna, a másik két város jogszolgáltatásában történő gyakori részvételük miatt aligha kétséges, hogy erre ott is ismételten sor került. A jelentős számú kecskeméti adat azt jelzi, hogy a bírákat paritásos alapon küldték az egyes városok. E téren közöttük – az eltérő lélekszám és jelentős gazdasági potenciál ellenére – semmiféle megkülönböztetésnek nem leljük nyomát. Az írott feljegyzések pusztulása miatt nem tudhatjuk, hogy a

szomszédos falvak esetében volt-e lehetőség hasonló jogi eljárásra.

A „három város” bírósága fellebbviteli szintet is képezett. Döntéseik ellen fellebbezésnek helye nem volt.

*

Ezzel csaknem párhuzamosan egy másfajta testületet képező ún. „fogott bírák” – ugyancsak korabeli elnevezéssel – a *convocatus arbiterek* is részt vállaltak a három mezővárosban a jogi döntésekben. Ezek tagjait esetenként a „jámbor becsületes törvénytevő szomszédos városi és falusi uraink” közül hívták meg a magisztrátusok. Tehát ennek döntéshozói nem csak a három város esküdtjei, tanácstagjai közül kerültek ki. Elnöke is mindig az érintett város főbírója volt, és ugyancsak részt vett benne a tanács is. Nem ritkán vásárok alkalmával kerítettek sort arra, hogy a megoldatlan ügyek végére pontot tegyenek. Az *arbiter* bírák ítélőszéke, a „Böcsülletes fogott törvény” a fontosabb polgári és súlyosabb bűnügyekben egyaránt ítélkezett. Ez a testület egy-egy alkalommal kétségtelenül több ügyben is jogosult volt döntést hozni. Tevékenységük több évtizeden át megkerülhetlenné vált a jogszolgáltatásban. Mivel a 18. század elején a jogszolgáltatás már az ország egész területén zavartalanul működött, ekkor ez az intézmény is megszűnt.

Nemcsak a városi tanács működésével, hanem az *arbiter* bírák, avagy a fogott bírák működésével kapcsolatosan is célszerű néhány fontos adatot felidézni, mivel ezekkel kapcsolatban is indokolt a korábbi kutatók állításainak pontosítása. Most is előbb e témakör feltárójának, Schwáb Máriának az egyik megállapítását célszerű idézni:

„Míg a főbíró és a városi tanács törvényzéke már régi, százados fejlődése során kialakult bíróság volt, s most a török hódoltság első idejének kb. 50 éves megszakítása után csupán újra folytatta működését, ha a változott viszonyok következtében némileg átalakulva is, addig a fogott bíróság teljesen ennek a kornak köszönhetete keletkezését.”²⁰

E testülettel kapcsolatosan újabb fontos megállapítása a következő:

„A fogott bírák törvényzékeinek megalakulása a XVI. század végén történt. 1598-ban említi először a jegyzőkönyv, tehát keletkezése egybeesik a török bíróság megszűnésével, amely 1597-ben, a kádinak Kecskemétről történt visszarendelése folytán következett be [...]. De hogy mennyire közszükségletet pótol, kitűnik abból, hogy később a városi hatóság megerősödése után sem tűnt el, hanem a vele rokon három város törvényzékeivel együtt tovább fejlődött és a XVII. század közepén már úgy polgári törvénykezés, mint a bünyenyítő eljárás majdnem korlátlan hatalmában van.”²¹

A ránk maradt kecskeméti források birtokában ezen állításokkal szemben merőben új megállapításokat kell tennünk. Kellő határozottsággal kell ismételtlen megfo-

galmaznunk, hogy a mezővárosok közigazgatásán és törvényzékeinek működésén belül nem volt félvszázados pauza! Miként láttuk, a török hódoltság első szakaszában sem szűnt meg Kecskeméten a főbírónak és a tanácsnak a közigazgatással és a jogszolgáltatással kapcsolatos tevékenysége. Ugyanezt mondhatjuk el a másik két mezővárossal kapcsolatosan is. Az viszont kétségtelen, hogy a hódoltság második szakaszából lényegesen több írott emlékünk maradt fenn, így ezek működését bőségesebben lehet dokumentálni, és alaposabban lehet elemezni.

Jól tudjuk, hogy a különböző szintű török bíróság folyamatosan működött. Kecskeméten a *kádi* 1597-ig volt jelen, és ellátta többirányú feladatát. Az kétségtelen, hogy a korábbi évtizedekben is „A rabokat lopásért, orgazdasáért, háztörésért a Pest vármegyei vajda viteti el a Subbasa által”, miként ezt Hornyik János az egykori jegyzőkönyvek alapján megállapította. Halálesetek, gyilkosságok, súlyosabb verekedések során is hasonló módon jártak el. Mivel ezek mindegyike komoly pénzbírságot vont magával, ezért felettük a török hatóság magának tartotta fenn az ítélkezés és főként a bírság összegének meghatározására vonatkozó jogát. Viszont a legrégebbi jegyzőkönyv töredékeiből 1591-től – tehát a hódoltság első szakaszából – maradt ránk bőségesen részletek, amelyek alapján bizonyítható, hogy a főbíró és a helyi tanács *rutinszerűen*, a korábbi hagyományoknak megfelelően hozott statútumokat, és ezek alapján a kisebb ügyekben ítélkezett a közösség, a rendeletek ellen vétők fölött.²² Tehát igazgatási és polgári ügyekben változatlanul egyedül volt illetékes, de nemcsak hasonló ügyeket tárgyalt a helyi tanács, hanem kisebb bűnügyekben is sorra döntést hozott. Ami pedig a legfontosabb: működésük nem szűnt meg, legfeljebb hatáskörük szűkült a középkorhoz képest bizonyos mértékig, mivel a török hivatali rendszer – a muszlim gyakorlatnak megfelelően merőben más formában végezte a jogszolgáltatást – számára a súlyosabb büntetések komoly bevételi forrást jelentettek.

Az alábbi idézetek a rendelkezésünkre álló adatoknak csupán egy töredék részét képezik. 1591-ből származó döntések: „Balogh Ferenchnel walo Toth Andras Maradoth birságon, illyen dologert hogj a Ciaplarral ben Iwokkal meg haborodoth: adot birsagoth fr. 6.”²³

A következő jegyzőkönyvi részletet azért kell teljes egészében idéznünk, mivel alkalmas arra, hogy ennek alapján a Schwáb Mária említett megállapítását módosítsuk, és vele ellentétes megállapítást tegyünk.

„1594. Pünkösöd előth walo második vasárnapon. Az rácznak vallása az mellyet az parton wagdaltak es az megiet le wagtak. Teth illien wallast, hogy keczkemett-ről ky mentek Eysel mynd reszegek voltak de ő nem tudgia hogi ha török wolte rácz wolte az ky őket wagdaltia es megh ölte, de mynd gyalogok voltak de nem tuggia mynnen voltak, de sokan voltak, eők penigh tizenketten voltak.

Ez wallas tetelnek halgatny voltak ferencz szállási wayas Mihály Atel (?) Albert, Ihaz mihaly; Vaczy Nagy tamás, Nagi sebestien, Palkay Baka Mathe Nagi Marton, Zrencs tamas előtt es az kecskemeti biro előtt Toth

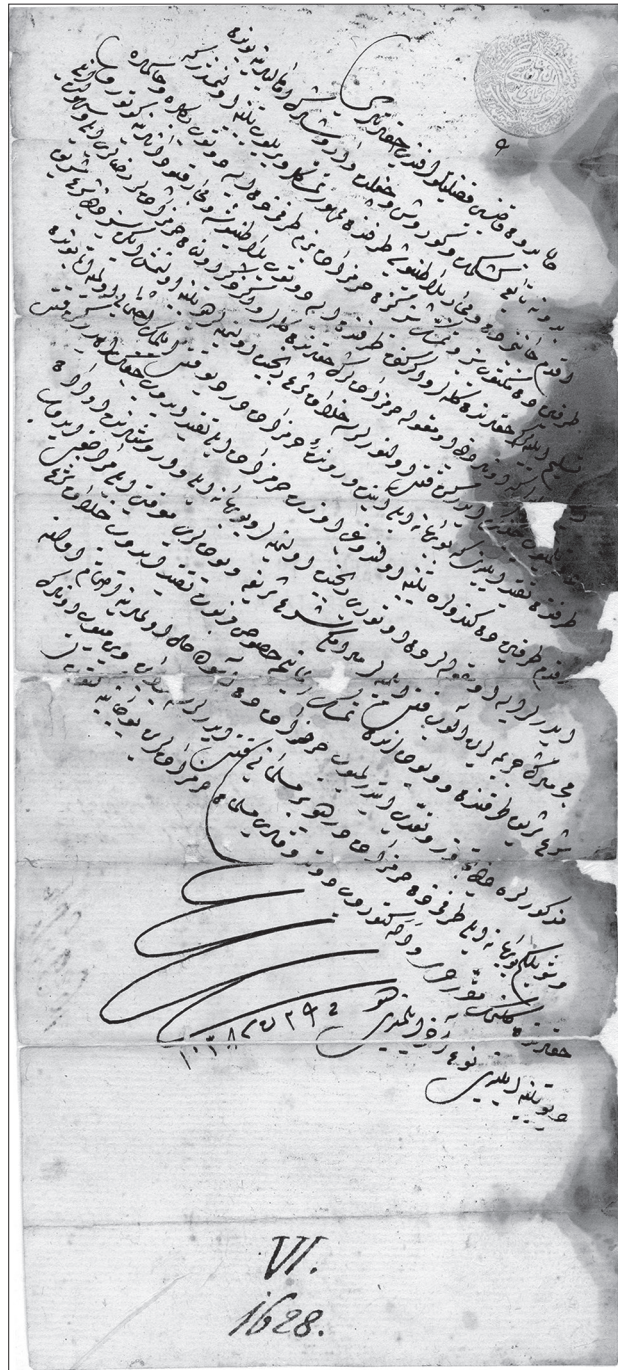
*Mattias előth Zabo balas előth es horvat Agoston előth Isaky markus előth Pap benedek Előth Kis balas es olaz marton előth.*²⁴

A legrégebbi jegyzőkönyvbe az esetek jelentős részében hasonló szintű helyesírással rögzítették az eseményeket.

A feljegyzés egy szabályszerű kihallgatást rögzít a kor szokásos fogalmazásában. Megfigyelhetjük, hogy bár a *kádi* még további három éven át helyben maradt és működött, a tanúk, illetve a sértettek kihallgatását nem ő végezte! Feltétlenül ki kell emelnünk azt is, hogy a kecskeméti főbíró és a tanács tagjai mellett ferencszállási, váci, pákai és izsáki „fogott” személyek – *convocatus arbiterek* – vettek részt. Tehát teljességgel nyilvánvaló, hogy ez az összetétel csaknem pontosan megegyezik sok más 17. század második felében működő fogott bírák testületének összetételével. Ennek alapján viszont megállapíthatjuk, hogy ez az intézmény nem 1598-tól működött jól szervezett módon a városban, hanem már kiforrott formájában a *kádi* ittléte, azaz a hódoltság első szakaszán belül is. Miként látjuk, több település esküdteit, bíráit bevonva látta el a testület feladatát. Nem árt hangsúlyozni, hogy ekkor még az előző évtizedekben kialakult török igazgatási és jogszolgáltatásai lehetőségek, körülmények a hosszú háború miatt nem módosultak, nem változtak, kaotikus közállapotról pedig még semmiképpen sem beszélhetünk. Azt viszont ugyancsak ki kell emelnünk, hogy ezúttal az idézett szövegben csak a kihallgatásról és a ténymegállapításról van szó. Ítélezésről nem történik említés. Ez minden bizonynyal azért történt, mivel tömeges élet elleni cselekményt állapítottak meg, és aligha kétséges, hogy a vétség jellege tetemes bírság kirovását tette lehetővé, ezért vált szükségessé a török hivatalnok későbbi bevonása. Itt sem árt ismételtelen kiemelni, hogy már ebben a szövegben is

csaknem pontosan olyan formulákat találunk, mint amelyeket a következő évszázad derekán lejegyzett jegyzőkönyvekben rögzítettek. Tehát ez esetben a formai jegyek alapján is joggal feltételezhetjük, hogy egy már a jegyző által is jól ismert, és már visszatérő gyakorlattal, írott formulával állunk szemben. Tehát távolról sem alaptalan annak feltételezése, hogy ez a jogi intézmény már a hódoltság első szakaszában, vagy talán már korábban is létezett és működött.

Ezt a megállapítást alátámaszthatja két rendkívül fontos epizód. Ugyanis e jogi intézmény létevel kapcsolatosan Pest megye legújabb monográfiájában – a késő középkori településfejlődés ismertetése során – Tringli István e témához két rendkívül fontos adatot szolgáltat. Az első a 15. század közepéről való: „1459-ben fogott bírói ítéletet hoztak a Pilis melletti Hartyánpilis nevű föld vagy bozótos ügyében.” A másik jogi esemény a század végén keletkezett: „1496-ban fogott bírói ítélettel döntöttek az Alagi nemesek között [...] több birtokrész ügyében”.²⁵ Az egymástól térben és időben jelentős távolságban levő eset alapján joggal gondolhatunk arra, hogy nem egy véletlen esettel, nem pontatlan megfogalmazással állunk szemben, hanem egy szélesebb körben működő jogi intézmény létevel. Ha pedig ez így van, akkor ezek alapján joggal állíthatjuk, hogy a *fogott bírák* intézménye nem a hódoltság második szakaszában, nem a *kádi* távozása miatt és nem a hosszú háború során kialakult közbiztonság hiánya, majd a török igazgatás és jogszolgáltatás visszahúzódása során jött létre, hanem a magyar jogszolgáltatásban már a középkorban – és távolról sem csak a három város környékén – működő intézmény volt. Ha majd néhány újabb adat tovább erősíti ezt a megállapítást, ez azt is jelenti, hogy egy újjal nő azon intézmények száma, amelyek Magyarországon már a középkortól széles körben működtek, és a hódoltság első szakaszában a



A budai vezérbasa rendelete a kecskeméti kádihoz, amelyben a három város fenytő hatóságát meghatározza²⁶

szolgáltatásban már a középkorban – és távolról sem csak a három város környékén – működő intézmény volt. Ha majd néhány újabb adat tovább erősíti ezt a megállapítást, ez azt is jelenti, hogy egy újjal nő azon intézmények száma, amelyek Magyarországon már a középkortól széles körben működtek, és a hódoltság első szakaszában a

török hatalom berendezkedése során sem szüntek meg, és a maguk módján hozzájárultak a magyar jogszolgáltatás, a magyar igazgatási rendszer folyamatosságának megtartásához. Ezek alapján joggal feltételezhetjük azt is, hogy több hódoltság alatti intézmény elődje már a középkorban működött, amelyekről viszont az írásbeliség hiánya, illetve az írott emlékek pusztulása miatt nem áll rendelkezésünkre bizonyíték.

A fogott bírák intézményének jobb megismerése és a három városban betöltött szerepének jobb megértése érdekében célszerű működésének néhány sajátosságát részletesebben feltárni és leírni. Ehhez a Kecskeméten fennmaradt forrásanyag megbízható alapot nyújt. Az intézmény 1656 és 1665 közötti tíz esztendőben végzett tevékenységének áttekintése révén néhány fontos sajátosságát ismerhetjük meg. A feljegyzéseket a múlt század elején másolták ki az egykori jegyzőkönyvekből. Tehát nem a teljes anyag, hanem csak a kimásoló számára leginkább érdekesnek tűnő esetek állnak ma rendelkezésünkre. Az egykori jegyzőkönyvek minden bizonnyal ennek többszörösét rögzítették. Számuk, mennyiségük alapján azonban így is alkalmasak alaposabb elemzésre.²⁷

A kimásoló a testület tízévi munkája során hozott 27 ítélezését mentette meg számunkra. Az egyes évekből erősen eltérő jegyzőkönyvi anyag áll össze. Ez is azt valószínűsíti, hogy csak a legérdekesebb, legjelentősebb esetek kimásolására vállalkozott. Négy évből csak egy-egy, egy-egy évből két, illetve három, két újabb évből négy és ugyancsak két évből öt ülés fontosabb adatait ismerjük. Tehát – a rendelkezésünkre álló, erősen valószínű, hogy távolról sem teljes írott emlékek alapján – úgy tűnik, hogy az évenkénti összejövetelek száma jelentősen eltérő lehetett, és minden bizonnyal a felmerült ügyek arányában került sor a tárgyalásokra. Az egyes üléseken hozott döntések száma is erősen változó volt: 12 esetben csak egy-egy téma, hat esetben két ügy, két esetben három ügy, öt esetben négy és két esetben öt ügy került a testület elé. Elképzelhető, hogy – miként Schwáb Mária feltételezi – korábban valóban a vásárokhöz kötődött munkájuk, de ebben az évtizedben ez már távolról sem volt jellemző. Kecskeméten ugyanis évszázadok óta évenként csak három vásárt tartottak, de e tíz év alatt február kivételével minden hónapra esett fogott bírák összejövetele. A 27 esetből pedig valójában csak kettő egyezett (egyik a Lőrinc, másik a Katalin napi) vásár hetével.

Célszerű azt is áttekinteni, mely településekről hívtak „fogtak” bírákat, illetve a tíz év alatt hány személy kapcsolódott be az intézmény munkájába. Ceglédre 20 alkalommal 21 személy, esküdt vagy bíró, Kőrösről 20:20, Szentkirályról 18:13, Szentlőrincről 15:5, Rimaszombatól 4:13, Kunszentmiklósról 3:3, Szegedről 3:3, Gyöngyösről 2:4, Halasról 2:3, Szabadszállásról 2:2, Fülekről 1:2, Tolnárról 1:2, Ráckevéről pedig egy alkalommal egy személy vett részt. Tehát csak ebben az évtizedben a helyi bírónak és a tanácsnoknak kívül 92 jogban járatos személy működött közre.

Ennek az egyszerű felsorolásnak a beiktatása azért vált indokolttá, mivel ez is néhány fontos következtetés levonását teszi lehetővé. Az első szembetűnő tény kétségtel-

lenül az, hogy a fogott bírák intézménye valóban mutat néhány rokon vonást a három város bíróságával. Úgy tűnik, hogy a három város egyfajta paritásos arányt tartott itt is szem előtt. Jól látható, hogy Cegléd és Kőrös vett részt Kecskeméten legtöbb alkalommal a testület munkájában és az ítéletek meghozatalában. A lélekszámban jóval kisebb Cegléd tehát ebben a bírói testületben is lépést tartott Kőrössel. Viszont voltak számottevő eltérő vonások is. Az egyes településekről például nem olyan kötött formában hívtak „fogtak” bírákat, mint a három város bírósága esetében. Az is legalább ennyire feltűnő, hogy nem csak mezővárosok esküdtjei kerültek be a testületekbe. A szomszédos két falu, Szentkirály és Szentlőrinc ugyancsak jelentős szerepet kapott. Továbbá figyelemre méltó, hogy újabb kilenc, többségükben viszonylag távoli település jogban biztosan járatos esküdtjét, tanácsnokát hívták meg döntéshozatalra. Azt is megállapíthatjuk, hogy a „fogott” személyek aránytalanul nagy része csak egy-egy alkalommal működött közre. Kőrösről és Cegléden viszont volt több olyan gazda, választott tisztségviselő, aki öt-hat meghívást is kapott. Ugyanezt mondhatjuk el Szentkirály és Szentlőrinc esetében is. Sőt az utóbbi faluból Szekeres János munkájára hat évben tíz alkalommal tartottak igényt.

E tények alapján még egy fontos megállapítást tehetünk. A felsorolt esetek azt jelzik, hogy egyrészt nemcsak a három mezőváros fogott össze közös gondjaik megoldása érdekében, hanem a hódoltsági mezővárosok, falvak folyamatosan készséget mutattak arra, hogy e téren egymást kisegítsék. Tehát – további adatok feltárásáig is feltételezhetjük –, hogy ez a jogi intézmény országosan elterjedt lehetett. Másrészt az is nyilvánvalóvá válik, hogy szinte minden településen akadt négy-öt olyan gazda, parasztember vagy céhmester, aki nemcsak komoly jártasságot szerzett, hanem más településeken is kellő tekintélyre tett szert jogi ismeretei és a jogszolgáltatásban végzett munkája során.

Az igazán feltűnő azonban a két szomszédos falu igen jelentős mérvű bekapcsolódása. Ez nemcsak azt jelzi, hogy a környező falvak e téren is szoros kapcsolatokat tartottak fenn Kecskeméttel, hanem azt is, hogy a jelentős számú tekintélyes gazdájuk megismerhette a jóval nagyobb település összetettebb igazgatási és jogszolgáltatási gyakorlatát. És mivel ez az intézmény, ez az együttműködési forma sok évtizeden át, sőt minden bizonnyal több évszázadon át fennállt, magyarázatul szolgálhat arra, miként terjedhetett el az igazgatáson és a bíraskodáson belül országosan viszonylag egységes eljárás.

Végezetül még egy fontos jelenségre célszerű felhívni a figyelmet. A jogszolgáltatás terén is érdemi eltérések észlelhetők a szomszédos városok gyakorlatában. Becsületsértést érhetően többször követtek el Kecskeméten is. Ezek közül több esetben jogorvoslathoz folyamodtak. Egyik ilyen becsületsértési ügy 1656. augusztus 25-én került a kecskeméti „egész Tanács”, valamint a szabadszállási, a rimaszombati és a kunszentmiklósi „fogott esküdt személyek” elé.

„Történt, hogy Hagymási Lukács hóhérnak mondotta Vigh Mátyást”, mert az egy baleset során veje halálát okozta. Ez az eset csak alig több mint másfél évtizeddel

később történt, mint a korábban idézet körösi. Az ítélet azonban Kecskeméten semmiféle egyházi szankcionálást nem tartalmazott. A vétkes köteles volt (a sértettet) „ökegyelmét tizedmagával házánál megkövetni, és ha nem *supersedat*, *toties quoties diffamaverit, cum poenam a civitate impositam luan*”. Hogy az egyházi jellegű büntetést polgári és bűnügyekben teljesen mellőzték Kecskeméten, célszerű egy további esettel is érzékeltetni, melyre néhány évvel később, 1659. április 28-án került sor. Az történt, hogy Szabó János a „főbíró urunkat megmocsokolta”, ugyanis „Csebe Pál főbíróat törökösnek mondotta”.

IVÁNYOSI-SZABÓ, TIBOR

Organe der Rechtspflege in den Marktflecken der türkischen Herrschaft (Zusammenfassung)

Von 1541 ist die Einheit der ungarischen Rechtspflege ver- geht. Obwohl die türkische Herrschaft hat seine Ortsorganisa- tion schnell ausgebaut, zwar die ungarische Verwaltung hat weitergelebt. Zwischen Donau und Theiss haben in der

Ezért a „fogott törvényben [...] azt találtuk, hogy Szabó János megkövesse Csebe Pál urunkat; ha ennek utánna ezen szókat mondand csak gyermek előtt is, *toties quoties semper solvere tentatur judici f. 24*”.²⁸ Egyházi szankció tehát ez esetben sem került szóba.

Ha e két szomszédos mezővárosban ilyen számottevő eltérés lehetett még a 17. század dereka táján is, valószí- nűleg a hódoltságban a jogszolgáltatás területén több fi- gyelemre méltó különbség alakulhatott ki, melyek össze- gyűjtése révén még színesebb kép bontható ki a hódoltság alatti jogszolgáltatásunkról.

Rechtspflege drei Körperschaften fungiert. Außer Ortsräten der Marktflecken sind die Arbeiten des Gerichts sogenannt drei Städten (Cegléd, Körös und Kecskemét), und „convocatus arbiter Gerichts” sehr wichtig geworden.

Jegyzetek

- 1 SZAKÁLY Ferenc: Török megszállás alatt (1543–1686). Gazdaság és társadalom. In KRISTÓ Gyula (szerk.) *Szeged története I.* Szeged, 1983. Somogyi-Könyvtár, 719. p. A többi hódoltság alatti város magisztrátusáról még ennyit sem tudunk. Nagykörös magisztrátu- sáról MAJLÁT Jolán monográfiája (*Egy alföldi civisváros kialakulá- sa. Nagykörös gazdasága és társadalmi története a XVIII. század elejéig.* Budapest, 1943. Sylvester Rt.) nyújt megbízható tájékoz- tatást. Kecskemétről IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: A mezővárosi autonó- mia formálódása Kecskeméten a XVI–XVII. században [In BÁRTH János (szerk.): *Cumania 25.*, Kecskemét, 2010. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 5–140. p.] ad sokoldalú tájékoztatást. A Kecskemétre utaló külön nem jelzett adatok ebből a feldolgozásból valók. Érdekes még megemlíteni, hogy Kecskemét kora újkori történelmi forrásaiból eddig – Hornyik János kötetein túlmenően – öt kötet jelent meg a közelmúltban.
- 2 KRISTÓ (szerk.) 1983. 719. p.
- 3 HEGYI Klára: Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In ZSOLDOS Attila (szerk.): *Pest Megye Monográfiája. I/2. A honfoglalástól 1686-ig.* Budapest, 2001. Pest Megye Monográfia Közalapít- vány, 255–328. p.; VASS Előd: Cegléd az Árpádkorban. In IKVAI Nán- dor (szerk.): *Cegléd története. Studia Comitatus 11.* Szentendre, 1982. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 95–96. p.
- 4 A kecskeméti Katona József Múzeum 2015 augusztusában *A beszél- lő köntös nyomában – A török kor emlékei Kecskeméten és a Duna– Tisza közén* címmel nyitott időszaki kiállítást. HRECSKA Renáta: Kecskemét török kori virágzása. *Magyar Hírlap*, 2015. augusztus 21. www.magyarhirnap.hu/kultura/Kecskemet_torok_kori_viragza- sa. (A szerk.)
- 5 SCHWÁB Mária: *Az igazságszolgáltatás fejlődése a török hódoltság idején az alföldi városokban.* Budapest, 1939. Egyetemi Nyomda, 4., 18. p.
- 6 Balassa János 1555-ben tett ritka tárgyilagos és pontos megállapítá- sa. SZAKÁLY Ferenc: A hódolt megye története. In ZSOLDOS (szerk.) 2001. 401–404. p.
- 7 HORNYIK János: *Kecskemét város története, oklevélgyűjtemény. II. kötet.* Kecskemét, 1861. A szerző kiadása, 225., 271. p.

- 8 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. I. kötet. 1591–1711.* Kecskemét, 1996. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 26–29. p.
- 9 MAJLÁT 1943. 134–135. p.
- 10 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: *Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyil- vántartásaiból. 1–2. kötet.* Kecskemét, 2008. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 230–231. p.
- 11 HORNYIK 1860. I. kötet, 201–206. p.
- 12 IVÁNYOSI-SZABÓ 2008. I. kötet, 151. p.
- 13 IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 29–34. p.
- 14 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d1/Magyar_és_Erdélyország_1629-ben_%28Pallas%29.jpg.
- 15 HORNYIK 1861. II. kötet, 342–348. p. Itt a kádi arra utal, hogy gya- korta a természetes halállal távozókat úgy tekintették, mintha erő- szakos cselekmény áldozatai lettek volna, ezért utánuk vérdíjat haj- tottak be. HEGYI 2001. 328. p.
- 16 SCHWÁB 1939. 25–26. p. A gyakorlat által kikényszerített eljárási módokat az országgyűlés az 1659:53. tc.-ben szabályozta. Érde- kes módon Cegléd kora újkori történelmének feldolgozója szerint „A ceglédi, illetve a három hász-város közös bíráskodásáról a mai napig nincs egyhangú vélemény.” Éppen ezért a közös bíráskodásról nem mond semmi érdemít. VASS 1982. 108. p. Nem árt megjegyez- ni, hogy az irodalomjegyzékében Schwáb Mária neve, feldolgozása nem található.
- 17 IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 49. p. Nem árt utalni arra, hogy a hosszú há- ború során Ceglédet teljesen feldúlták, lakosságának nagyobb része Körösrre menekült. Valószínűleg ezért nem említik külön a harmadik mezőváros nevét.
- 18 SCHWÁB 1939. 27–28. p. A három város ítélezése a török kiűzése és az országos közigazgatási és bírói gyakorlat visszaállítását után in- dokolatlaná vált. Körösön 1699-ben gyűlt össze utóljára. Érdekes módon 1725-ben még egyszer igénybe vették szolgálatát.
- 19 SZILÁDY Áron – SZILÁGYI Sándor: *Okmánytár a hódoltság történe- téhez Magyarországon. Nagy-Körös, Cegléd, Dömsöd, Szeged, Ha- las levéltáraiból. I. kötet.* Pest, 1863. Eggenberger Ferdinand, 69., 76–78. p.
- 20 SCHWÁB 1939. 26.
- 21 Uo. 29–30. p

²² IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 26–54. p.

²³ 1996. Uo. 50–51. p.

²⁴ Ez a feljegyzés nem Hornyik jegyzetei közül való, de erre az eseményre vonatkozó feljegyzés tőle is maradt. Ő forráshelyként az eredeti jegyzőkönyv 32. lapját jelöli meg. „Pünkösöd előtt való második vasárnapra virradó éjjel 12 rázt részegen elindul Kecskemétről, a pusztán megtámadtatnak, négy levágatik s azt vallyá: hogy sokan támadták meg őket, mind gyalogok, de nem tudja magyar volt é, török volt é rázt volt é, csak arra emlékszik, hogy sokan voltak.” IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 29., 37. p. Nem árt utalni arra, hogy az idézett szöveg a 19. században kijegyzett rész. Az eredeti nem áll rendelkezésünkre. Nem lehetetlen, hogy a kihallgatást követő sorok elmaradtak.

²⁵ TRINGLI István: Pest megye a késő középkorban. In ZSOLDOS (szerk.) 2001. 107., 110. p.

²⁶ MNL BKML IV. 1525 Kecskeméti vonatkozású oklevelek, oklevél-másolatok gyűjteménye. 6. sz. oklevél. Közli HORNYIK 1861. II. kötet, 66. sz. oklevél.
https://mnl.gov.hu/sites/default/files/bkml/kiallitasok/vk08/vk08_002.jpg.

²⁷ IVÁNYOSI-SZABÓ 1996. 54–110. p.

²⁸ Uo. „[...] ha nem áll el véleményétől, valahányszor rágalmazni fogja, a város által megszabott büntetéssel fog lakolni.” 56. p.; „[...] valahányszor megpróbálja, mindig fizessen a bírónak” 64. p.



A tanulmány¹ elsősorban a terjedelmi kötöttségekre tekintettel, tárgykörét és a feldolgozott, reflektált szakirodalmat tekintve is korlátozott. A vizsgálat tárgya a három, az 1868-as, az 1993-as és a 2011-es nemzetiségi, illetve kisebbségi törvényben a célcsoportok [azaz a nemzeti(ségi) és etnikai csoportok és tagjai] koncepcionalizálása – abban a dimenzióban is vizsgálva, hogy ez mennyiben autonóm – vagy modellkövető. A tanulmány tehát kétszeresen összehasonlító fókuszú: egyfelől a három jogszabályt egymás viszonylatában, másrészt a legkézenfekvőbb külföldi, nemzetközi szabályozási konstrukciók összefüggésében elemzi.

Állításaim a következők: *a)* mindhárom törvény elementáris fontosságú közjogi és politikai szempontból; *b)* mindhárom jogszabály elfogadására élénk szakmai és tudományos vita és jogalkotási előzményeket követően került sor; *c)* mindhárom törvényt rendkívül súlyos konceptuális okokban gyökerező kodifikációs és közpolitikai hiányosság jellemzi; *d)* a második (és az azt lekövető harmadik) törvény autonóm, innovatív megoldásokat alkalmazott; és *e)* az első két, nagy közjogi „rendszerátalakítás” sodrásában, annak fontos elemeként megalkotott törvény között, az élesen eltérő politikai és társadalmi helyzetből fakadóan nem mutatható ki közvetlen „útfüggést” eredményező hatás vagy összefüggés, a harmadik törvény pedig a második konceptuális változásokkal nem járó kiigazításának tekinthető.

1. Az 1868. évi XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában

Előjáróban szükséges rögzíteni, hogy az 1868-as törvény elemzése vállaltan anakronisztikus, annyiban, hogy az olyan fogalmak használata, mint „kisebbségi egyéni vagy kollektív különjogok”, „diszkriminációmentesség”, „megerősítő intézkedések” ebben a korban, ha egyáltalán meg is jelennek, értelemszerűen mást jelentenek, mint ma, másfél évszázadnyi nemzetközi és jogtudományi jegecesedést követően. Ami miatt mégis e terminusok prizmáján keresztül vizsgálom a jogszabályt, az az, hogy a jogi szabályozás közjogi tartalma már ekkor is releváns volt, és értékelhető

Pap András László

Innováció és modell-másolás: „nemzetiségi” és „kisebbségi jogi” konstrukciók 1868 és 2011 között

e (a későbbi korokban folyamatosan terebélyesedő és tartalmilag letisztuló) fogalmakkal, mert a politikai nemzet és a nemzetiségek viszonyát a gazdag kortárs „közpolitikai” és jogirodalom lényegében ezek mentén tárgyalja. A tanulmány módszertani sajátossága, hogy a jogszabály fogalmi beágyazottságát nem a jogalkotói szándék a parlamenti (és azon kívüli, a jogtörténeti szakirodalomban alaposan vizsgált és részletesen bemutatott)² feltérképezésén, hanem pusztán a normaszöveg elemzésén keresztül tárja fel. Vizsgáljuk hát meg a hazai jogtörténet e vitán felül kiemelten fontos és ekként is tárgyalt dokumentumát!

1. 1. A személyi hatály

A jogszabály személyi hatályát illetően „Magyarország összes honpolgárai”-ról szól, tehát egyértelművé teszi, hogy kizárólag magyar állampolgárokra vonatkozik (és persze ez is mást, komplexebb jogi helyzetet jelent, mint a modern korban). A preambulum alapján az is nyilvánvaló, hogy a címben szereplő „nemzetiségi egyenjogúság” alanyai a nemzetiségi polgárok és nem azok közössége. Így szól ugyanis: „az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja”. A nemzetben belül létező nemzetiségeket eszerint kollektív entitásként a törvény nem ismeri el. A törvény tehát a nemzetiségi személyekről szól, akiknek kvázi egyéni kisebbségi nyelvhasználati jogát biztosítja.



Magyarország népei³

1. 2. A tárgyi hatály

A preambulum egyértelműen rögzíti, hogy a címben szereplő „egyenjóság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve [...] eshetik külön szabályok alá,” tehát kizárólag nyelvhasználati jogokra terjed ki. Erre az ellentmondásra a törvény főrendiházi vitájában báró Wenckheim László fel is hívta a figyelmet.⁴

1. 3. A szabályozási koncepció

Érdekes kibontani a törvényszöveg szabályozási koncepcióját! A címből és a preambulum első mondataiból arra lehetne következtetni, hogy a nyelvhasználati többletjogok az „egyenlőség” jegyében, annak biztosítása érdekében biztosítatnak. Jelenkori gondolati keretben a kisebbségi különjogok egyik alapja lehet a *de facto* egyenlőség (vagy esélyegyenlőség) biztosítása, ellensúlyozandó a nem magyar anyanyelvűek hátrányait. Emellett indokolhatná a nemzetiségi csoportok (tagjainak) szimbolikus elismerése is. Noha a kor jogdogmatikai és nacionalizmuselméleti gondolkodásában e fogalmak még nem szerepeltek, mindazonáltal meglepő, hogy a nyelvi különjogok indokál tételezett egyenjogúság alapját a preambulum ekként alapozza meg: „egyenjóság [...] csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik”. Célja tehát államrezon, és szó sem esik a nemzetiségek, megint csak modern kifejezéseket használva, valamilyen e minőségükből fakadó hátrányainak kiegyenlítéséről vagy szim-

bolikus identiárius elismerésükről. Sőt, folytatja a preambulum, „a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni [...]”. Ebből következően az „egyenlőség” a jogszabályban éppen hogy az eltérő bánásmód, a kisebbségi különjogok, a „pozitív diszkrimináció”, az itt felsorolt eseteken túlmenő, kivételnek tekinthető elutasítását jelenti! A cím tehát nemigen fedi le a tartalmat. Pedig az uralkodó 1861. július 6-i leiratában az országgyűlést egy olyan törvényjavaslat kidolgozására szólította fel, amely „a Magyarországunk nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait, azok terjedelmét, mind nyelvük és nemzetiségi kifejlődésükre, mind pedig közigazgatási viszonyukra nézve határozottan s világosan formulázva tartalmazza.”⁵ Ugyanakkor a nemzetiségi nyelvhasználat a törvényben biztosított köre, ellentétben a fentiekkel, kiterjed közösségi nyelvhasználati jogokra. Egyrészt ez már a törvényhatóságok nyelvhasználati joga kapcsán is megvalósul, de a 17–19. §-ok alapján az

„állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy [...] állítandó tanintézetekben [...] a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvükön [képezhessék] magukat [...az] állami közép és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenkének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók [...] Az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, a mennyiben még nem állítottak, tanszékek állítatnak.”

Igaz, a szabályozás alapja a 17. § alapján itt sem a nemzetiségi jogok biztosítása, hanem az, hogy „a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja”.

Az egyéni nyelvhasználaton jócskán túlmutató kollektív jogot biztosít a 26. § is

„*eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak [...] saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani. [...] az egyes honpolgárok [...] társulatokba, vagy egyletekbe összeállhatnak [...] pénzalapot gyűjthetnek, és azt [...] nemzetiségi törvényes igényeiknek is megfelelően kezelhetik. Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek [...] az állam hasonló természetű s ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak. A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.*”

Sőt, a modern kor antidiszkriminációs és megerősítő intézkedéseit is biztosítja a 7. §:

„*A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul; valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmazassanak.*”

1. 4. A kodifikáció hiányosságai

A korszakra egyébiránt jellemző kodifikációs és dogmatikai kifinomultságot figyelembe véve meglepő (bár ez csak a modern korban vezet majd gyakorlati alkalmazási nehézségekhez), hogy a törvény nem nevesíti vagy taxálja a nemzetiségeket sem csoportszinten, és semmilyen definíciót nem tartalmaz az egyéni csoportaffiliáció vonatkozásában. Specifikus területek vonatkozásában találunk néhány szabályt:

„*2. § A törvényhatóságok jegyzőkönyvei [...] vitethetnek [...] mindazon nyelven is, a melyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt. [...]*

20. § A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvök s ügyvitelők nyelvét. A jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitelét a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja.

21. § A községi tisztviselők a községbelielkekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni.”

Érdekes módon az anyanyelvhasználat tekintetében sem merült fel szabályozási igény a célcsoport vonatkozásában:

„*3. § Törvényhatósági gyűlésekben mindaz, a ki ott szólás jogával bir, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem a magyar. [...]*

23. § Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közzegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.

24. § Községi s egyházi gyűlésekben a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvöket.”

„*6. § A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.*

7. § Az ország minden lakosa azon esetben, a melyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen, vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény óalmát, és a bíró segélyét a) saját községi bírósága előtt anyanyelvét”

használhatja. Jelenkori szemmel nézve a normaszöveget a kor társadalmi és politikai viszonyait figyelembe véve is különös, hogy az anyanyelv vonatkozásában a jogalkotó nem látta szükségesnek a nemzetiségi nyelvek meghatározását, mert a jiddis mellett a különböző cigány nyelvek is felmerülhettek. (Érdekes megemlíteni, hogy a bírósági anyanyelvhasználati jogok a modern kor „tisztességes eljárás” standardjainak is megfelelnek, noha itt nem az ügyféli-terhelti jogok biztosítása volt az elsődleges cél.)⁶

A törvény korántsem előzmények nélküli sem hazai, sem birodalmi szinten. Az 1849-től a kiegyezésig folyamatosan enyhülő abszolutizmus időszakában megjelentek a kollektív nemzetiségi jogok különböző, a területiális autonómia egészen a föderalizmusig terjedő modelljei és a nyelvhasználat szabadságának sokféle szabályozási elve és gyakorlata is. E tanulmány fókuszában nem a politikai realitások és alternatív valóságok elemzése, hanem a konceptualizáció áll. Ebből a szempontból tehát nem releváns az, hogy a kiegyezéssel a magyarországi nemzetiségek tárgyalási pozíciója meggyengült, a lényeg, hogy a törvény elfogadásakor ismertek voltak olyan kodifikációs és elméleti modellek,⁷ amelyek különösen érdekessé teszik a fent említett hiányosságokat egyfelől, másrészt referenciapontot adnak annak megítéléséhez, hogy a jogszabály mennyire volt haladó, vagy megengedő, illetve konceptuálisan és szövegezésben kimunkált.

A Minisztertanács már 1850 tavaszán tárgyalta a birodalom keleti tartományaiiban alkalmazandó bírósági nyelvről, ahol az érintkezés nyelveként az ügyfelek nyelve szerepelt, és pusztán abban tértek el a vélemények, hogy kerületenként vagy megyénként kell-e meghatározni a használható nyelveket.⁸

Agenor Gołuchowski 1860-as javaslata alapján országos és kerületi nyelveket határoztak meg a német mellett (Galícia–Bukovinában a hét nyugati kerületben lengyel, a többiben lengyel és rutén; a pestbudai kerületben magyar, szlovák, szerb; a kassai kerületben magyar, szlovák, rutén,

román; a pozsonyi kerületben magyar és szlovák; a nagyváradi kerületben magyar és román; a soproniban magyar; Erdélyben: kerületenkénti bontásban vagy a magyar vagy a román; a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságban magyar, szerb, román.)⁹ A birodalom nyugati tartományjaiban a nem német anyanyelvű gimnáziumi tanulók számára kötelező tantárgy lett az anyanyelvük és annak irodalma, illetve kívánatosnak minősítették, hogy a több nemzetiség által lakott tartományokban a diákok a másik nemzetiség nyelvét is tanulják.¹⁰ Az 1863 nyarán összeült erdélyi országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat a magyar, német és román nyelvet egymással egyenjogú országos nyelvekké nyilvánította: Az állampolgárok számára biztosította, hogy saját nyelvükön forduljanak valamennyi állami hivatalhoz, amelyek belső ügykezelési nyelvüket szabadon megválaszthatták, ahogy az iskolafenntartók is az oktatási nyelvet is.¹¹ Az 1867. decemberi ausztriai alkotmány¹² és azt követő jogszabályok rögzítették a nemzetiségek egyenjogúságának elvét:

„Az állam minden népfaja egyenjogú, és [...] sérthetetlen joga van nemzetiségének és nyelvének megőrzésére és művelésére. Minden országos nyelv egyenjogúságát elismeri az állam az iskolákban, a hivatalokban és a nyilvános életben. A több népfaj által lakott országokban az állami oktatási intézményeket úgy kell elrendezni, hogy a kisebbségben levő népfajok számára is lehetőség legyen nyelvük művelésére anélkül, hogy bárkit egy második országos nyelv megtanulására kényszerítenének.”¹³

Fontosak a magyar előzmények is. Remélve, hogy ezzel sikerül pacifikálni a hadban álló szerb és román erőket, 1849. július 28-án Szemere Bertalan miniszterelnök és Kossuth kormányzó-elnök előterjesztése alapján a szegedi országgyűlés 90 százalékos többséggel elfogadta a hatályba soha nem lépő, a nemzetiségekről szóló 1849. évi VIII. tc.-et.¹⁵ A törvény kimondta, hogy

„A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése [...] biztosítottatik [...] A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetettetni, mely szabad választás szerint megállapítottatik. [...] A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiban mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén előadhatja. Mely

törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság számának felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv – ha kívántatik – annak nyelvén is szerkesztendő [...]. Amely nyelv, községi nyelvül meg van állapítva, azon községekben a nemzetőrök ugyanazon nyelven fognak vezetettetni [...]. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyújthatja [...]. A kormány felhatalmaztatik, különösen a románok és rácok előadandó jogszzerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosolni, rendelet vagy a nemzetgyűlésen hozandó törvény által.”¹⁶



Agenor Goluchowski (1812–1875)¹⁴

Emellett az emigrációban több tervezet is születik: Kossuth 1851-as kütahyai alkotmányterve, Klapka tárgyalásai során Cuza román fejedelemmel 1860–61-ben, valamint Kossuth 1862-es tervezete a Dunai Konföderációról.¹⁷ Ezek a nemzetiségek az egyházakéhoz hasonló, kulturális önkormányzatiságra épülő modelljét alkalmazó, de (a szlovákok és rutének kivételével) a nemzetiségi megyék esetében területi önkormányzati megoldásokat is tartalmaztak.¹⁸

A törvény parlamenti vitájához kapcsolódóan hat normaszöveg releváns: az Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter indítványára létrehozott országgyűlési nemzetiségi bizottság

által kidolgozott és 1861. augusztus 8-án beterjesztett törvényjavaslat; e bizottság kisebbségének javaslata; a Helytartótanács által 1862. október 25-én kelt „Felírási javaslat”; az újonnan összehívott országgyűlés nemzetiségi bizottsága által 1867. június 25-én beterjesztett törvényjavaslat; a tizenhét román, hét szerb és egy rutén ellenzéki képviselő által 1867. február 11-én benyújtott önálló nemzetiségi törvényjavaslat; és Deák Ferenc, a bizottság (és a Ház) többsége által támogatott törvényjavaslata – amely utóbbi konceptuális és kodifikációs szempontból a legkevésbé kifinomult, de végül ebből lett a törvény. Az 1861-ben összeült országgyűlés a nemzetiségi kérdést külön napirendként ugyan nem tárgyalta, de a vita itt indult, és a parlamenti üléstermen kívül a nyilvánosság más szinterein, megyei közgyűléseken, népgyűléseken és különböző sajtóorgánumokban is folyt.¹⁹

Az 1867-es (többségi) bizottsági jelentés és törvényjavaslat elutasítólag reflektál a területi autonómiát és kollektív jogokat, saját nemzetőrséget és bíróságot indítványozó 1861. június 7-i turócszentmártoni szláv (szlovák) és az 1861. március 21-i szerb nemzetgyűlések határozataira, és a nyelvkérdésre helyezi a hangsúlyt.²⁰ A nemzetiségi bizottság törvényjavaslata hosszadalmas előkészítés után, csak 1868. november 24-én került a képviselőház elé, amelyhez a nemzetiségi képviselők ellenjavaslatként sa-

ját tervezetüket is beterjesztették. A Deák Ferenc által átfogalmazott új preambulomot is tartalmazó normaszöveg hozta be az „egyetlen politikai nemzet mint az egységes, oszthatatlan magyar nemzet” alaptételét, és az ezzel járó kollektív jogigények teljes elutasítását és a jogszabály a nemzetiségi nyelvhasználatra történő redukcióját.²¹

A félszáz érdemi felszólalást tartalmazó parlamenti vita 1868. november 24-től 29-ig tartott, amelynek végén a név szerinti szavazás során a huszonnégy „nemzetiségi párti” képviselő magára maradt a 267 többségi (álláspontot képviselő) szavazóval szemben, és 113 képviselő nem vett részt a szavazásban.²²

A vita során a körültekintően megválasztott terminológiai megoldások képezték le az állampolgári jogegyenlőség liberális elvére épülő egységes nemzetállam és a nemzetek szövetségéből keletkező föderatív állam közötti modellek különböző változatait. Schlett István összefoglalásában:

„a többségi javaslat a »nemzet« és a »nemzetiség« jelentésének megkülönböztetésével kívánta tisztázni a »politikai« és a »genetikus« nemzet fogalmi különbségét. Az előbbi az állam polgárait »nemzetiségüktől«, nyelvi-kulturális meghatározottságaiktól függetlenül fogja össze, tehát nincs etnikai minősége. Az utóbbinak pedig nincs politikai dimenziója, mivel jelentését, tartalmát csak és kizárólag a nyelvi-kulturális sajátosságok adják.”²³

Az eredeti 1867-es bizottsági javaslat szerint

„Magyarországnak minden ajkú polgárai politikai tekintetben csakis egy nemzetet, a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzetet képezik [...] az országban lakó minden nép, név szerint: a magyar, szláv, román, német, szerb, orosz sat. – egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők, melyek külön nemzetiségi igényeiket az ország politikai egységének korlátain belül az egyéni és egyesülési szabadság alapján, minden további megszorítás nélkül szabadon érvényesíthetik.”

A szöveg tehát egyfelől tartalmazott taxációt, igaz nyitott véggel, és a magyart is besorolja a „népek” és a „nemzetiségek” közé – elválasztva egymástól a „politikai nemzetet” a „genetikus nemzetől”, a „nemzetiségtől”.²⁴

A bizottsági különvélemény „Magyarország politikai nemzetéről” beszél, nyomatékosan hangsúlyozva, hogy az így felfogott politikai nemzetet a „magyarral egyenjogú nemzeteknek elismert”, „nagyobb számban tömegesen lakó külön nyelvű népek”, „jelesen a magyarok, románok, szlávok, szerbek, oroszok és németek” képezik. A politikai nemzet itt tehát nem az állam polgárainak összessége által alkotott politikai közösség, hanem hat, a politikai jogok birtokában lévő nemzetből, hat politikai entitásból áll.²⁵ A Mocsonyi Sándor és Popovics Zsigmond által jegyzett szöveg, a nemzetiségek mint „kollektív személyiségek” elismerését, politikai jogokkal történő felruházását is követelte.²⁶ A javaslat szerint magyarországi „népségek”

számára „a nemzetiség és nyelv politikai egyenjogúsága az állam területi épségének és politikai egységének korlátai közt alaptörvényileg biztosítottak”, és a hat taxált nemzetiséget „országos nemzet”-eknek nevezte, és számukra a megerendszer nemzetiségi viszonyoknak megfelelő „kikerekítésén” keresztül követelt bizonyos kollektív autonómiát.²⁷

Érdemes megemlíteni, hogy a Helytartótanács nemzetiségi törvényjavaslata „politikai nemzet” alatt csak az „országok összes keresztény lakosai” közösségét értette, így miközben a polgári egyenjogúságot minden lakosra kiterjesztette, a zsidókat vallási alapon kirekesztette a magyar politikai nemzet fogalmából. A „népfajokból kiálló nemzetiségek”-et [magyar, német, szláv (szlovák), román, rutén, és szerb] taxálja, és rögzíti, hogy „polgári és vallási tekintetben egyenjogú nemzetiségek”.²⁸

Csernus-Lukács Szilveszter rámutat, hogy a

„nemzeti csoportokat mint közösségeket többféle fogalommal jelölték igen következetesen az 1860-as évek törvényjavaslatai. Az 1862-es felirat alapvetően a »nemzetiség« elnevezést használta, de a vizsgált dokumentumok közül a legtöbbször, öt alkalommal említi a »magyar politikai nemzet«, illetve az »országos politikai nemzetiség« fogalmakat. Emellett ugyanilyen gyakorisággal szerepel benne a »népiség« és a »fivér népiség« elnevezés is. A »népfaj«-t a felirat a nemzetiség összetevőjeként írta le. A Felirási javaslatához hasonlóan az 1861-es törvényjavaslat is a leggyakrabban, míg az 1867-es és 1868-as kizárólag a »nemzetiség« fogalmat használta (az 1861-es egy esetben irt »népek«-et) a Magyarországon lakó népcsoportok megnevezésére. A törvénycikk is hasonlóan jelölte az adott közösségeket, ám abban a »nemzet« szó is szerepelt. A »nemzeti« jelzőt az 1861-es törvényjavaslat a »nemzeti képviselők« (mint a Képviselőház tagjainak) megjelölésére és a magyar politikai nemzetre vonatkozóan alkalmazta. A törvénycikk a »nemzet«-et a magyar, illetve a horvát-szlávon politikai nemzet megjelölésére használta. [...] A nem-magyar képviselők által kidolgozott törvényjavaslatok közül a Wlad–Popovics-féle a »nemzet«, »nép«, »nemzetiség« kifejezéseket használja (de valamennyi népcsoportot nemzetnek nevezve), míg az 1867-ben készült kisebbségi javaslat sajátos módon felváltva és azonos tartalommal használja a »nemzet« és a »nemzetiség« fogalmait, kiegészítve a »történelmi országos népség« egyszeri meghatározásával.”²⁹

A parlamenti vitában egyébként árnyalt, a kisebbségi jog jelenkori terminológiáját és jogelméleti mélységeit nyújtó érveket hallhatunk. Mocsonyi például kifejti, hogy a nemzetiségi eszme a származás, földrajzi, történelmi és nyelvi alapon köt össze egyéneket, akik közösségi öntudattal rendelkeznek, következésképpen jogi személyek, és mint ilyenek, kollektív jogok alanyai. Vincentiu Babeş úgy érvel, a nemzetiségek kollektív elismerése hiányában valós jogegyenlőségről nem lehet szó, és az egyéni jogok kiterjesztése, a jogegyenlőség megteremtése a demokrácia alapfeltételei. A nemzetiségi képviselők azt is hangsúlyoz-

ták, hogy a nemzetiségek tételes felsorolásának elmulasztása a nemzetiségek létének el nem ismerését jelenti, és jogszabály ebben a formájában nem a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozandó törvénynek, legfeljebb magyar nyelvtörvénynek tartható.³⁰

A vita gyakran kiérlelt jogelméleti szintre emelkedett: Hunfalvy az egyéni és a kollektív jogok közötti feszültségről értekezik, Miletics Szvetozár ellenben arra mutat rá, hogy a kollektív jogok nem származtathatók az egyéni jogokból, a nemzetiség léte ugyanis nem származtatható az egyéni akaratképzésből. „[...] a nemzetiség nem az egyén sajátja, hanem kollektív tulajdon”, és „egyes ember még azon saját jogairól sem mondhat le, melyek alapjogok, melyek veleszületvők, melyek emberré és jogi személlyé teszik őt; a nemzetiség pedig legszemélyesebb és mindenekelőtt alapjoga az embernek”.³¹

2. Az 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól

A tanulmány terjedelmi és tartalmi kereteit is meghaladná annak elemzése, hogy a deáki „szűkkeblűség” a nemzeti jogok tekintetében mennyiben vezetett az első világháborúhoz és a trianoni békeszerződéshez. Az azonban tény, hogy Trianon (ami által Magyarország lényegében etnikailag homogén országgá vált, jelentős, a szomszédos országokban élő diaszpórába kényszerített magyarsággal) az elkövetkező politikai rezsimek sajátosságainak függvényében változó módon, de kétségbevonhatatlanul meghatározó elemévé vált a politikai, diplomáciai és közjogi gondolkodásnak és stratégiaalkotásnak. A kisebbségpolitika és a kisebbségi jog, ahogy Majtényi Balázs írja, a diaszpórapolitika szolgálólánya volt.³² Így noha az 1868-as és az 1993-as etnopolitikai és demográfiai helyzet gyökeresen eltér, a párhuzamosság annyiban kimutatható, hogy ahogy az 1867-es kiegyezés utáni, úgy az 1990-es első szabad parlament is elsőik között fogadott el törvényt a tárgyban. És a helyzet annyiban sem változott, hogy 1868-ban (de már 1949-ben is, sőt akkor még inkább) a nemzetiségpolitika a nemzeti politika szolgálóleánya volt (hiszen a politika és a jog már csak ilyen viszonyban áll): Ahogy 1849-ben Teleki László egy Kossuthnak írt levélben megfogalmazta: „mentől többet adunk a nemzetiségeknek, annál kevesebbet kellend Ausztriának és az abszolutizmusnak adnunk”.³³

Ahogy az 1860-as években az 1868-ast, az 1993-as törvény elfogadását is élénk szakmai és tudományos diskurzus előzte meg, amely a kisebbségi önkormányzati rendszer formájában egy nemzetközileg unikális, hungarikum megalkotását eredményezte, amelynek kialakításában nem a nemzeti kisebbségek lobbijereje és tényleges igénye volt meghatározó, hanem a határon túli magyarság érdekvédelme során felmutatható, „exportképes” intézményrendszer megalkotása volt a jogalkotó célja. Ugyanakkor a jogszabály több fontos konceptuális kérdésben hiányos és ellentmondásos lett, ráadásul a legnagyobb, társadalmi és gaz-

dasági értelemben egyaránt erősen marginalizált, egyetlen „látható” etnikai kisebbség, a romák esélyegyenlőségi és a társadalmi inklúzióra vonatkozó igényeinek kielégítésére alkalmatlan szabályozás született. A törvény eredendően konfúz logikájú, mert a szabályozás logikája alapján ez egy, a kulturális autonómiát központba helyező „nemzetiségi törvény”, ugyanakkor különbözzön is bármiben e két kifejezés (mert ezzel a törvény adós marad, ezért azon nemzetközi jogi, leegyszerűsítő értelmezést kell követnünk, hogy etnikai csoport az, amelynek nincs nemzetállama), „nemzeti és etnikai” kisebbségekről beszél, mert nem tehetette meg, hogy a törvény hatálya aló kivegye a cigányságot.³⁴

Az első tervezetet 1979-ben Samu Mihály,³⁵ a következőt az Igazságügyi Minisztérium megbízásából Baka András 1989 készítette,³⁶ ezután a Tabajdi Csaba által vezetett Kisebbségi Titkárság Bíró Gáspár nevéhez köthető 1990. februári tervezete követett, az 1991. január 30-án megalakult Kisebbségi Kerekasztal is alkotott egy tervezetet 1991 szeptemberére. A parlament az ezekből összegyűrt törvényjavaslatot 96,5%-os többséggel fogadta el, két roma képviselő ellenében: Hága Antónia tartózkodott, Horváth Aladár nemmel szavazott.³⁷

2. 1. A személyi hatály

Ahogy erre Kállai Ernő, volt kisebbségi biztos rámutat,³⁸ a törvény egyik legnagyobb hibája a személyi hatályt érinti. Miután

„a kisebbségek a regisztráció [...] minden formája ellen tiltakoztak [...] a törvényben megjelenő jogokat a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozók gyakorolhatják, ennek alapja pedig a szabad identitásválasztás [...]. Mindenki önmaga döntheti el, hogy [...] kisebbségi csoporthoz tartozónak tekinti e magát, de nem kizárt a többes kötődés [...] sem. Ez a bevallás egyben különlegesen védett személyes adat is, bármilyen nyilvánosságban szerepeltetni csak különösen szigorú szabályok szerint lehetséges. Ez a rendelkezés [...] alapvető problémák forrását jelentette nem csak a választások törvényes lebonyolításánál, hanem elméleti szinten is vitákat generált arról, hogy meg lehet-e így határozni a kisebbségi külön jogok alanyait.”

A jogszabály taxatív felsorolja azokat a nemzeti és etnikai kisebbségi csoportokat, amelyek élhetnek a kisebbségi törvényben rögzített jogokkal. Eszerint nemzeti és etnikai kisebbség

„minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport [...] amelyet kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul”.

A jogszabály fel is sorolja azt a tizenhárom népcsoportot, amelyek a törvény értelmében nemzeti és etnikai kisebbség

ségnek, „Magyarországon honos népcsoportnak minősülnek: a bolgár, a cigány, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán”. Rendelkezik arról, hogy egy preferenciális népi kezdeményezés útján a lista bővíthető, de a százéves honosság meghatározásának (több szerző például vitatja egyes taxált népcsoportok százéves jelenlétét, illetve kérdés, hogy mely országhatár vonatkozásában értendő), továbbá a kisebbségként elismerés eljárási garanciáit nem rögzíti. A jogszabály hatálya nem terjedt ki a menekültekre, a bevándorlókra, a letelepedett külföldi állampolgárokra és a hontalanokra sem, bármilyen nemzetiséghez tartozzanak is.

A kisebbségi önkormányzatok választása körül gyakran jelzett a sajtó és a kisebbségi ombudsman is visszasságokat, hiszen bárki szavazhatott és jelölt is lehetett. Nem volt ritka a botrány sem: deklarált kisebbségi származás nélkül megválasztott képviselők, megalakulni nem tudó országos önkormányzatok.³⁹ Kállai szavaival: „A többséghez tartozók által leadott szavazatok a kisebbséghez tartozók alapvető jogait sértik [...] ez pedig végső soron negligálja magát a kisebbségi önkormányzati rendszert.” Az Országgyűlés 2005-ben módosította a törvényt, de az anomáliák többsége fennmaradt.⁴⁰

2. 2. A tárgyi hatály és a szabályozási koncepció

Az 1993-as törvény széles tárgyi hatályának bemutatása szétfeszíti e tanulmány kereteit; a lényeg, hogy (a gyökeresen eltérő helyzet miatt, ellentétben az 1868-as jogszabállyal) egy rendkívül progresszív, a kor nemzetközi jogi standardjait (és főleg a szomszédos országok jogalkotását) magasan „túllicitáló”, a kisebbségi önkormányzatok esetében a kulturális autonómia és egyéb különjog-tételezés egyedülálló szabályozását biztosítja – amelyet még (külön jogszabály által) egy specializált ombudsman is felügyel.

Az identitásválasztás szabadságának problematikus elvére épített és a széles jogtételezés mellett elmaradt jogosultkör-meghatározás mellett a törvény további fogyatékosága, említetten, a cigányságot érinti. Balogh Lídia szerint

„a fő dilemma abból a bizonytalanságból fakad, hogy az emberi jogi (polgárjogi), vagy a kisebbségi (nemzetiségi) jogi megközelítés dominálja-e a romaügyek megközelítését. Az első [...] megközelítésben az a meggyőződés implikálódik, hogy [...] a társadalom hátrányos megkülönböztetéstől szenvedő tagjainak érdekét a szegregáció felszámolása szolgálja, az élet minden területére kiterjedően. A második [...] megközelítés ugyanakkor a romákra mint csoportra fókuszál; kulturális jogokat követel, annak érdekében, hogy a romák mint etnikai/nemzetiségi közösség megőrizhessék különállóságukat (miközben, természetesen, más társadalmi csoportokkal egyenlő státuszt élveznek a társadalomban).”⁴¹

A kisebbségi önkormányzati intézményrendszer a (leszakadás mellett egyre erősebb kirekesztéssel is szembesülő) legjelentősebb etnikai kisebbség, a romák esélyegyenlőségi (antidiszkriminációs) és a társadalmi inklúzióra vonatkozó, részben szociálpolitikai, redisztribúciós igényeinek kielégítésére ugyanakkor teljességgel alkalmatlan volt. Még akkor is, ha (teret engedve a helyi roma közösségek első számú igényének, és ezáltal a roma politikusok törekvéseinek) alapvetően intézményidegen módon a kulturális autonómia védelmére létrehozott cigány kisebbségi önkormányzatok ad hoc jelleggel bekapcsolódtak a szociális ellátórendszer működtetésébe.⁴²

A törvényt Balogh ekként jellemzi:

„Egy tájékozatlan kívülálló alighanem azt hihetné, hogy a jogszabály megalkotásnak háttérben vérmes kisebbségi követelések álltak. Valójában nem ilyesmiről volt szó, hanem állami kezdeményezésről, amelynek célja a készségesség és előzékenység kimutatása a már majdnem teljesen asszimilálódott magyarországi nemzeti kisebbségek kulturális örökségének megőrzésére vonatkozóan, és ezáltal – közvetetten, kölcsönösségre számítva – a határon túli magyarok helyzetének javítása.”⁴³

Sansum Molnár Judit⁴⁴ a parlamenti felszólalás tartalom-elemzését vizsgálva megállapította, hogy a leggyakrabban az alábbi kérdéseket érintették: tárgyalási alap, illetve példa a szomszédos országok számára a határon túli magyarok helyzetének javítása érdekében; a nemzetközi elvárásoknak való megfelelés; a roma népesség beilleszkedésének elősegítése, a korábbi hátrányosan megkülönböztető bánásmód kompenzálása a többi nemzeti-etnikai kisebbséggel megegyező státusz biztosításával. A legtöbbit említett kisebbség ugyanakkor a roma volt: kétszer gyakrabban jelent meg, mint a sorrendben második német vagy szlovák nemzetiség. A vitában nyíltan jelent meg az a vélemény, hogy a készülő törvény majd tárgyalási alapot adhat, hogy adott esetben ki tudjunk állni a kisebbségben élő magyarok érdekében a nemzetközi szinten. A vitában többen reflektáltak arra is, hogy egy apró, 500 főből álló ruszin kisebbségre és az egymilliós cigányságra (amely maga is eltérő nyelvvel, szokásokkal és kulturális hagyományokkal rendelkezik és nagyobb lélekszámú az összes többi nemzetiségnél) nem nagyon lehet egységes (-en működőképes) szabályozást alkotni.

3. A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény

A következő, új alkotmányt és politikai működésformát, a Nemzeti Együttműködés Rendszerét hozó „rendszer-váltás” ugyancsak egyik első aktusa a nemzetiségpolitika újrakodifikálása volt: ezúttal két jogszabály formájában. Egyrészt a felemás, státustörvényt⁴⁵ továbbfejlesztve új állampolgársági szabályok született, áttelepülés nélküli egyszerűsített honosítást adva a magyarul beszélő azon

kérelmezők számára, akinek ősei között magyar állampolgárok is voltak. Ezzel 2018-ig több mint egymillió ember élt.⁴⁶

A másik jogszabály, az új(ra kodifikált) kisebbségi törvény szakít a „nemzeti és etnikai kisebbség” terminussal, és az egységes „nemzetiség” fogalmat vezeti be a jogi tárgy meghatározásakor. Ennek elsősorban a roma népcsoport kapcsán van jelentősége, elvi szinten egyértelművé téve, hogy a romákat e jogszabály keretében a jogalkotó politikai és kulturális jogok alanyaként azonosítja, és az „etnikai kisebbségek” jogvédelmével és igénykielégítésével nem e jogszabály keretében kíván foglalkozni. A korábbi „cigány” megnevezést egyúttal a politikailag korrekt „romára” cseréli. A „kisebbségi” helyett „nemzetiséginek” nevezett önkormányzatok alapvető filozófiáján, jogállásán, hatáskörén az új kisebbségi törvény elveiben nem változtatott. Ugyanakkor a törvény 2. §-a alapján a „nemzetiségi közügy” definíciója során megjelenik a „nemzetiséghez tartozók meghatározott közszolgáltatásokkal való ellátása”, a 81. és 82. §-okban a nemzetiségi jogok között megjelenik az esélyegyenlőség, társadalmi felzárkózás és a szociális ellátás. Ez pedig jelentős eltérés az 1993-as szabályozáshoz képest, ugyanis a kulturális autonómia és az identitáspolitikai törekvések támogatása így elvi szinten is összemosisódik a szociálpolitikai, társadalmi befogadási politikákkal – a leglátványosabban a romák esetében. Például a Roma Integráció Évtizede által inspirált és az az EU 2011-es keretstratégiája égisze alatt elfogadott nemzeti társadalmi felzárkózási stratégia egy hivatalos keretmegállapodást tartalmaz Magyarország Kormánya és az Országos Roma Önkormányzat között, amely utóbbit a stratégia egyik kulcsszereplőjeként azonosítja, és a Kormány félreérthetetlenül kifejezésre juttatta, hogy a kulturális identitást az integráció eszközeként értelmezi és kívánja használni.

Az új szabályozás további lényeges eleme, hogy a nemzetiségi státusnak a törvény 1. §-a szerint (szemben az 1993-as törvény logikájával) nem feltétele az állampolgárság. A kisebbségi ombudsman szerint

„három nemzetiségen belül [...] jelentős arányt képviselnek az anyaországi állampolgárok (ukrán 57%, román 40%, szlovák 12%) [...]. Ugyanakkor a törvény preambuluma csak azt mondja ki, hogy »[...] minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad megvallásához és megőrzéséhez [...]«, és sajátos kodifikációs megoldásként az 53. § értelmében a nemzetiségi önkormányzati választásokon csak magyar állampolgárok vehetnek részt.”⁴⁷

További fontos, bár a tanulmány tárgyához csak tangenciálisan kapcsolódó újítás a népszámlálási adatoknak a nemzetiségi választójogban és az állami támogatások meghatározása során történő felhasználása. Itt problémát jelent, hogy a legutolsó népszámlálás adatainak gyűjtésekor nem volt ismert, hogy választójogi következménye lesz a nemzetiségre vonatkozó adatok megvallásának, illetőleg az attól való tartózkodásnak. Hasonlóan jelentős

újdonosság a nemzetiségek parlamenti képvisellete, illetve a kisebbségi jogban amúgy „exportképes” hungarikumnak tekinthető, jól működő, specializált országgyűlési biztos pozíciójának megszüntetése.

Nem oldotta fel tehát az új törvény a korábbi szabályozás anomáliáit: továbbra sem tartalmaz eligazítást annak a kérdésében, hogy a nemzetiségekénti elismeréshez szükséges százesztendőös honosság mikortól számítható, illetve ki hivatott erről dönteni: több taxált kisebbség ugyanis jelenleg sem felel meg e törvényi feltételnek, és a jobbiztonság elvével ellentétben, hogy az Országgyűlés, illetve az Alkotmánybíróság végső soron bármely kisebbség kezdeményezését elutasíthatja.⁴⁸ Megmaradt ugyanakkor a nemzetiségeként elismerhető csoportokkal és a csoporttagsággal, valamint a joggyakorlással kapcsolatos, visszaélésekre lehetőséget teremtő szabályozás.⁴⁹ A rendszerváltást követő, lassan három évtizedes magyar kisebbségi jog legsúlyosabb, „etnokorrupció” néven ismert problémája ugyanakkor nem elsősorban a kisebbségeként elismert csoportok attribútumai, hanem a kisebbséghez tartozás szubjektív feltételrendszerének szabályozatlansága során merült fel. Jó példa erre, a 2018-as országgyűlési választásokon, elsőként és egyedülként, a magyarországi német közösség képviselőjében teljes jogú országgyűlési mandátumhoz jutott Ritter Imre a FIDESZ–KDNP volt budaörsi képviselője, polgármesterjelöltje és képviselőként a kormányfrakció „árnyék” tagja.

Az etnokorrupció jelenségének, a hazai kisebbségi választásokon tapasztalt visszaéléseknek óvatosságra kellett volna inteniük a preferenciális parlamenti mandátum intézményének bevezetésével kapcsolatban is, főleg azért, mert az identitásválasztás szabadságának jelentős mértékű szabályozását sem a kisebbségek, sem a politikai elit többsége nem támogatja továbbra sem. A taxált tizenhárom kisebbség képviselőjében, visszaélésszerűen élve a kisebbségi többletjogokkal, többségi politikusok juthatnak be a parlamentbe, jelentősen befolyásolva ezáltal a választási eredményeket: a 199 fős parlamentben egy további 13 fős álkisebbségi frakció alapvetően átrajzolhatja a választási eredményeket.

4. Zárógondolatok

A tanulmány tézisei az alábbiak voltak: *a)* mindhárom (de legalábbis az első két) törvény megalkotása kiemelt fontosságú közjogi és politikai szempontból; *b)* mindhárom jogszabály elfogadására élénk szakmai és tudományos vita és jogalkotási előzményeket követően került sor; *c)* mindhárom jogszabálysöveget rendkívül súlyos konceptuális okokban gyökerező kodifikációs és közpolitikai hiányosság jellemzi; *d)* noha a jogalkotás külföldi, nemzetközi referenciapontjai mindegyik esetben adóttak és a jogalkotó számára ismertek voltak, és a jogalkotás során ezekre reflektáltak is, az 1868-as szabályozás a kor standardjaitól elmaradó, az 1993-as viszont (igaz, a politikai és demográfiai sajátosságok miatt belpolitikai költségekkel nem járó, leginkább diplomáciai előnyökkel kecsegtető motivációtól vezérelve) progresz-

szív, autonóm, sőt innovatív megoldásokat alkalmazott; e) az első két, nagy közjogi „rendszerátalakítás” sodrásában, annak fontos elemeként megalkotott törvény között, az élesen eltérő politikai és társadalmi helyzetből fakadóan nem mutatható ki közvetlen „útfüggést” eredményező hatás vagy összefüggés, a harmadik törvény pedig a

második konceptuális változásokkal nem járó (de fontos belpolitikai következményekkel járó) kiigazításának tekinthető.

Végezetül kimondhatjuk: a nemzetiségi és kisebbségpolitika valamennyi politikai rezsimben a többségi politika szolgálóleánya volt.

PAP, ANDRÁS LÁSZLÓ

Innovation und Nachahmung: Konstruktionen von „Nationalität” und „Minderheitenrechten” zwischen 1868 und 2011

(Zusammenfassung)

Die Studie befasst sich mit der Konzeptualisierung der Zielgruppen (d. h. National-, Nationalitäts- und ethnische Gruppen und deren Mitglieder) in den drei Nationalitäts- und Minderheitengesetzen von 1868, 1993 und 2011 und untersucht, inwieweit diese Gesetze autonom oder modellhaft sind.

Die Studie ist somit doppelt vergleichend ausgerichtet. Zum einen werden die drei Rechtsnormen im Verhältnis zueinander analysiert, zum anderen im Kontext der ausländischen, internationalen Regelungskonstruktionen.

Die Aussagen der Studie sind: a) alle drei Gesetze sind von grundlegender Bedeutung für das Öffentliche Recht und die Politik; b) alle drei Rechtsnormen wurden nach einer

lebhaften fachlichen und wissenschaftlichen Debatte angenommen; c) alle drei Gesetze weisen einen schwerwiegenden Kodifizierungs- und Ordnungsmäßigkeitsmangel auf, der auf konzeptionelle Gründe zurückzuführen ist; d) das zweite (und das darauf folgende dritte) Gesetz verwendete autonome, innovative Lösungen; e) aufgrund der stark unterschiedlichen politischen und gesellschaftlichen Situation keine direkte „Wegabhängigkeit“ oder Korrelation zwischen den ersten beiden Gesetzen, die als wichtiges Element des großen öffentlich-rechtlichen „Regimewechsels“ erlassen wurden, nachgewiesen werden kann und das dritte Gesetz als eine Anpassung des zweiten ohne konzeptionelle Änderungen angesehen werden kann.

Jegyzetek

¹ A kutatás a 134962 NKFI-kutatás keretében folyt.

² Lásd például NAGY Noémi: Ki a nemzetiségi? Nemzetiségi egyenjogúság a dualizmus kori Ausztriában. In CSITTI Béla – SZÉPVÖLGYI Enikő (szerk.): *Pro Scientia aranyérmesek XV. Konferenciája 2020. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2020. október 8–10.* Budapest, 2021. Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület, 163–168. p.; NAGY Noémi: Variációk egy témára. A nemzetiségi-nyelvi egyenjogúság szabályozási formái az Osztrák–Magyar Monarchiában. In NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században.* Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 170–184. p.; Uő: Nyelv és szuverenitás viszonya az Osztrák–Magyar Monarchiában a jogalkotás és a jogalkalmazás tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 2019. 3–4. sz. 36–41. p.; Uő: A nemzetiségi törvény kétes öröksége: Adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghoz. *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 3. sz. 70–74. p.; PÉTER László: Az 1868:XLIV. tc. „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában”. In PÉTER László (szerk.): *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Budapest, 1998. Osiris Kiadó, 264–275. p.; ARATÓ Endre: A magyar politikai nemzet fogalmának vitája az 1860-as évek országgyűlésein. *Történelmi Szemle*, 1970. 3. sz. 444–448. p.; DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860.* Budapest, 2000. Osiris Kiadó; CSERNUS-LUKÁCS Szilveszter Sándor: Utak a nemzetiségi törvényekig. In *Tavaszi Szél 2016. Spring Wind 2016. Tanulmánykötet. IV. kötet. Pszichológia- és neveléstudomány, sporttudomány, szociológia- és multidiszciplináris társadalomtudomány, történelem- és politikatudomány.* Budapest, 2016. Doktoranduszok Országos Szövetsége, 363–374. p. <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/10950/>; KATUS László: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. *REGIO*, 1993. 4. sz. 26. p.; KEMÉNY G. Gábor: *A magyar nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében (1790–1918).* Documenta Danubiana: értekezések a dunai és a nem-

zetközi jogi kérdések köréből. Budapest, 1946. Gergely R.; SZARKA László: Az államegység és a nemzetiségi jogegyenlőség dilemmái. Az 1867. évi kiegyezés nemzetiségpolitikai következményeinek történetéhez. *Kisebbségkutatás*, 2017. 3. sz. 7–34. p.; SZENTGÁLI-TÓTH Boldizsár – GERA Anna: Az 1868-as nemzetiségi törvény és a politikai nemzet koncepciójának utólagos értékelése. *Erdélyi Jogélet*, 2020. 2. sz. 85–106. p.

³ Weber Henrik illusztrációja. In PRÓNAY Gábor: *Vázlatok Magyarhon népeletéből.* Pest, 1855. Geibel Ármin kiadása, 79. p.

⁴ FAZAKAS Zoltán József: A nemzetiségi törvény megalkotása. *Erdélyi Jogélet*, 2020. 2. sz. 81. p.

⁵ DEÁK Ágnes: Az 1868-as nemzetiségi törvény ausztriai előzményei. *Magyar Kisebbség*, 2009. 1–2. sz. 30. p.

⁶ 8. § A bíró a [...] a panaszt vagy kérelmet, a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanúhallgatást, szemlét és más bírói cselekményeket úgy a peres, mint a peren kívüli, valamint a bűnvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; [...] tartozik azonban annak tartalmát a feleknek szükség esetén tolmács segítségével is megmagyarázni. Szintúgy tartozik a bíró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyike vagy másika nem ért. [...] A bírói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó: de köteles azt a bíró minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, a melyen kívánja, a mennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, a melyhez a bíró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi.”

⁷ Lásd például TEVESZ László: Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója és a Deák párt által képviselt alkotmányos-nemzeti hagyomány, 1860–1868. *Aetas*, 2012. 1. sz. 105–124. p.; HERMANN Róbert: Kossuth konföderációs koncepciója. A magyar emigráció elképzelései az együttélés újrászabályozására 1848–1867. *Rubicon*, 2018. 2. sz.; DEMETER Attila: Nemzet és nemzetiség Eötvös József

- felfogásában. *Pro Minoritate*, 2006. 110–119. p. <http://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino06-2-10-Demeter.pdf>.
- ⁸ DEÁK 2009. 19. p.
- ⁹ Uo. 22. p.
- ¹⁰ Uo. 26. p.
- ¹¹ Uo.
- ¹² Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder (*RGBl. Nr. 142/1867*).
- ¹³ DEÁK 2009. 36. p.
- ¹⁴ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/cd/Agenor_Go%C5%82uchowski_%28senior%29.jpg.
- ¹⁵ Lásd SZARKA László: Elmaradt nemzetiségi kiegyezések. *Magyar Tudomány*, 2017. 12. sz.; FAZAKAS 2020. 68. p.
- ¹⁶ Bővebben lásd például. RUSZOLY József: Az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény és a közép-európai alkotmányfejlődés. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 1. sz. 52–63. p.; GERÖNÉ FAZEKAS Erzsébet: Az 1849-es és 1868-as nemzetiségi törvény összehasonlítása a történelem haladó erőinek szempontjából. *Századok*, 1948. 1–4. sz. 283–312. p.
- ¹⁷ Bővebben lásd SCHLETT István: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868-ban. *Magyar Szemle Új folyam*, 2002a. 1–2. sz. 42. p.
- ¹⁸ SZARKA 2017.
- ¹⁹ Bővebben lásd SCHLETT István (szerk.): *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868*. Budapest, 2002b. TTKF – Kortárs Kiadó, 21–22. p.
- ²⁰ FAZAKAS 2020. 72–73. p.
- ²¹ SZARKA 2017; FAZAKAS 2020. 68. p.
- ²² SCHLETT 2002a. 60. p.
- ²³ Uo. 47. p.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Uo. 50. p.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ GÁNGÓ Gábor: Az 1868.évi nemzetiségi törvény korunk nemzeti-ségpolitikájának tükrében. *Barátság*, 2003. 5. sz. 4027. p.
- ²⁸ CSERNUS-LUKÁCS 2016. 367. p. Lásd még ugyanezt SZENTGÁLI-TÓTH-GERA 2020. 85–106. p.
- ²⁹ CSERNUS-LUKÁCS 2016. 367–368. p.
- ³⁰ FAZAKAS 2020. 78–79. p.
- ³¹ SCHLETT 2002b. 25., 107. p. Idézi és elemzi DEMETER Atila: Az 1868-as nemzetiségi törvény országgyűlési vitája (kézirat) www.academia.edu/6143928/Az_1868_as_nemzetis%C3%A9gi_t%C3%B6rv%C3%A9ny_orosz%C3%A1lgy%C5%B1l%C3%A9si_vit%C3%A1ja?auto=download.
- ³² Lásd például MAJTÉNYI Balázs: *A nemzetállam új ruhája*. Budapest, 2007. Gondolat Kiadó.
- ³³ Idézi SCHLETT 2002a. 42. p.
- ³⁴ Bővebben lásd például PAP András László: Az illiberális multikulturalizmus magyar modellje: a magyar kisebbségi jog változása 2010–2016. I. rész. *Közjogi Szemle*, 2016. 2. sz. 39–47. p.; Uő: Az illiberális multikulturalizmus magyar modellje: a magyar kisebbségi jog változása 2010–2016. II. rész. *Közjogi Szemle*, 2016. 3. sz. 31–40. p.; Uő: Az illiberális multikulturalizmus magyar modellje: a magyar kisebbségi jog változása 2010–2016. III. rész. *Közjogi Szemle*, 2016. 4. sz. 65–75. p.; BALOGH Lídia – HALÁSZ Iván – PAP András László: A jogrendszer rezilienciája 2010–2018. „Egyenlőség, kisebbségi jogok, nemzetpolitika.” *MTA Law Working Papers*, 2020. 20. sz.
- ³⁵ GYŐRI SZABÓ Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében (1989–1990)*. Budapest, 1998. Osiris Kiadó, 99–151. p.; BODÁNE PÁLOK Judit: A magyar kisebbségi törvény megszületésének körülményei. *Acta Humana*, 1993. 4. sz. 26–45. p.; DOBOS Balázs: *A kisebbség joga: Kisebbségi törvénykezés Magyarországon (1988–2006)*. Budapest, 2011. Argumentum Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- ³⁶ BAKA András: Az új magyarországi nemzeti es etnikai kisebbségi törvény koncepciójáról. *REGIO*, 1990. 1. sz. 59–66. p.
- ³⁷ KÁLLAI Ernő: A kisebbségi joganyag és annak változásai az elmúlt negyedszázadban Magyarországon. In FEDINEC Csilla – ILYÉS Zoltán – SIMON Attila – VIZI Balázs (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*. Pozsony, 2013. Kalligram, 115. p.
- ³⁸ Uo. 116. p.
- ³⁹ Uo. 122–123. p.
- ⁴⁰ Uo. 123. p.
- ⁴¹ BALOGH Lídia: Jog a kultúra őrzésére – vagy ürügy a szegregációra? A roma nemzetiségi oktatás mint kétélű kard Magyarországon. *Pro Minoritate*, 2017. 207–223. p. <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino12-1-13-Balogh.pdf>.
- ⁴² VIZI Balázs: *Európai kaleidoszkóp. Az Európai Unió és a kisebbségek*. Budapest, 2013. L’Harmattan, 131. p.
- ⁴³ BALOGH 2012. 208–209. p. 16. lábjegyzet.
- ⁴⁴ SANSUM MOLNÁR Judit: Az 1993-as magyarországi kisebbségi törvény parlamenti vitája. *REGIO*, 2017. 3. sz. 182–202. p.
- ⁴⁵ 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról.
- ⁴⁶ BALOGH-HALÁSZ-PAP 2020. 22. p.
- ⁴⁷ BORZA Beáta – CSIKÓS Tímea – KISS Bernadett – LÁPOSSY Attila – SERES Péter: A hajléktalan lét. In HAJAS Barnabás – SZABÓ Máté (szerk.): *Pajzsuk a törvény. Rászoruló csoportok az ombudsmani jogvédelemben*. Budapest, 2013. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 80. p.
- ⁴⁸ A törvény 1. §-a alapján nemzetiség minden olyan – Magyarországi területén legalább egy évszázada honos – népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, ami mindezek megőrzésére, a történelmileg kialakult közösség érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.
- A fenti definícióhoz hasonlóan a továbbiakban is az 1993-as törvény szabályozását követve, a jogszabály (az 1. számú mellékletben) felsorolja a változatlan 13 ily módon elismert kisebbséget, amíg a törvény 148. § (3) bekezdése rendelkezik a további csoportelismerés során követendő eljárásrendről. A régi-új szabályozás alapján tehát ahhoz, hogy valaki a kisebbségi törvény értelmében ezer aláírás összegyűjtésével azt kérje az országgyűléstől, hogy bővítse a jogszabály által nevesített tizenhárom kisebbség listáját, arra van szükség, hogy a kisebbség az elismeréskor a törvény értelmében már létező legyen. Az országgyűlés, az MTA szakvéleményének kikérése mellett ellenőrzi a törvényi feltételek meglétét (azaz a kisebbség valós létét) és meggyőződően azok kielégítő voltáról, kisebbségként elismeri az újabb népcsoportot. A hunok, jászok, bunyevácok, olaszok, égei makedónok és zsidók e tárgy körben benyújtott népi kezdeményezéseinek történeti jól illusztrálják a szabályozás ellentmondásait.
- ⁴⁹ 53. § (1) A választáson választó, aki a nemzetiségi névjegyzékben szerepel. A nemzetiségi névjegyzékbe kérelmére fel kell venni azt, aki a) a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán szavazati joggal rendelkezik, b) az e törvényben meghatározott nemzetiséghez tartozik, és c) e nemzetiséghez tartozását e törvényben meghatározott tartalommal és a választási eljárásról szóló törvényben meghatározott eljárási rendben megvallja.
- (2) Egy személy egyidejűleg csak egy nemzetiség névjegyzékében szerepelhet.
54. § A választáson a nemzetiségi névjegyzékbe vett választópolgár választható, ha a) a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek választásán választható, b) a nemzetiségi önkormányzati képviselők megelőző két általános választásán, valamint az azokat követő időközi választásokon nem volt más nemzetiség nemzetiségi jelöltje, továbbá c) nyilatkozatot tesz arról, hogy ca) a nemzetiség képviselőtét vállalja, cb) a nemzetiségi közösség nyelvét beszéli, kultúráját és hagyományait ismeri.



1. Bevezetés

A hazai jogtudományban az orvos büntetőjogi felelősségének alapjai viszonylag későn jelentek meg, hiszen míg a *Constitutio Criminalis Carolina* már a 16. század derekán megfogalmazta az orvos büntetőjogi felelősségét,¹ addig Magyarországon az 1839. évi erdélyi Gál László által kidolgozott büntető törvénykönyv-tervezet tartalmazott egészségügyi és orvosi vonatkozású normákat. A javaslat elsőként definiálta az orvos és a borbély felelősségét a beavatkozásokkal kapcsolatban bekövetkezett gondatlan emberölésért.² A késői szabályozás oka az lehet, hogy a jogi normák néhány esetben csak a társadalmi élethelyzet változásaira adott válaszként jelennek meg, Magyarországon ugyanis az orvoslás és az orvosi képzés szélesebb körű elterjedésére csupán a 18. század végén került sor.³ A hazai orvostudomány egészen rövid múltra tekinthet vissza,⁴ mivel az 1635. május 12-én, Pázmány Péter esztergomi érsek által alapított Nagyszombati Egyetemen az orvosi fakultás létesítése 1769-ben történt. Továbbá az ország első kórházát, a Szent Rókus Kórházat is csak 1781-ben alapították.⁵

A jogi szabályozás helyzetét tekintve a 18. század végére hazánkat is elérte a felvilágosodás szelleme, és részben a társadalmi változások, részben az elavult szokásjogon alapuló büntető bíraskodás felvetette egy modern büntetőjogi szankciórendszer megalkotásának igényét, amelyre válaszul több kódextervezet is született.

Az első önálló, nem a korábbi szokásjogot összefoglaló, hanem új büntetőjogi rendelkezéseket tartalmazó javaslat az 1795. évi büntetőkódex-tervezet volt.⁷ A javaslatban megjelent az orvos felelősségére vonatkozó szabály a mérgekkeveréssel és mérgekkel való mérgezésével kapcsolatban, hiszen vélhetően a Mária Terézia, majd II. József uralkodása so-

Juhász György

Az 1843. évi büntető anyagi jogi javaslat és az orvoslás

rán megnőtt mérgezési esetekre válaszul a kódex büntetni rendelte volna a mérget árusító orvost és gyógyszerészt abban az esetben, ha az elrendelt mérget a sértett halálát okozza ugyan, de a káros eredményre az elkövető szándéka nem terjedt ki.⁸ Az emberölés szabályai között pedig mint enyhítő körülmény jelent meg az a norma, amely a büntetés enyhítését rendelte el, ha a sértett „az orvos vétke vagy hanyagsága miatt hunyt el”, azonban a szóban forgó vétkes orvos felelősségéről a tervezet nem rendelkezett. A „véletlen emberölés” szabályai pedig mint büntethetőséget kizáró ok mentesítették volna a szakmai szabályok szerint eljáró orvost, ha a szakszerű beavatkozás során a beteg életét veszti. Azaz megjelent a mai fogalommal élve, a hivatásbeli kötelesség teljesítésének nevezett büntethetőségi akadály előképe.⁹

Közel fél évszázaddal később, az 1839. évi erdélyi büntető törvénykönyv-tervezet már körülbelül fél tucat egészségügyi és orvosi vonatkozású rendelkezést tartalmazott. Büntetni rendelte a titokban szülést, és megjelent a kuruzslás tilalma és annak szankcionálása is, de a legfontosabb



Tábori sebellátás⁶

és egyben korát meghaladóan az orvos segítségnyújtási, tájékoztató és a kezelt beteg „követésének” kötelezettsége. Továbbá elsőként fogalmazta meg Gál a kezeléssel összefüggően, a gondatlanságból halált okozó orvos, illetve kirurgus felelősségét is. A tervezet tanító szellemét jól tükrözi, hogy a vétkes orvost tevékenységének végzésétől mindaddig eltiltotta volna, amíg az tudásáról kielégítően számot nem ad.¹⁰

2. Az 1843. évi büntető anyagi jogi javaslat

A 19. század elejére hazánkat is elérte a Nyugat-Európában lezajlott gazdasági-társadalmi átalakulás igénye, megkezdődtek az ún. reformországgyűlések.¹¹ E változásokhoz természetesen az a körülmény is hozzájárult, hogy a liberalizmus eszméje a 19. századra a köznemesség vezető ideológiájává vált.¹² A jogegyenlőség megteremtése érdekében az egységes kereskedelmi, csőd- és váltójog kodifikációjára irányuló törekvések mellett elengedhetlenné vált egy új, a társadalmi és politikai haladás eszméjét tükröző büntetőjogi kódex megalkotása is. Ezeket a törekvéseket szem előtt tartva 1839-ben az országgyűlés az 1840. évi V. tc.-el rendelte el annak az országos bizottságnak a felállítását, amelynek egyik feladata a büntető törvénykönyv kidolgozása lett. A bécsi kancellária nyomására a kodifikáció alapját az 1827. évi büntető javaslat kellett volna, hogy képezze, azonban a bizottság – az osztrák presszió ellenére – alapjaiban új, három elkülönülő büntetőjogi tervezetet dolgozott ki, amelyek anyagi, eljárási és végrehajtási jogi részekre tagozódtak.¹³ A javaslat szakítva a rendi tagozódásra és kiváltságokra építő szabályokkal, a törvény előtti egyenlőség alapelvét szem előtt tartva került megalkotásra,¹⁴ ami egyben a társadalmi rend átalakításának előszeleként is értékelhető.¹⁵ A tervezet a dichotóm rendszert alkalmazta, ugyanis a kihágásokat alacsonyabb szintű jogszabályokkal kívánták szabályozni. Általánosságban megállapítható, hogy a javaslat dogmatikája a korabeli európai büntető kódexek szemléletét tükrözi, a bizottság több mint tíz kódexet tanulmányozott, valamint az alkotói munka során Deák Ferenc számos alkalommal bocsátkozott levélváltásba Karl Josef Anton Mittermaier heidelbergi professzorral is.¹⁶

2. 1. A bűnösség kérdése

A büntetőjogi felelősség egyik fontos sarokkövét a bűnösség fogalma képezi. Tekintettel arra, hogy a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés később megjelenő *sui generis* tényállása alapesetként a gondatlan elkövetési alakzatot nevesíti, elengedhetetlen a bűnösség kérdéskörének – különösen a gondatlanság fogalmának, azaz korabeli terminológiájával élve vétkes vigyázatlanság eseteinek – elemzése. Továbbá számos olyan definíció jelent meg a javaslatban, amelyek a korabeli fogalomrendszerben más tartalommal bírtak, ilyen például a vétkes vigyázatlanság

fogalmi tagolása és értelmezése is. Ebből adódóan a teljesség igényére törekedve a tervezet bűnösséggel kapcsolatos szabályainak rövid áttekintése elengedhetetlen.

Az 1843. évi büntetőjavaslatok gyűjteményének harmadik fejezete, *A szándékosságról és a vétkes vigyázatlanságról* tartalmazta a bűnösséggel kapcsolatos rendelkezéseket.

A 37. § a büntetőjog egyik alapelvét, a szubjektív felelősség szabályát határozta meg,¹⁷ amellyel egyben negatív tételként definiálta a bűnösség fogalmát is.¹⁸ A vonatkozó rész a következőképpen rendelkezett: „A büntető törvények olyan megszegése, mely a megszegőnek sem szándékos, sem vétkes vigyázatlanság tekintetéből be nem számítható, – büntetés alá nem vonathatik.”¹⁹ A tervezet terminológiája szerint tehát nem tartozott a büntető törvény hatálya alá azon cselekmény amellyel kapcsolatban sem szándékosság sem gondatlanság – a korszak jogi terminológiája szerint vétkesség²⁰ – nem volt megállapítható. A javaslatra jellemző, hogy a fogalmi meghatározásokon túl tankönyvi részletességre törekszik, amely Fayer László véleménye szerint pusztán a korabeli elvárásoknak megfelelő sajátosságának számított. Továbbá a tervezetnek azt az alaptézisét is pontosan meghatározta, hogy a káros eredmény bekövetkezése még nem alapozza meg a szándékosság fennállását, hiszen a bűnösség szempontjából az eset körülményei irányadók, amelyről a 38. § a következőképpen rendelkezett:

*„A büntető törvény elleni cselekvésnek vagy mulasztásnak szándékosságát abból, hogy a büntett csakugyan elkövetett, törvényesen következtetni még nem lehet, hanem annak valósága az elkövetett törvényszegésnek körülményeiből létszen megítélendő.”*²¹

2. 1. 1. A szándékosság

A tervezet 39. §-a a szándékosság körében értékelte mindazt az eredményt, amely a káros cselekmény következtében állt be, és meghatározta az eshetőleges szándék fogalmát is:

*„A büntető törvény elleni szándékos cselekvésnek vagy mulasztásnak mind azon bekövetkezett eredményei, melyek a törvényszegőnek célzatában voltak, szintén szándékosnak tekintendők.”*²²

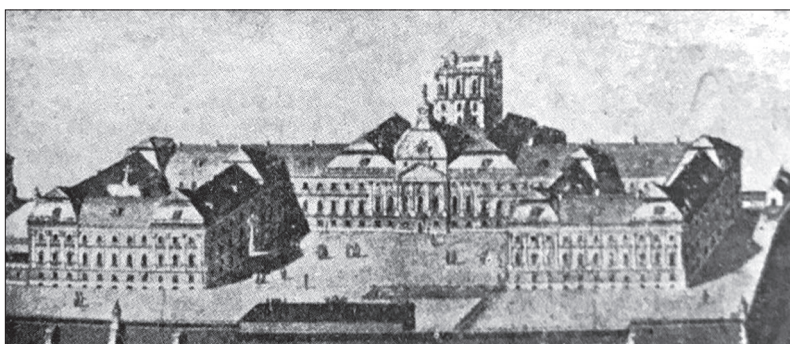
A 40. § rendelte szabályozni a ténybeli, azaz a passzív alanyban vagy az elkövetési tárgyban való tévedés esetét, mivel a bekövetkezett eredmény tekintetében a javaslat szándékosnak minősítette az elkövető cselekményét annak tévedésétől függetlenül, korlátjaként csupán azt a feltételt állította, hogy az elkövető szándéka nem terjedhetett ki súlyosabb eredményre, mint amely valóban bekövetkezett. A vonatkozó rész az alábbiak szerint rendelkezett:

„Ha valamely a törvény által tiltott szándékos cselekvés véletlenül vagy tévedésből más személyt vagy tárgyat ért, s nem azt, melyre a cselekvőnek célzata

irányozva volt, szándékosnak tekintetik a bekövetkezett eredmény; de csak annyiban, a mennyiben az a sértett személynek vagy tárgynak tekintetéből súlyosabb büntetést nem foglal magában, mint az lett volna, melly a cselekvőnek czélatában volt.”²³

2. 1. 2. A vétkes vigyázatlanság

A tervezet 41. §-a a szándékos (*dolus*) elkövetői alakzat mellett a bűnösség hagyományos felosztása szerint meghatározta a vétkes vigyázatlanság (*culpa*) definícióját is, amely általános fogalomként pusztán a bűnösség tudati oldalára, a káros cselekmény következményeinek előrelátására, valamint annak lehetőségére utalva a következőképpen rendelkezett:²⁴



A budai egyetem 1780-ban³⁴

„Ha valamely cselekvésből, vagy valamely kötelesség elmulasztásából jogsértés származik, mellyet a cselekvő, vagy elmulasztó épen nem szándéklott, de köztapasztalásnál vagy különös tárgy ismereténél fogva előreláthatott s kikerülhetett volna, a miatt a törvény-szabta esetekben vétkes vigyázatlanság tekintetéből fog büntettetni.”²⁵

A vétkes vigyázatlansággal – gondatlanság²⁶ – kapcsolatban a tervezet különbséget tett *culpa lata* és *culpa levis* esetei között. A megkülönböztetés a jogtudomány szerint a cselekmény és az eredmény közötti szorosabb és tágabb értelemben vett összefüggésen,²⁷ azaz a káros eredmény bekövetkezésének kisebb vagy nagyobb valószínűségéből adódott.²⁸ A *culpa lata* hét esete a javaslat 43. §-ban konkretizálva került felsorolásra, amelyek a következők voltak:

„Súlyosan vétkessé teszi a vigyázatlanságot: 1. Midőn a sértést okozó cselekvésének vagy mulasztásának lehető veszélyességét belátta ugyan, de azt könnyelműleg vagy következeivel nem törődve, mégis elkövette. 2. Midőn cselekvése vagy mulasztása annyira veszélyes volt, hogy az abból könnyen származható törvénytelen eredményt némi figyelem mellett beláthatta volna. 3. Midőn azon cselekvés vagy mulasztás, mellyből a jogsértő eredmény következett, már magában törvényelleni volt. 4. Midőn a sértést okozó, tárgyismereténél vagy viszonyainál fogva, cselekvésének vagy mulasztásának veszélyességét különösen beláthatta, vagy annak káros következeit elháríthatta volna. 5. Midőn állapotjánál, hivatásánál, vagy egyéb viszonyainál fogva, különös gondosságra és megfontolásra lett volna köte-

les. 6. Midőn cselekvésében valaki által tettének következeire figyelmeztetve volt. 7. Midőn a sértést okozó, olly körülmények között, mellyek figyelmét különösen megkívánták, megrészegetett.”²⁹

Az orvosi, sebészi és szülészeti foglalkozások szabályainak vétkes vigyázatlan megszegésével összefüggően a *culpa lata* hét eset közül a következők emelhetők ki: az első eset egy pontban rendelkezett volna szabályozni a „könnyelműleg” kifejezést, amely a modern tudatos gondatlan, valamint „a következeivel nem törődve” fordulatot, amely a mai eshetőleges szándékosnak felel meg.³⁰ A második pontban szereplő, az „eredményt némi figyelem mellett beláthatta volna”, valamint a negyedik pontban megjelenő „cselekvésének vagy mulasztásának veszélyességét különösen beláthatta, vagy annak káros következeit elhá-

ríthatta volna” megfogalmazások a későbbi elvárhatóság fogalmi elemeit tartalmazták.³¹ Az ötödik eset, azaz a hivatása következtében különös gondossági kötelezettség követelménye pedig előrevetíti a foglalkozási szabályok vétkes megszegése esetén történő felelősségre vonás lehetőségét. A vétkes vigyázatlanság, azaz a *culpa levis* a gondatlanság oly csekély fokát képezte, amelynek esetén az elkövető a cselekménnyel vagy a mulasztással okozott eredményt az elkövetés idején előre nem láthatta, amelyet a tervezet 43. §-a a következőképpen definiált:

„Kevésbé vétkes a vigyázatlanság, midőn a cselekvéssel vagy mulasztással, annak törvénytelen eredményei csak távolabb kapcsolatban állottak, s azokban bekövetkezését a sértést okozó valószínűnek nem tartotta.”³²

Érdekességként megemlítené a javaslatnak az az előremutató normája, amely meghatározta a mai fogalommal élve praeterintencionális, azaz a szándékon túli eredményért való felelősség definícióját is.³³

2. 2. A büntethetőséget kizáró ok

A kódextervezet elkészítése során a bizottságra hatást gyakorolt az 1795. évi javaslat újító szellemisége,³⁵ amelyet alátámaszt az, hogy hasonlóan a korábbi tervezethez az 1843. évi anyagi jogi javaslat is tartalmazott a büntető rendelkezések alóli kivételként nevesített – modern fogalommal élve büntethetőséget kizáró ok – eseteket. Ide sorolhatjuk a tervezet 138. § i) pontját, miszerint

„Azon eseteken felül, melyekre nézve a 73. 76. 77. és 79-ik §§-nak általános szabályai minden beszámítást kizárnak, következők még az esetek, melyek ezen fejezetnek büntető rendelte alól kivételnek s melyekben az, a ki mást életétől megfosztott, büntetés alá nem vonathatik: [...] Midőn valaki mint orvos, sebész vagy szülész, az orvosi szabályok által meghatározott körülmények között valamely gyermeket azért, hogy az anyának veszélyben forgó életét megmenthesse, az anya méhében megöl.”³⁶

E szerint a kivétel lényegében azt jelentette, hogy abban az esetben, ha az orvos, a sebész vagy a szülész az anya életének védelme érdekében – az orvosi szabályok által meghatározott esetben, azokat betartva – a magzat életét az anya méhében kioltotta, büntetethezességét kizáró ok alapján mentesült volna a büntetőjogi felelősségre vonás alól. Ez az akadály részben előremutató szabályként értékelhető, hiszen a modern kori büntetőjog rendszerében, a büntetethezességét kizáró okok közt mint jogszabály engedélye³⁷ külön törvényben hasonló kivételként került megfogalmazásra az állapotos nő életét veszélyeztető egészségi ok miatt elvégzett terhességmegszakítás, azaz a magzat életének kioltása.³⁸ Véltetően a bizottság ezt az akadályt – talán annak fontosságát hangsúlyozva – önállóan kívánta nevesíteni a tervezetben.

A normaszöveg mindezek ellenére egyben hiányosnak is tekinthető, hiszen egyrészt a büntetethezességi akadály feltevéleként a vonatkozó orvosi szabályok megtartását rendelte el, az alanyi kört azonban kiterjesztve értelmezte, hiszen az orvos mellett a sebész és szülész is felsorolásra került, ami vélelmezhetően orvosi feladatokat és az ezzel járó felelősséget róta volna az ekkor még nem orvos végzettséggel rendelkező sebészre és szülészre is. Másrészt a tervezet a gyermek méhen belüli megölését nevesítve fogalomzavart keletkeztetve, jól szemlélteti azt a problematikát, amely a modern kori büntetőjog-tudományt az élet kezdetének meghatározásával kapcsolatban is jellemezte, sőt talán még ma is jellemzi, hiszen ezzel kapcsolatban két nézőpont konkurál egymással.

Az egyik elmélet szerint az élet kezdete az anya testétől történő teljes elválással veszi kezdetét, míg a másik hipotézis azt a szülés kezdetétől, azaz a tolófájdalmak megindulásától számítja. A jelenleg elfogadott álláspont szerint a magzat akkor tekinthető büntetőjogi értelemben vett embernek, amikor az anya testétől való elválási folyamat, azaz a szülés folyamata megindul. Fontos megjegyezni tehát, hogy az újabb büntetőjog-tudomány szerint a szülés megindulását követően a magzat életének kioltására irányuló bármely folyamat már nem magzatelhajtásnak, hanem emberölésnek minősül,³⁹ ami a javaslatban még nem került meghatározásra, sőt ezek a definíciók egyenesen keveredtek, felcserélődtek egymással. A fogalomzavart alátámasztja az is, hogy a tervezet 136. §-a a gyermekölés definícióját úgy határozta meg, hogy annak a teherbe esett személy – a bűncselekmény alanya – olyan szándékos magatartását nevezte, amelynek következtében a várandós anyának a szülés eredményes kimeneteléhez külső segítség igénybevételére lett volna szüksége, míg a 141. §

a magzatelhajtás szabályaként azon elkövetői magatartást nevesítette, amely során az elkövető – a bűncselekmény alanya – olyan szert alkalmazott a terhes nőn – passzív alanyon –, annak beleegyezése nélkül, amely idő előtti szülést eredményezhetett.⁴⁰

2. 3. Az emberölés vétkes vigyázatlan alakzata

A tervezet az emberölés büntetéről a személy elleni bűncselekmények csoportján belül, az önálló IX. fejezetben a gyilkosságról, a szándékos emberölésről, a vétkes vigyázatlanságból elkövetett emberölésről és gyermekölésről rendelkezett.⁴¹ A gondatlan – korabeli terminológiával élve vétkes vigyázatlan – emberölés tényállása a szándékos alakzattól csupán az alanyi oldal tekintetében tért el. Az emberölés bűncselekményének jogi tárgya modern felfogás szerint az emberi élet, amely büntetőjogi megközelítésben az embertől származó és anyaméhtől elvált élő magzatot jelenti, viszont életképessége büntetőjogi szempontból teljesen irreleváns.

Fontos hangsúlyozni, hogy a 19. században az emberi élet kezdete még nem került definiálásra, hiszen a magzat és ember fogalmak a tervezetben még keveredtek. Az már azonban ekkor is megállapítható volt, hogy a passzív alany az élő ember minősül. A halál beálltának fogalmát és klinikai tüneteit szintén csak több mint száz évvel később, 1969-ben határozta meg az Egészségügyi Világszervezet,⁴² az ezt megelőző korszakban a halál tényének megállapítása ugyanis számos problémát vetett fel, amelyek forrását az képezte, hogy a 18. században a halál fogalmát jó részt a légzés megszűnéséhez kötötték, a halottat vagy az annak vélt személyt pedig gyakran nem vizsgálta meg orvos, csupán egy laikus, aki nem minden esetben tudta szakszerűen elhatárolni akár az egyszerű ájulástól vagy a légzés megállásától az esetleges halál valószínűségétől. A halottnak vélt személyeket pedig véltetően részben vallási okok miatt nem figyelték meg, hanem viszonylag hamar eltemették, kriptába zárták.

A tervezet a vétkes vigyázatlanság fogalmával kapcsolatban különbséget tett annak súlyos és csekély, azaz *culpa lata* és *culpa levis* között. A megkülönböztetés a korabeli jogtudomány álláspontja szerint a cselekmény és az eredmény közötti szorosabb és tágabb értelemben vett összefüggésen,⁴³ azaz a káros eredmény bekövetkezésének kisebb vagy nagyobb valószínűségéből adódott.⁴⁴

A vétkes vigyázatlan emberölés vonatkozó szabályait a tervezet 122–129. §-ai tartalmazták. A 122. § a következőképpen rendelkezett:

„A ki nem szándékosan, hanem egyedül vétkes vigyázatlanságból fosztott meg valakit életétől, ha vigyázatlansága a 42-ik §. értelmében súlyosan vétkesnek tekintethetik, három évi rabsággal, ha pedig vigyázatlansága a 43-ik §. szerint kevésbé vétkesnek tekintendő, három hónapi fogságig büntethetik.”⁴⁵

A 1795. évi javaslattal összevetve a tervezet orvoslással kapcsolatos szabályait megállapítható, hogy az utóbbi két új rendelkezést is tartalmazott, tehát szélesebb körben rendelkezett volna szabályozni az orvos felelősségét, hiszen már nem kizárólag büntethetőséget kizáró okként szerepelt az orvosi tevékenység, hanem az emberölés normái között, a 124. §-ban megjelent azon, korát meghaladó szabály, amely abban az esetben, ha az orvos által kezelt beteg a kezeléstől számított harminc napon belül életét veszítette volna, akkor vétkes vigyázatlanság, azaz gondatlanság esetén az orvos büntetőjogi felelősséggel tartozott volna:

„Orvosok, sebészek és szülészek azonban, kik valamely kezökre bízott betegen gyógyítási célból, s az orvosi szabályok által meghatározott esetekben követnek el olly sértéseket, vagy kínzásokat, mellyekből harmincz nap alatt halál következett, csak annyiban vonathatnak büntetés alá, a mennyiben orvosi eljárásuk esik vétkes vigyázatlansági beszámítás alá, de még akkor is csak a fentebbi 122-ik §. rendelete szerint fognak büntettetni.”⁴⁶

A fenti paragrafus szerint a bűncselekmény alanyává elkövetői oldalon orvos, sebész és szülész válhatott, míg passzív alanya a tettes által kezelt beteg lehetett, az elkövetési magatartásnak pedig a passzív alany halálának a gyógyítási folyamat során történő előidézése minősült. A bűncselekmény kizárólag vétkes vigyázatlan alakzattal lett volna elkövethető, hiszen szándékosság esetén az emberölés általános szabályai szerint felelt volna a tettes. Az elkövetési magatartás során további kritérium lett volna, hogy a passzív alany halála és a gyógykezelés között legfeljebb harminc nap telhetett el. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a norma mint büntethetőséget kizáró ok is értelmezhető, hiszen abban az esetben, ha az elkövető vétkes vigyázatlansága sem állapítható meg, úgy függetlenül a káros eredménytől, azaz a passzív alany halálától, büntetőjogi felelősség sem keletkezik. *Culpa lata* esetén a büntetési tétel felső határa három év, míg *culpa levis* esetén három hónap volt. Súlyos gondatlanság akkor állt fenn, ha az orvos hivatásánál fogva különös gondosságra és figyelemre lett volna köteles, azonban ennek elmulasztása kapcsán az orvosi, szülési vagy sebészi beavatkozást követő egy hónapon belül a beteg mégis életét veszti. A gondatlanság enyhe fokának azon, szintén a beavatkozástól számított egy hónapon belüli, sértett halálát okozó cselekmény számított, amelyet a kezelőorvos, szülész vagy sebész az elkövetés idején valószínűnek nem tarthatott ugyan, de arra mégis gondolnia kellett volna, továbbá a tett és a káros eredmény között csupán távoli okozati kapcsolatban állt.

2. 4. A súlyos testi sértés

A tervezet XII. fejezete – *A súlyosabb testi sértésekről* – 161. §-ának a) pontja tartalmazta a másikat, szintén az orvosi felelősséggel kapcsolatos szabályt:

„Azon eseteken felül, mellyekre nézve a 73, 76, 77 és 79-dik §§-ok általános szabályai minden beszámítást

kizárnak, következők még az esetek, mellyel ezen fejezetnek büntető rendelete alól kivétnak, s mellyekben az, ki mást testében vagy egészségében megsértett vagy megkínzott, büntetés alá vonathatik [...]: Midőn az orvos, szülész, vagy sebész valamely kezére bízott beteget gyógyítási célzattal az orvosi szabályok által meghatározott esetekben megsértett vagy megkínzott; de illy esetekben az orvos, szülész, vagy sebész a mennyiben orvosi eljárása vétkes vigyázatlansági beszámítás alá esnék, a 155-dik §. szerint leszen megítélendő.”⁴⁷

A bűncselekmény alanya tehát elkövetői oldalon orvos, szülész és sebész lehetett, passzív alannyá pedig a tettes által gyógykezelt beteg válhatott, az elkövetési magatartásnak pedig a passzív alany testének vagy egészségének a gyógyítási folyamat során történő megsértése számított volna. A bűncselekmény kizárólag vétkes vigyázatlan alakzattal lett volna elkövethető, szándékosság esetén ugyanis a testi sértés általános szabályai szerint felelt volna a tettes. Ha azonban a testi sértést vagy kínzást okozó orvos a beavatkozást gyógyítási szándékkal, az orvosi szabályok betartása mellett végezte, úgy a javaslat 161. §-ának a) pontja alapján nem volt büntethető, tehát ez a szabály mint büntethetőséget kizáró ok értelmezhető. Ha a beavatkozással kapcsolatban megállapítható az elkövető vétkes vigyázatlansága – igaz negyedére csökkentett büntetési tétel alapján, de – büntetőjogi felelősség hatálya alá tartozott volna. A súlyos testi sértés általános szabályait a javaslat 151. és 155. §-ai rendezték:

„151. §. A ki szándékosan és előre meggondolt eltökéltséggel, de nem gyilkossági célzattal, akár erőszakkal, akár ártalmas szerekkel, valamint testében vagy egészségében megsértett vagy meg megkínzott, büntettetni fog, s legnagyobb büntetése, habár előre meggondolt eltökélését indulatos felgerjedésben hajtotta is végre: a) Négy évi rabság leend, ha a sértésnek vagy kínzásnak következtében a sértett vagy harmincz napok után meghalt, vagy minden munkára állandóul alkalmatlan lett, vagy elméjében vagy egészségében úgy megromlott, hogy kigyógyulása nem valószínű. b) Három évi rabság, ha a sértett valamely tagjában megcsonkított, valamely érzékétől megfosztatott, sebesítés által szembetűnőleg elcsufított, mestersége vagy hivatala szokott dolgainak teljesítésére alkalmatlan lett, vagy neki három hónapnál hosszabb, de nem gyógyíthatatlan betegség okoztatott. c) Két évi rabság, ha a sértés vagy kínzás olyan volt, melly a fentebbi pontokban körülírt esetek között ugyan nem számítható, de a sértettnek mégis betegséget, tetemes sebet, vagy valamely csonttörést okozott. [...]

155. §. Súlyosan vétkes vigyázatlanságból elkövetett sértéseknek legnagyobb büntetése meg nem haladhatja egy negyed részét azon büntetéseknél, a mi a fenti 151-dik §-ban a szándékosan és előre meggondolva elkövetett hasonló sértésekre rendeltetett; – ha pedig a vétkes vigyázatlanság a 43-dik §-nak értelmében kevésbé súlyosnak tekintendő, a tettesnek büntetése egy hónapnyi fogságra nem terjedhet.”⁴⁸

Tehát a 151. § a) pontja alapján egy évi szabadságvesztéssel felelt volna az az orvos, akinek a gondatlan beavatkozása következtében a sértett egy hónapon túl meghalt, munkaképtelenné vált, elme vagy egészsége oly fokban megromlott, hogy javulás már nem volt várható. A b) pont szerint kilenchnapnyi szabadságvesztés lett volna kiszabható, ha a sértett végtagcsontkítást, érzékszervvesztést, szemmel látható testi torzulást, munkavégzésében maradandó károsodást, vagy három hónapnál hosszabb, de nem maradandó egészségkárosodást szenvedett. A c) pont szerint pedig négyhavi szabadságvesztéssel volt szankcionálható, ha az előző két pontba nem tartozó betegséget, sebzést vagy csonttörést okozott az elkövető. Elhatárolási szempontot az emberölés és súlyos testi sértés között a beavatkozás és annak következtében beállott halál között eltelt időpont képezte, ugyanis ha harminc napon belül vesztette életét a sértett, akkor az elkövető emberölésért, ha pedig harminc napon túl halálozott el, úgy súlyos testi sértésért felelt volna.

Ezek a szabályok korukat meghaladó, szigorú normáknak számítottak, természetesen egy esetleges hatálybalépést követően több gyakorlati kérdés is felmerülhetett volna, mint például a bizonyítás nehézsége, ki lett volna jogosult megállapítani az adott beavatkozás szabályszerűségét az akkor még nem létező, közel fél évszázaddal később felállított igazságügyi orvosi tanács orvos szakértői helyett?

2. 5. A tervezet utóélete

Az elkészült javaslatot az 1843. évi őszi országgyűlés tárgyalta ugyan, azonban mindhárom javaslatot csupán az alsótábla fogadta el, és kizárólag a börtönügyi javaslatot respektálta mindkét tábla, az uralkodó pedig egységes elfogadottság nélkül egyetlen javaslatot sem szentesített, amelyet azzal indokolt, hogy a másik két törvény nélkül értelmetlen lenne kizárólag a harmadik bevezetése.

Az anyagi jogi javaslat elutasításának okaként részben a halálbüntetés kivezetése, részben a törvény előtti egyenlőség bevezetése, a rendi különbségek megszüntetése állhatott, hiszen ekkor a Habsburg-dinasztia számára a halálbüntetés képezte a leghatásosabb fegyvert a magyar liberális nemességgel szemben. Az 1843/44. évek politikai változásai nyomán a javaslat lekerült az országgyűlés napirendjéről, majd a szabadságharc utáni megtorlás teljesen ellehetetlenítette egy haladó, halálbüntetéssel szakítani kívánó büntetőjogi kodifikáció lehetőségét.⁴⁹ A szabadságharc bukását követően 1849-ben az 1803. évi, majd később a neoabszolutista vezetés 1852 szeptemberében az 1852. évi osztrák büntető kódexet léptette hatályba,⁵⁰ utóbb, az 1861. évi Országbírói Értekezlet az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok keretei között visszaállította az 1848-at megelőző magyar büntető törvények alkalmazását. Összességében megállapítható, hogy a reformkortól a kiegyezésig tartó bizonytalan időben a 1843. évi tervezet időszerűnek és újító szellemiségűnek számított, amelyet jól mutat az is, hogy Finkey az osztrák Btk.-t a javaslattal szemben egyszerűen csak „ócskának” minősítette.⁵¹

Az osztrák büntető törvénykönyv, az 1852. évi *Strafgesetz* szintén nem önálló tényállásként, hanem az emberölés és a súlyos testi sértés gondatlan minősített alakzataiként rendelte büntetni a hivatásánál, foglalkozásánál fogva magasabb gondosság elmulasztása következtében beállt testi sértést vagy halált okozó magatartást. A *Strafgesetz* 335. §-a minden olyan cselekvést vagy mulasztást, amelyet az elkövető „állásánál, hivatásánál vagy foglalkozásánál” fogva előre láthatott, és az a sértett életére, egészségére vagy testi épségére tekintettel veszélyt idézhetett elő vagy a meglévő veszélyt fokozhatta, és ezzel összefüggésben súlyos testi sérülést vagy halált okozott, büntetni rendelt. A büntetési tétel súlyos testi sértés esetén kihágás miatt egytől hat havi, emberölés esetén vétség miatt fél évtől egy évig terjedő szabadságvesztés volt.⁵²

Az 1867. évi kiegyezést követően, a korábbi feudális szabályokat visszaállító bizonytalan jogi helyzetben született Pauler Tivadar egyetemi tanár büntetőjogi tankönyve, amely nagy hatással bírt mind a gyakorlati, mind az elméleti életre, hiszen a szerző a mű elkészítése során az osztrák büntető törvénykönyv és a német észjogi iskola tanain túl felhasználta a korábbi hazai bíró gyakorlatot és az 1843. évi tervezetet is.⁵³ Pauler Tivadar tankönyvében – a korábbi tervezetekkel megegyezően – a gyilkosság büntetése elemzése kapcsán, a megengedett halálokozó cselekmények körében, azaz mint büntethetőséget kizáró ok nevesítette a veszélyben lévő, terhes anya méhmagzata életének orvos, sebész vagy szülész által, a veszély elhárítása érdekében történő kioltását.⁵⁴ A korábbi javaslatokkal összevetve a tankönyv sem az emberölés és gyilkosság, sem a testi sértés körében nem tartalmazott valamely hivatás gyakorlása kapcsán – például orvos által – elkövethető gondatlan – korabeli vétkes vigyázatlan – elkövetési módokat.

3. Összegzés

Összességében megállapítható, hogy hazánkban a 19. század végét megelőzően csak kevés orvos praktizált: az 1720. évi adóösszeírás szerint összesen harminchét orvos és csupán kilencvenhat borbély került összeírásra,⁵⁶ ami az egész országra vetítve elenyészőnek tekinthető. Az orvoslás, az orvosi oktatás hazai elterjedésére egészen a 18. század végéig kellett várni, amely részben a Nagyszombati Egyetemen az 1769. évben az orvosi kar létesítéséhez, részben Mária Terézia 1770. évben kiadott egészségügyi vonatkozású intézkedéséhez köthető, hiszen utóbbi elrendelte a közegészségügy javítását, a kuruzslás megszüntetését, valamint előírta a járvánnyal kapcsolatos teendőket is.⁵⁷ Nem hagyható figyelmen kívül az ország első kórházának, a Szent Rókus Kórháznak az alapítása sem, amelyre 1781-ben került sor.⁵⁸ E körülmények erősítik azt az általános megállapítást, hogy a jogi szabályozás néhány esetben a társadalmi élethelyzet változásaira adott válaszként jelenik csak meg, hiszen Magyarországon az orvos felelősségével kapcsolatos szabályok javaslati szinten történő megalkotása a 18. század végén, az orvoslás elterjedésével párhuzamosan történt meg. Az ezt megelő-

ző időszak jogirodalmában csak elvétve található hazai, orvoslással kapcsolatos szabályozás.

A jogtudományt tekintve pedig a 18. század végére részben a társadalmi változások, részben az elavult szokásjogon alapuló bíráskodás okán megfogalmazódott a modern büntetőjogi szabályozás igénye, amelyre válaszul több javaslat és kódextervezet is született. Ilyen volt az 1839-ben reformországgyűlések által, az 1840. évi V. tc.-el elrendelt országos bizottság által kidolgozott 1843. évi büntetőjavaslat is. A tervezetről általánosságban megállapítható, hogy szakított a rendi tagozódásra és kiváltságokra épülő szabályokkal, és a törvény előtti egyenlőség alapelvét szem előtt tartva került megalkotásra.⁵⁹

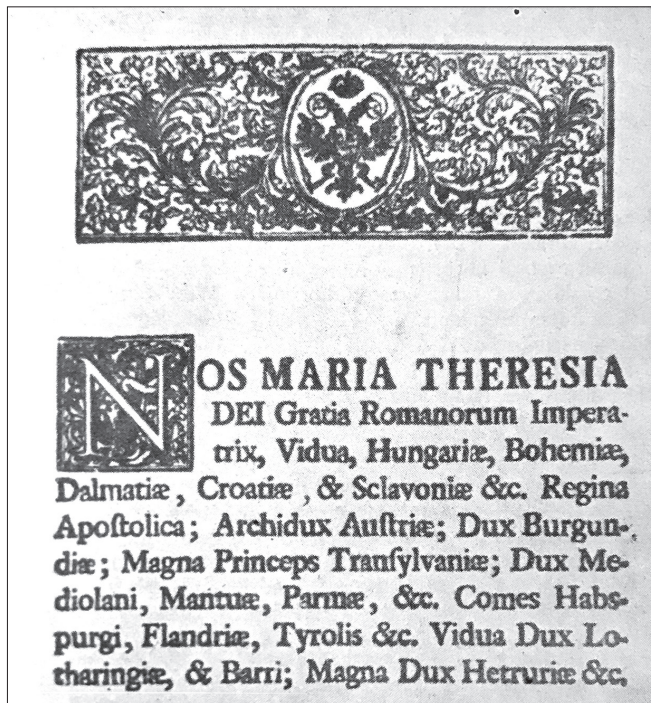
A kódextervezetben a bizottság az orvos felelősségét az emberölés és testi sértés normái között kívánta szabályozni. Az emberölés szabályai között megjelent az, hogy ha az orvos által kezelt beteg a kezeléstől számított harminc napon belül életét veszítette, akkor vétkes vigyázatlanság (gondatlanság) címén az orvos büntetőjogi felelősséggel tartozott volna. A súlyos testi sértés szabálya pedig, az eredménytől függően rendelte volna büntetni a vétkes vigyázatlanul eljáró, szakmai szabályokat sértő orvost. A bűnösség szabályait elemezve is megállapítható a tervezet modern szemlélete, hiszen nem a korábbi, 1795. évi javaslat által Filangieritől tévesen átvett, minden bűncselekmény esetén egységesen megállapított hat bűnösségi fokozatra tagolást alkal-

mazta,⁶⁰ hanem a szándékos, azaz *dolus* elkövetői alakzat mellett a bűnösség hagyományos felosztása szerint meghatározta a vétkes vigyázatlanság, azaz *culpa* fogalmát is, és különbséget tett *culpa lata* és *culpa levis* között. A tervezet a korabeli politikai változások miatt nem került el-

fogadásra, majd a szabadságharc bukását követően az 1852. évi osztrák *Strafgesetzbuch* léptette hatályba, amely szintén nem önálló tényállásként, hanem a gondatlan emberölés és a gondatlan súlyos testi sértés minősített alakzataiként rendelte büntetni a hivatásánál, foglalkozásánál fogva magasabb gondosság elmulasztása esetén, azzal összefüggésben bekövetkezett káros eseményt okozót, így például az orvost is. A kiegyezést követő bizonytalan rendszerben pedig nagy hatással bírt mind a gyakorlati, mind az elméleti jogéletrre Pauler Tivadar tankönyve, amely kizárólag az 1795. évi tervezetben is megfogalmazott, büntethetőségi akadályként nevesített,

szülő nő életét mentő, méhmagzatot termináló orvosi beavatkozást tartalmazta.

Fontos megjegyezni, hogy az 1843. évi javaslat annak ellenére, hogy meghatározott előremutató normákat, részben, összevetve a négy évvel korábban, Gál László által megalkotott erdélyi büntető törvénykönyvtervezettel a vizsgált orvosi, valamint egészségügyi vonatkozásban mégis hiányosnak tekinthető, hiszen nem tartalmazott a kuruzslással, orvosi segítségnyújtással, tájékoztatással és bábai felelősséggel kapcsolatos rendelkezéseket.



*Generale Normativum Sanitatis (Mária Terézia)*⁵⁵

JUHÁSZ, GYÖRGY

Der Entwurf des Strafgesetzbuches 1843 und die Heilkunst

(Zusammenfassung)

Abweichend von anderen Rechtsbereichen verfügt das Recht der ärztlichen Verantwortung über keine lange Vergangenheit, das mit dem Umstand zu erklären ist, dass sich der ärztliche Beruf in Ungarn erst verhältnismäßig spät ausgebildet hat. Im Entwurf des Strafgesetzbuches 1843 erschien der Umstand unter den Normen der Tötung und der Körperverletzung, wenn der Arzt dem von ihm behandelten Kranken eine schwere Körperverletzung verursachte oder der Kranke innerhalb dreißig Tage nach der Behandlung ums Leben kam, dann hätte der Arzt im Falle fahrlässigen Verhaltens strafrechtliche Verantwortung getragen. Nach der Niederlage des Freiheitskampfes setzte

die damalige neuabsolutistische Führung im Jahre 1852 das österreichische Strafgesetzbuch in Kraft. Das Strafgesetz stellte die Verursacher von Schädigungen nicht als eigenständigen Tatbestand sondern als eine angesehene Form der fahrlässigen Tötung und fahrlässigen Körperverletzung im Falle einer pflichtwidrigen Unvorsichtigkeit unter Strafe. Tivadar Pauler nominierte in seinem Lehrbuch in Verbindung mit der Analyse des Mordes, unter den zulässigen Handlungen mit Todesfolge, d.h. als Strafausschließungsgrund, wenn die Leibesfrucht in Lebensgefahr zur Rettung der werdenden Mutter vom Arzt, Wundarzt oder Geburtshelfer ausgelöscht wird.

- ¹ HENKE, Adolph: *Lehrbuch der gerichtlichen Medicin*. Berlin, 1838. Bei Ferdinand Dümmler, 430–431. p.
- ² HAJDU Lajos: *Gál László – Javallat (Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet, 1839)*. Budapest, 1992. ELTE BTK Román Filológiai Tanszék, 75–76. p.
- ³ SZÉKELY Sándor: *Az orvostudomány története*. Budapest, 1961. Medicina, 136. p.
- ⁴ SCHULTHEISZ Emil: *Az európai orvosi oktatás történetéből*. Budapest, 2003. MTI Semmelweis Orvostudomány Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 9. p.
- ⁵ DADAY András: *Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Budapest, 2002. Akadémiai Kiadó, 160. p.
- ⁶ BENEDEK István: *Hügieia. Az Európai Orvostudomány Története*. Budapest, 1990. Gondolat Kiadó, 176. p.
- ⁷ HAJDU Lajos: *Az első (1795) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 24–25. p.
- ⁸ Uo. 471. p.
- ⁹ Uo. 464. p.
- ¹⁰ HAJDU 1992. 75–76. p.
- ¹¹ GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *Magyar büntetőjog általános rész*. Budapest, 2014. Wolters Kluwer Kft., 46. p.
- ¹² VUCHETICH Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere. II. könyv*. Ford. KIRÁLY Gábor. Buda, 1819. Magyar Királyi Egyetem Nyomdája, 8–9. p.
- ¹³ SÁNTHA Ferenc: *Az 1843. évi büntető anyagi jogi javaslat*. Miskolc, 2003. Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, 281–283. p.
- ¹⁴ GÖRGÉNYI–GULA–HORVÁTH–JACSÓ–LÉVAY–SÁNTHA–CSEMÁNÉ VÁRADI 2014. 46–47. p.
- ¹⁵ MÁRKI Zoltán: Az 1843–44. évi bűnügyi javaslatok közrebozsátása. *Magyar Jog*, 2002. 6. sz. 330. p.
- ¹⁶ BALOGH Elemér: A magyar büntetőjog-tervezetek szerkezeti fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 2004. 64. sz. 37. p.
- ¹⁷ SÁNTHA 2003. 289. p.
- ¹⁸ FAYER László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I*. Budapest, 2004. Pytheas Könyvmanufaktúra, 162. p.
- ¹⁹ Uo. 20. p.
- ²⁰ HAJDU 1971. 180. p.
- ²¹ FAYER 2004. 20. p.
- ²² Uo. 20–21. p.
- ²³ Uo. 21. p.
- ²⁴ SÁNTHA 2003. 290. p.
- ²⁵ FAYER 2004. 21. p.
- ²⁶ Fontos megjegyezni, hogy a tervezetet később egységes szerkezetbe foglaló és magyarázattal ellátó Fayer László a gondatlanság kifejezést használta.
- ²⁷ SCHNIERER Aladár: *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, 1888. Franklin Társulat, 148. p.
- ²⁸ SÁNTHA 2003. 290. p.
- ²⁹ FAYER 2004. 21., 162. p.
- ³⁰ SÁNTHA 2003. 290. p.
- ³¹ Uo.
- ³² FAYER 2004. 21–22. p.
- ³³ A tervezet 44. §-a tartalmazta a modern felfogást tükröző, mai fogalommal élve praeterintencionális, azaz a szándékon túli bűncselekmény definícióját, ugyanis abban az esetben ha a bekövetkezett eredmény súlyosabb lett volna, mint amire az elkövető szándéka kiterjedt, akkor azon tette, amelyet szándéka átfogott dolus, amely pedig azon kívül következett be, culpa miatt lett volna felelősségre vonható, hiszen a törvényszöveg a következőképpen rendelkezett: „44. § Ha valamely törvény elleni cselekvésnek vagy mulasztásnak bekövetkezett eredménye súlyosabb, mint a mit a cselekvő célba vet; azon tette nézve, mely célzatában volt, szándékosság, a szándékan kívül bekövetkezett eredményre nézve pedig, vétkes vigyázatlanság fog neki beszámítani.” FAYER 2004. 22. p.
- ³⁴ MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek IV–V*. Budapest, 1940. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 185. p.
- ³⁵ MADAI Sándor: Paradigmaváltás-kontinuitás? Magyar kodifikációs törekvések a család definiálására a 18. század második és a 19. század első felében. *Jogtörténeti Szemle*, 2010. 1. sz. 15. p.
- ³⁶ FAYER 2004. 40–43. p.
- ³⁷ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 15. § g)
- ³⁸ 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről, 6. § (4) a)
- ³⁹ GÖRGÉNYI–GULA–HORVÁTH–JACSÓ–LÉVAY–SÁNTHA–CSEMÁNÉ VÁRADI 2014. 50. p.
- ⁴⁰ FAYER 2004. 40., 44. p.
- ⁴¹ SÁNTHA 2003. 301. p.
- ⁴² GÖRGÉNYI–GULA–HORVÁTH–JACSÓ–LÉVAY–SÁNTHA–CSEMÁNÉ VÁRADI 2014. 49–50. p.
- ⁴³ SCHNIERER 1888. 148. p.
- ⁴⁴ SÁNTHA 2003. 290. p.
- ⁴⁵ FAYER 2004. 38. p.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ Uo. 47. p.
- ⁴⁸ Uo. 45–46. p.
- ⁴⁹ SÁNTHA 2003. 303–305. p.
- ⁵⁰ MADAI Sándor: A család tényállása a Csemegi-kódex és az I. büntető novella tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 2008. 4. sz. 21. p.
- ⁵¹ Uo.
- ⁵² BALÁS Elemér: *A büntető törvények zsebkönyve*. Budapest, 1905. Politzer Zsigmond és fia, 233., 242. p.
- ⁵³ GÖRGÉNYI–GULA–HORVÁTH–JACSÓ–LÉVAY–SÁNTHA–CSEMÁNÉ VÁRADI 2014. 47–48. p.
- ⁵⁴ PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan II. kötet*. Pest, 1870. Pfeifer Ferdinánd, 136. p.
- ⁵⁵ SZÉKELY 1961. 135. p.
- ⁵⁶ Uo. 132. p.
- ⁵⁷ Uo. 134–135. p.
- ⁵⁸ DADAY András: *Kuriózumok az orvostudomány magyarországi történetéből*. Budapest, 2002. Akadémiai Kiadó, 160. p.
- ⁵⁹ MÁRKI 2002. 330. p.
- ⁶⁰ BATÓ Szilvia: A szándékon túli eredményért való felelősség az 1795. évi és az 1830. évi tervezetekben. *Jogelméleti Szemle*, 2016. 3. sz. 12. p.



1. Bevezetés

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés¹ – békediktátum vagy kényszerszerződés – aláírása súlyos következményekkel járt Magyarország (a király nélküli Magyar Királyság) számára. Abban, hogy mit jelentett a trianoni trauma átélőinek, és hogy hogyan és miképpen élték meg „traumatikus eseményekként” a történeteket, a rögzített és megőrzött elbeszélések és objektív olvasataik nyújthatnak segítséget. Ahogyan Wulf Kansteiner is kiemeli:

„[...] Amint egyre több traumakutató hagyta maga mögött azoknak a konkrét pszichológiai dinamizmusok vizsgálatát, amelyeket olyan történelmi események váltottak ki, mint a végső megoldás vagy a vietnámi háború, és amint egyre több kutató tette a traumát széles körben használt fogalmi eszközzé, úgy kezdtek megfelekedezni a történelmi pontosságról és arról a morális sajátosságról, melyet eredetileg maga a fogalom segített létrehozni. Saját sikereik eredményeképpen a traumakutatás vezető iskolái hajlamosak összekeverni a traumatikust és azt, ami nem az, a különlegest és a mindennapit, sőt akár elhomályosítják a szélsőséges erőszak áldozatai és elkövetői közötti alapvető különbséget.”²

A trauma és „traumatikus” dilemmáját figyelembe véve, objektivitásra törekedve a témát kutató történészek – mint Csepeli György,³ Gyáni Gábor,⁴ György Péter,⁵ Heller Ágnes,⁶ Ormos Mária,⁷ Romsics Ignác⁸ és Ungváry Krisztián⁹ – egy máig ható, transzgenerációs társadalmi traumaként értelmezik a trianoni békeszerződést. Kovács Éva szerint a Trianon-kultusz – és a téma napirenden tárgyalása – összefügg a holokauszthoz való tisztázatlan viszonytal és annak máig feldolgozatlan emlékezetével. E megállapításával Gyáni¹⁰ is egyetért, aki úgy véli, Trianon emlékezhelyként¹¹ működik. Feischmidt Margit ezzel szemben úgy véli, hogy „a trauma valóságos, Trianon pedig nem más, mint jelkép, aminek segítségével aktuális társadalmi traumákat lehet megjeleníteni, elmondani, méghozzá úgy, hogy az sokakat mozgósítson”.¹²

Tanulmányomban nem célozom az előbbi kutatói dilemmák és Trianon-értelmezések feloldása, mindössze a trianoni trauma – Szeleczy Zita filmjein keresztül történő – alkotóművészi reprezentációját mutatom be.

Lips Adrián

A trianoni trauma alkotóművészi reprezentációja Szeleczy Zita filmjeiben

2. Nemzeti identitás a Horthy-korszakban

A nemzeti tematika és a nemzeti identitás első újrafogalmazására a két világháború közötti időszakban, a trianoni veszteségek árnyékában került sor.¹³

Horthy Miklós 1920. március 1-jétől 1944. október 15-ig tartó kormányzósága alatt megszilárdította az államhatalmat. Az első világháborút követően, a politikai élet középpontjába a trianoni békeszerződés következté-

ben elszenvedett nemzeti sérelmek kerültek. A rendszer kohézióját a határok revíziójának reménye és a téma folyamatos napirenden tartása adta. Azonban, ahogy Szabó Ildikó is kiemeli:

„A sérelmi politikából következően a politikai elit nem a valós erőviszonyokra és nem a realpolitikára helyezte a hangsúlyt, hanem a hajdani nagyság visszaállíthatóságára, illúziókba ringatva a társadalmat és elutasítva a rész megoldásokat (például az etnikai alapú revíziót).”¹⁵

Az új politikai tér hangsúlyos, keretező elemeiként merült fel a liberális politikai hagyományok elvetése, a kommunizmustól való félelem és az antiszemitizmus.¹⁶ Mindezek nyomán a két fő nemzetköz-pontú ideológia a Horthy-korszak hivatalos ideológiája és annak értelmiségi kritikája voltak. A korszak társadalom- és identitáspolitikája így

„[...] a trianoni trauma meglovagolására és egyfajta fájdalom-kultusszá váló alakítására épült, nem pedig a feldolgozására és a társadalmi terápiák kidolgozására. Ezzel a rendszer a saját külpolitikai mozgásterét



Horthy Miklós kormányzó látogatása a 4. Nemzetközi Cserkész Világtalálkozón (Jamboree), 1933¹⁴

is gúzsba kötötte: leszűkítette a területvesztések problémájának megoldásának lehetőségeit és a számításba jöhető partnerek körét a bécsi döntéseket meghozó tengelyhatalmakra.”¹⁷

Az identitáspolitikának három fő céliránya volt: a Horthy-korszakot megelőző időszakok veszteségeihez vezető okok és okozatok értelmezése (és újraértelmezése), a nemzeti diskurzusok átalakítása, a nemzet fogalmának és a nemzettel kapcsolatos kérdések újrafogalmazása, valamint a nemzeti identitás formálása (és újraformálása) a hazafias nevelés átalakításával és annak valláserkölcsi alapjainak megteremtésével. A veszteségek újraértelmezése a már említett határrevíziós törekvésekben merült ki és azt a csalfa reményt ültették el a társadalomban, hogy a trianoni határok csak ideiglenesek. Ezzel tulajdonképpen elbeszélhetetlenné és feldolgozhatatlanná tették a trianoni traumát annak közvetlen átélői számára, hiszen a remény folyamatos fenntartása nem nyújtott lehetőséget a veszteségek valós elszívására és azok egészséges gyász munkájára. A hazafias nevelés, a szocializáció eszköze a cserkészmozgalom volt. A leventeintézmény alapját az 1921. évi, testnevelésről szóló törvény (az 1921. évi LIII. tc. a testnevelésről)¹⁸ biztosította. Az új tekintélyelvű rendszer keresztény nemzeti ideológián alapult, az egyházak támogatásával összekapcsolódott a „magyar” és a „keresztény” fogalma.¹⁹ Mindemellett az antiszemitizmus és a gyűlöletkeltés egy új aspektusaként létrejött a „magyar” és minden, ami „nem magyar” közötti ellentét. Ebben segítséget nyújtott a trauma valós feldolgozásának hiánya és ezáltal a „nem magyartól”, az idegentől való félelem folyamatos fenntartása. A Horthy-rendszer a trianoni békeszerződésben foglalt határok revíziójának lehetőségét az új, ellenségekkel segítségével egységesített magyar nemzet segítségével kívánta megcélozni.

3. Filmgyártás és filmes identitáskonstrukció a Horthy-korszakban

A Horthy-kormányzat az 1920-as évek elején vette a kezébe a magyar nemzeti filmgyártás ügyét. 1920-ban kiadták a 8454/1920. M. E. sz. rendeletet, amely a filmszínházak engedélyeztetését a belügyminiszterhez rendelte, a 8671/1920. M. E. sz. rendelet alapján pedig létrehozták a kultusztárca alá beosztott Országos Mozgóképzési Tanácsot, amely többnyire a gyártás és a forgalmazás területeiért volt felelős.²⁰ 1924-ben megalapították a Magyar Filmirodát, amelynek feladatául a rendszeres híradógyártást tűzték ki. 1925-ben kiadták a filmgyártás támogatását segítő 4963/1925. M. E. sz. rendeletet, amely

„[a] külföldi filmek bemutatásából származó kölcsönzött jövedelmeket kívánta megadóztatni abból a célból, hogy a befolyt összegeket magyar filmek gyártására fordíthassák. A rendelet kötelezte az évente legalább húsz külföldön gyártott, átlag 1500 méter hosszúságú

filmet forgalmazókat, hogy minden harmincadik külföldi film után egyet Magyarországon gyártsanak.”²¹

A rendelet végrehajtási utasításával ugyanebben az évben létrehozták a Filmipari Alapot.²² Az intézkedések ellenére 1926-ban a kor legnagyobb filmgyártó cégei – a Corvin és a Star – csődbe jutottak. Később, 1927-ben a Filmipari Alap felvásárolta és modernizálta a Corvint, majd a helyén, 1928-ban megalakította a Hunnia Filmgyár R. T.-t. Az 1929-es gazdasági világválság némiképp megtorpanította a rohamtempóban megindult fejlesztéseket, az első hangosfilmet 1929. szeptember 20-án mutatták be a Fórum moziban [*Az éneklő bolond* (*The Singing Fool*, Lloyd Bacon, 1928)]. A Hunnia Filmgyár 1931-re vált hangfelvétellel alkalmassá, és leforgatták *A kék bálvány* (Lázár Lajos, 1931) című, első magyar hangosfilmet, amely 1931. szeptember 25-i premierjét követően nem aratott sikert. A Horthy-korszak első jelentős filmsikerének a *Hyppolit, a lakáj* (Székely István, 1931) tekinthető, amelyet 1931. november 27-én mutattak be.²³

Az 1930-as években felerősödött antiszemitizmus miatt a film rendezője, Székely István és férfi főszereplője, Kabos Gyula elhagyták az országot és az Egyesült Államokba emigráltak. A következő néhány évben a *Tavaszi záporral* (Fejős Pál, 1932) és az *Ítél a Balatonnal* (Fejős Pál, 1932) kísérletet tettek a magyar művészfilm megteremtésére, azonban a *Hyppolit, a lakáj* közönségsikere a komédia aranykorát vetítette elő. Így a korszak másik sztárrendezője, Gaál Béla hollywoodi minta alapján leforgatta a *Meseautó* című filmet, amelyről a sikerre való tekintettel angol remake is készült (*Car of Dreams*, Graham Cutts – Austin Melford, 1935). Az 1935. évi filmtörvény (az 1935. évi XIV. tc. a mozgófényképek előadásában a magyar nyelv érvényesülésének biztosításáról) alapján a belügyminiszter elrendelhetette a filmgyárakban elkészülő magyar hangosfilmek és a külföldről behozott filmek magyarra való áttételének arányát.²⁴

1936-ban még a komédia volt az uralkodó műfaj, azonban a melodráma és a melodramatikus elemek beékelésével elkészített filmek segítségével egyeduralkodó jellegét fokozatosan elveszítette. Ugyanebben az évben forgatták Szelezky Zita (1915–1999)²⁵ első filmjét – az 50. magyar hangosfilmet – a *Méltóságos kisasszonyt* (Balogh Béla, 1936). Az 1930-as évek első felében a női sztárok, színészek a férfi főszereplők kiegészítéseiként voltak jelen, jelentőségük csak az évtized második felében érződött.²⁶ Szelezky a Nemzeti Színház ösztöndíjas hallgatójaként mentora, Ódry Árpád segítségével a színpadon már bizonyított, így elérkezett a magyar filmvilág meghódításának ideje. A siker érdekében, hollywoodi minta²⁷ segítségével a *Méltóságos kisasszony* készítői új női identitáskonstrukciót szerettek volna létrehozni. Így alkották meg a lázadó leánygyermek típusát, aki bújtatott lázadó, aki nem hajlandó meghajolni a szülői akarat előtt, és bár nyíltan nem lázadhat, mégis különböző női praktikákkal, mesterkedésekkel eléri, hogy választottjához mehessen hozzá.²⁸

Az új női identitáskonstrukciónak – illetve Szelezky Zita első filmes bemutatkozásának – bizonytalan kezdeti lépéseit jól illusztrálja az a tény, hogy eleinte a film végle-

ges címével kapcsolatban sem tudtak döntésre jutni: címtérként a *Tanulj meg szeretni* és a *Jéghercegnő* lehetőségek is felmerültek a *Színházi Élet* korabeli hasábjain.²⁹ A kezdetleges, akár férfiakat is megalázó, modern nő szerepe – amely bizonyos értelemben a későbbi „végzet asszonya” szerepkör magyar előzményének is tekinthető – és női identitáskonstrukciója azonban nem állt jól a még filmen tapasztalatlan színésznőnek, boldogulását a történet mesterkéeltsége és töredezettsége sem segítette, így a jubileumi filmalkotás végül megbukott.³⁰

Soron következő néhány filmje – a *Pusztai szél* (Székely István, 1937), a *Nehéz apának lenni* (Keleti Márton, 1938) és a *Beszállásolás* (Szlatinay Sándor, 1938) – a második világháború során elvesztek. A *Méltóságos kisasszony* sikertelenségén kívánták javítani a *Pillanatnyi pénzzavar* (Martonffy Emil, 1938), az *Azurexpress* (Balogh Béla, 1938), a *varieté csillagai* (Baky József, 1938), a *Karosszék* (Balogh Béla, 1939), az *Áll a bál* (Bánky Viktor, 1939) és *Az utolsó Werezkey* (Szlatinay Sándor, 1939) hollywoodi minta alapján megfogalmazott női identitáskonstrukcióval.

A *Karosszék* a női önállóság filmje, a történetben Szeleczy, férje akarata ellenére ugyan egymaga vásárol meg egy karosszékot, és dönt az érte fizetett ötszáz pengő sorsáról, végül elválik férjétől, de nem a karosszék megvétele, hanem a folyamatosan átélt szóbeli bántalmazás miatt. Ebben a filmben a férfi főszereplő válik ellenszenvessé, irányítóvá, zsarnokká. A válást követően Szeleczy visszatér édesapjához, majd újra rátalál a szerelem.³²

Ezzel párhuzamosan a *Fekete gyémántok* (Vajda László, 1938) és a *Szegény gazdagok* (Csepreghy Jenő, 1938) Jókai-adaptációkkal elindult a magyarság tematikájú Szeleczy-filmek készítése is.³³ Az elő- és utócenzúra fontos részét képezte a Horthy-korszak filmgyártásának.

1939-ben hozták létre az Országos Nemzeti Filmbizottságot, amely engedélyezte a gyártásra szánt alkotások forgatókönyvét, költségvetését és szereposztását művészi és

minőségi, valamint a nemzeti kultúra szempontjából. Az utócenzúráért az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság volt a felelős (amelyet még 1920-ban, az 5.123/1920. B. M. sz. rendelkezés alapján hoztak létre).³⁴ Három darab cenzúrajegy – amelyeket be lehetett számítani a gyártási hitelekbe mint várható biztos bevételt – formájában jutalomban részesült az 1938-ban forgatott *Szegény gazdagok* is.³⁵ 1939-ben indították el az úgynevezett „népi filmek”³⁶ gyártását is, amelyek egy részét Sándor Tibor³⁷ propagandafilmnek nevezte (*A harmincadik*, Cserépy László, 1941 és a *Szerető fia*, Péter, Bánky Viktor, 1942).

Ugyanebben az évben – az 1938. évi XV. tc. 2 § (1) bekezdésének b) pontjában meghatározottak alapján³⁸ – megalakult a színészeket és filmeseket tömörítő Színművészeti és Filmművészeti Kamara (elnök Kiss Ferenc). 1940. január 4-én mutatták be a *Bercsényi huszárok* című filmet, amely egy Bécsbe költözött magyar hajadon történetét mesélte el: aki a

történet alapján visszatér Budapestre, rátalál szerelmére, majd édesapjára, és ezáltal felfedezi magyar női identitáskonstrukcióját és gyökereit. A film forgatókönyvét Nóti Károly írta, de a zsidótörvények (az 1938. évi XV. tc. a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról és az 1939. évi IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról) értelmében őt nem lehetett a főcímen szerepeltetni, helyére a film gyártásvezetője, Zalabéri Horváth János került.³⁹ A *Bercsényi huszárok* címmel kapcsolatban is voltak problémák: Kátóna Jenő – a film másik gyártásvezetője – a forgatókönyvet elolvasva nem értette a *Bercsényi huszárok* címadást, hiszen a szövegben semmi nem utalt a Bercsényi huszárezredre. Nóti Károly a következőképpen oldotta fel az ellentmondást: „Egy mondatot kell csak Csontosnak [Csontos Gyula, a történet szerint Szeleczy Zita



Szeleczy Zita a Palatinus Strandfürdőben, 1937³¹

édesapja] elmondania. [...] »Ti is Bercsényi huszárok vagytok?« Aztán elmondja, hogy ő is ott szolgált mint kapitány.»⁴⁰ A készítők éltek a korszak jellegzetes eszközei-

vel, miszerint az alkotásban ábrázolásra került a „magyar” és „nem magyar” (magyar és osztrák), illetve a nagyváros és a vidék közötti ellentét. A nagyváros többnyire a bizonytalanságot, a függetlenséget, a zajt és a züllöttséget (az individualista olvasatot), a vidék pedig a biztonságot, az összetartó magyar családot, a csendet, a nyugalmat (a kollektivistá olvasatot) jelentette.

A korabeli filmgyártás és filmek egy másik nagyon fontos eleme a dalbetét volt. A dalbetétekben a férfi és a női főszereplők együtt vagy külön-külön a történet egy pillanatában – sokszor magához a sztorihoz konzekvensen nem illeszkedő módon – dalra fakadtak, és az éneklést követően zavartalanul folytatták tovább a betét előtt megkezdett beszélgetést.⁴¹ A dalok így külön egységként felidézve – kedvenc férfi és női sztárjaik által elénekelve – megmaradtak a nézők fejében, és egyre több hanglemez értékesítésére kerülhetett sor. Emellett a legtöbb esetben a dalokban – illetve a dalbetétekben – alkotóművészi formában mondták el az egyszerű dialógusokban elmondhatatlant: helyesebben elénekelték az elbeszélhetlent. A *Bercsényi huszárok*ban szereplő dalbetétben Szilassy László és Szelezky Zita felváltva énekelnek, majd az éneklést követően beszélgetnek. A férfi énekelve udvarol a nőnek, amelyet a nő ugyancsak énekelve – maga előtt egy toll-legyezőt lebegtetve, a dalszövegben szereplő darumadár képének felerősítésére – viszonz. A mindketőjük által ismert dal közös emberi hullámhosszként és kultúráközvetítő, magyarságközvetítő elemként működött az újonnan megismerkedett férfi és nő között:

„Szilassy László: *Nem tudom, hogy szeret-e a babám, vár-e még. Azt sem tudom, nem felejtett-e el réges-rég. Járok-kelek egyedül, jaj, de bús vagyok. Míg felőle nem jön hír, elhervadok. Darumadár, ha elszálsz, egy kis levelet küldök teveled én. Útközben, ha a babám felé jársz, vidd el neki egy csókkal a tetején. Szép csendben hajolj le a füléhez, s kérdezd meg, hogy mit érez. Ha ott visel a szívében, még száz levelet küldök teveled én.*

Szelezky Zita: *Jó, hogy itt vagy darumadár, jó, hogy eljöttél, hogy fülemhez lehajoltál, hogy megkérdeztél. Énmiattam a babám, bús sose legyen, vidd el hozzá az én válaszlevelem. Darumadár, ha elszálsz, egy kis levelet küldök teveled én. Útközben, ha a babám felé jársz, vidd el neki egy csókkal a tetején. Szép csendben hajolj le a füléhez, s kérdezd meg, hogy mit érez. Ha ott visel a szívében, még száz levelet küldök teveled én.*⁴²

A közös éneklést követően a dallam a háttérben folytatódik, és a nő megosztja a férfival, hogy megértette – helyesebben átérzte – a magyarok „sírva mulatását”. Szelezky – a történet szerint – a filmben büszke bécsi identitására, amelyre Szilassy a magyarság eltéphetetlen összetartozásának szenvedélyes hangvételű megfogalmazásával válaszol. Ezzel utaltak a készítők a trianoni traumára, a „magyar” és „magyar” egységességének igényére és a „magyar” és „nem magyar” közötti különbségekre:

„Szelezky: *Hát ez érdekes.*

Szilassy: *Micsoda?*

Szelezky: *Tudja, én Bécsben nevelkedtem, most vagyok először Magyarországon... Sokat hallottam az itteni emberekről, arról, hogy itt sírva mulatnak. Valahogy sosem értettem.*⁴³

Szilassy: *De most már érti?*

Szelezky: *Nem értem... csak valahogy úgy érzem...*

Szilassy: *Persze, hogy érzi, mert maga is magyar!*

Szelezky: *Nem, én bécsi vagyok.*

Szilassy: *Na, de hiszen az előbb mondta, hogy az édesanyja...*

Szelezky: *Igen! Ő magyar, de én bécsi vagyok!*

Szilassy: *Szóval osztrák?*

Szelezky: *Nem, bécsi! Azt tudja maga, mi az? Az több mint osztrák, az több mint német, bécsi, érti?*

Szilassy: *Nem értem! Mert mi akár pestiek vagyunk, akár kolozsváriak, akár pozsonyiak, mi mindig magyarok vagyunk!*⁴⁴

A *Gül Baba* (Nádasdy Kálmán, 1940) és a *Zenélő malom* (Lázár István, 1943) Huszka Jenő magyar operettszerzőményeinek – *Gül Baba* (1905) és *Lili bárónő* (1919) – filmes adaptációiként valósultak meg. A *Sok hűhó Emmiért* (Szlatinay Sándor, 1940) Emmije egy pápai színésznő, aki a történet végén bekövetkező házasságukig folyamatosan játszadozik a kiszemelt férfival. Szelezky a *Rózsafabotban* (Balogh Béla, 1940) nyújtotta első kiemelkedő alakítását, amelyben egy vak lányt alakított, aki a cselekmény végére visszanyeri szeme világát. Ezzel együtt megerősödik hite is, hiszen egy templomi szobor alapján felismeri Jézus alakját – mindezzel kiemelve és kihangsúlyozva az ábrázolt női identitáskonstrukció vallásosságát –: „Ő az! Ő az! Ő az, aki mindig kézen fogva vezetett engem, amíg vakon jártam a világot!”⁴⁵ Az *Eladó birtok*ban (Bánky Viktor, 1940) egy Kassán – a város 1938-ban, az első bécsi döntés értelmében visszakerült Magyarországhoz – élő, szárnyait bontogató fiatal hajadont alakít, akinek ugyan fontos az édesapja gondviselése, de annak ellenére sem kényszerítheti őt boldogtalan házasságba.

Az *Édes ellenfél* (Martonffy Emil, 1941) a „részleges” női emancipációról szól. Szelezky Zita egy gépirónőt alakít, aki egy férfi (Hajmássy Miklós) Családvédő Ligában megtartott beszéde miatt nem kap munkát. A férfi beszédében a nők helyét a munka világa – tehát a karrierépítés – helyett a háztartásban képzelet el. Szelezky elhárítja, hogy bosszút áll és meglátogatja a férfit, aki ügyet sem vet a problémájára. Ezt követően nőtársaival együtt elmennek a férfi házához, a vétlen szakácsnő beengedi őt, majd felpróbálja, végül összevágja az otthonától távol tartózkodó házigazda frakkját. Az esemény – „a nemek vitája” – a sajtóban is megjelenik, de a konfliktus eskalálódását követően a férfi meglátogatja a nőt, majd békét ajánlva megkérdezi, hogy munkát szerezzen neki vagy férjet? Férjet, mert „az mégis tartósabb” – teszi hozzá a nő és a férfi újsághirdetést ad fel, hogy teljesítse az ígéretét. Végül egymásba szeretnek és összeházasodnak, tehát megállapítható, hogy a filmkészítők ebben az esetben csak

az expozíció és a konfliktus tekintetében engedtek teret a női emancipációnak.

A *Leányvásár* (Podmaniczky Félix, 1941) és az *Egy éjszaka Erdélyben* (Bán Frigyes, 1941) szintén magyarság tematikájú filmeknek tekinthetők. Mindkét film Erdélyben játszódik, ezzel az alkotók reflektálhattak a korabeli revíziós állapotra is, mely szerint Észak-Erdély 1940-től 1944-ig újra Magyarországhoz tartozott. A *Leányvásár*-ban Szelezcky egy hajdon lányt alakít, aki édesapjával Kanadából hazaérkezve Erdélybe látogat. A faluban éppen leányvásárt tartanak, azaz a népszokás szerint rituálisan „eladják” a lányokat a férfiaknak: ha a férfi egy év múlva, a következő vásáron is megveszi választottját, akkor összeházasodhatnak. Édesapja és lánya kezdetben elutasítják a hagyományt, végül a történet úgy zárul, hogy mégis örömmel átélik azt. Így elmondható, hogy a *Leányvásár*-ban a *Bercsényi huszárokhoz* hasonlóan ismét napirendre helyeződött a „magyar” és „nem magyar” a „hagyományos” és „nem hagyományos” közötti ellentét ábrázolása.

Az *Egy éjszaka Erdélyben* cselekményében II. József császár (Páger Antal) álruhában adjutánsával (Nagy István) erdélyi körútra indul. El szeretne vegyülni népe között, hogy megtudja, hogyan élnek, miként gondolkodnak. A járhatatlan utak miatt útközben kitörrik a hintó kereke, majd császár és adjutánsa szétváltnak, és egy félreértés miatt szerepet cserélnek. Az adjutáns – a császár képében – az özvegy és nemzeti asszony Szelezcky udvarába érkezik meg, és egymásba szeretnek. A férfi az udvari élet karikatúrájáról énekel a nőnek, amelyet a *cherchez la femme*⁴⁷ frázissal színezi, a nő ezt később válaszul szerelme üzenettel viszonzza:

„Nagy István: Fent a fényes bécsi Burgban mennyi pletyka van, susognak untalan, mindég mindannyian, s az elv az madam, *cherchez la femme*. Minden udvarhölgynek háromágú nyelve van, hegyes kis nyelve van, s csupán egy elve van, s az elv az madam, *cherchez la femme*. Nőszül, válik, pszt, a szóbeszéd csak erről van ma Schönbrunn-ban. A kancellár miért dolgozik most éjszakákon át? Említik, mint okát egy női kis bokát, de pszt, pszt, ne adja ezt tovább. Fent a Burgban Cserli grófról furcsa hír kering, hogy egy kis női ing, egy csipkés női ing kilátszott zsebéből a saking. Azt beszélük,

*így jelent meg audiencián, s a Felség szólt fiam, zsebében ott mi van? Gróf szólt, Felség *cherchez la femme*. Grófunk válik, pszt a szóbeszéd csak erről van, a Schönbrunn-ban és hogy én most miért időzöm itt ilyen vígan, ez indokolva van. Mondom, pontosan bevalлом madam, *cherchez la femme*.⁴⁸*

Szelezcky Zita: Száz szép hófehér virág. Száz szép hófehér virág, száz szerelmes ének mondja el tenéked, hogy gondolkodok terád. Felhő, hogyha tovaszáll, véle küldöm titkon, minden drága titkom, hogy szívem egyre vár. A Holdnak megmondom, mindig csak tenéked ragyogjon. Száz szép hófehér virág, száz szerelmes ének mondja el tenéked, hogy gondolkodok terád.⁴⁹

A kastélyba visszatérve a félreértés kiderül, de Mária Terézia – aki kezdetben azt hiszi, hogy végre fia lett szerelme – megkegyelmez az adjutánsnak és választottjának,

boldogan átélhetik szerelmüket. Az *Egy éjszaka Erdélyben* a velencei biennálé kitüntetett versenydarabja lett, története, játéktípusa alapján könnyedén egyensúlyozott a múlt és jelen között.⁵⁰

A *Tentazione* (*Kísértés*, Aldo Froisi – Hans Hinrich, 1941) olasz–magyar koprodukcióban készült, és Szelezkyt partnere, Kiss Ferenc oldalán modern, démoni és naiv nőalakként is be szerették volna mutatni az olasz közönségnek.

A színésznő számára sem volt egyértelmű, hogy milyen női identitáskonstrukciók állnak jól neki, dilemmáját az olasz filmzési lehetőség sem oldotta fel: „Valamikor démon akartam lenni. [...] A démonság azonban nem sikerült és naiva lettem. És Bocika. [...] Amikor már azt hittem, hogy naiva maradok, a Római Filmgyárban újra demont csináltak belőlem.”⁵¹ A Szelezcky Zitával levelező katonák a színésznőt „drága kishúgnak” szólították, a magyarság tematikájú filmjei miatt később a „nemzet kishúgaként” tekintettek rá. Szelezkyt 1942. november 23-án a 121. gépvontatású tüzérezred jelképesen eljegyezte, amelynek keretében egy díszoklevelet küldött a színésznő részére.⁵² 1942-től kezdődően – az 1940-ben készült *Rózsafabot* mellett –, a *Gyávaságban* (Nádasdy Kálmán, 1942), a *Sziámi macskában* (Kalmár László, 1943), a *Nászindulóban* (Farkas Zoltán, 1943) és *Az elsőben* (Cserépy László, 1944) nyújtotta legmara-



Szelezcky Zita katonák társaságában, 1940⁴⁶

dandóbb alakításait, amellyel a témával foglalkozó film-történészek – Nemeskürty István,⁵³ Kelecsényi László⁵⁴ és Veress József⁵⁵ – is egyetértének. A Szelezcky főszereplésével tervezett *Csiki Borka tánca* és a *Hol volt, hol nem volt – A Szent Anna-tó legendája* című filmalkotásokat végül nem fejezték be.⁵⁶

4. Összegzés

Összességében elmondható, hogy Szelezcky filmográfiájának egy része magyarság tematikájú, amely mint tematika és filmes női identitáskonstrukció lépésről-lépésre alakult ki. A *Fekete gyémántok* (1938) és a *Szegény gazdagok* (1938) Jókai-adaptációkkal indult, majd az *Áll a bálban* (1939) a női főszereplőnek fontos volt a magyarsága, a *Bercsényi huszárokban* ténylegesen (1939), a *Leányvásár* (1941) és az *Egy éjszaka Erdélyben* (1941) című filmekben pedig a készítőik áttételesen, alkotóművészi formában utaltak a trianoni traumára. David Frey a siker tragédiájájaként utal az 1929 és 1944 közötti magyar filmgyártásra, amelyet a „keresztény” és a „nemzeti” jelzővel egészít ki.⁵⁸

A Horthy-korszak filmgyártására valóban jellemző – a nemzeti identitás konstrukciójával összhangban – a keresztény és a nemzeti tematika, azonban a korszak legünnepeltebb színésznőinek – Szelezcky Zita és Karády Katalin⁵⁹ – filmográfiáját áttekintve a kép sokkal árnyaltabb. Az esetleges identitáskonstrukciók sikerét vagy töredezettségét, zavarát és későbbi egységes bukását Frey sem vitatja.

A magyarság tematika kapcsán releváns kérdésnek számít a „valós magyarság” vagy „nem valós magyarság” ábrázolásának kérdése, hiszen több esetben – akár a Szelezcky főszereplésével elkészült filmekben is – egy-egy nemzeti identitást konstruáló elem csak címként és a gyártás során kiegészített szituációként (lásd *Bercsényi huszárok*), vagy át nem élhető, lokális, elutasított majd újra átélhető hagyományként (lásd *Leányvásár*) vagy jóízű történelmi nosztalgiaként (lásd *Egy éjszaka Erdélyben*) volt jelen.

Felmerül a kérdés, hogy vajon mindezek nyomán a *Bercsényi huszárok* dalbetétjét – a trianoni traumára történő tényleges utalást – lehet-e emlékezhelyként (ahogy Gyáni is utal Trianonra) értelmezni. A válaszom az, hogy egy bizonyos értelemben igen. A magyarság összetartozására irányuló kijelentés célba ér.

Azonban 2021-ből visszatekintve maga az egyetlenség dalbetét és a téma többrétegűen traumatizált, lépésről-lépésre haladva: a trianoni trauma; a Horthy-korszak nemzeti filmes és nemzeti identitáskonstrukciója; a második világháborúban harcolt magyar katonák sorsa; a holokauszt; a doni katasztrófa; Szelezcky Zita karrierista életszemlélete és hibás magánéleti szerepvállalása, majd sorstörése; az első és a második világháború következtében traumatizálódott és átalakult férfi- és nőszerepek, valamint általában a két szerelmes fél kommunikációs színtere merülnek fel értelmezési keretként. Olyan ez az egy dalbetét – vagy emlékhely – mint egy hagyma: az egyes rétegek objektív felfedése és komplex (nem az egyes témákat

újratraumatizáló vagy nem egymással versenyztető) magyarázata a jövő kutatóinak feladata.



Szelezcky Zita *Az első* című film forgatása idején, 1944⁵⁷

LIPS, ADRIÁN

Die künstlerische Darstellung des Trianon-Traumas in den Filmen von Zita Szelezcky

(Zusammenfassung)

Die Unterzeichnung des Friedensvertrags von Trianon, der den Ersten Weltkrieg beendete, hatte für Ungarn schwerwiegende Folgen. Angesichts des Dilemmas von Trauma und „traumatisch“, die Historiker, die das Thema mit der größten Objektivität forschen interpretieren den Friedensvertrag von Trianon als ein bis heute bewirkendes transgeneracionales soziales Trauma. Nach Éva Kovács hängt der Trianon-Kult – und die gegenwärtige Diskussion des Themas – mit dem unklaren Verhältnis zum Holocaust und seiner noch unverarbeiteten Erinnerung zusam-

men. Auch Gábor Gyáni stimmt dieser Aussage bei, da er glaubt, dass Trianon als ein Erinnerungsort funktioniert. Margit Feischmidt hingegen glaubt: „das Trauma ist real, und Trianon ist nichts anderes als ein Symbol, mit dem aktuelle gesellschaftliche Traumata auf eine solche Weise dargestellt und erzählt werden können, die viele mobilisiert.“ In dieser Studie geht es mir nicht darum, die Dilemmata des besagten Forschers und Trianon-Interpretationen aufzulösen, sondern die Darstellung des Trianon-Traumas durch die Filme von Zita Szelezcky zu präsentieren.

Jegyzetek

- ¹ A trianoni békeszerződésre emlékezve június 4-ét 2010-ben az Országgyűlés a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította.
- ² KANSTEINER, Wulf: Egy fogalmi tévedés származástörténete. A kulturális trauma metaforájának kritikai esztétörténete. 2000, 2005. 1. sz. <https://ketezer.hu/2005/01/egy-fogalmi-tevedes-szarmazastortene/>.
- ³ CSEPELI György: *Csoporttudat, nemzettudat*. Budapest, 1987. Magvető Kiadó.
- ⁴ GYÁNI Gábor: Trianon versus holokauszt. *Élet és Irodalom*, 2012. 32. sz. www.es.hu/cikk/2012-08-10/gyani-gabor/trianon-versus-holokauszt.html.
- ⁵ GYÖRGY Péter: Trianon és holokauszt – a múlt jövője. *Élet és Irodalom*, 2012. 34. sz. www.es.hu/cikk/2012-08-24/gyorgy-peter/trianon-es-holokauszt-8211-a-mult-jovoje.html.
- ⁶ HELLER Ágnes: *Trauma*. Budapest, 2006. Múlt és Jövő Kiadó.
- ⁷ ORMOS Mária: *Padovától Trianonig*. Budapest, 2020. Kossuth Kiadó.
- ⁸ ROMSICS Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Budapest, 2012a. Osiris Kiadó; ROMSICS Ignác: Trianon és a holokauszt. Budapest, 2012b. *Népszabadság*, 2012. szeptember 2. <http://nol.hu/belfold/20120901-huszadik-szazadi-traumaink-1329321>.
- ⁹ UNGVÁRY Krisztián: Magyar sorsfordulók 1920–1989. *Magyar tudomány*, 2012. 9. sz. 1145–1147. p.
- ¹⁰ GYÁNI 2012.
- ¹¹ Az emlékhely, emlékezhely – *lieu de mémoire* – terepkutatások révén kiforrott koncepciója Pierre Nora történésztől ered. Nora szerint az emlékezet helyei olyan folyamat eredményeképpen jöhetnek létre, amelyben a spontán módon és egyénileg átélt emlékek kollektív történelemmé alakulnak át és különböző formában manifesztálódnak. Ezeket a szimbolikus, reális vagy éppen virtuális helyeket nemcsak emlékezésre használják, hanem olyan cselekvések helyszíneként is, amelyek által az adott közösség megerősítheti, sőt a jövőre vetítheti kulturális identitását, felhasználva ehhez az adott helyszínen megvalósuló performatív cselekvések szimbolikus jelentéseit. NORA, Pierre (dir.): *Les lieux de mémoire I. La République*. Paris, 1984. Gallimard; OLICK, Jeffrey K. – ROBBINS, Joyce: A társadalmi emlékezet tanulmányozása: a „kollektív emlékeztető” a mnemonikus gyakorlat történeti szociológiai vizsgálatáig. *Replika*, 1999. 37. sz. 19–43. p.; SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András (szerk.): *A magyar irodalom története II. 1800-tól 1919-ig*. Budapest, 2007. Gondolat Kiadó.
- ¹² FEISCHMIDT Margit: Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionálizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai. In FEISCHMIDT Margit – GLÓZER Riza – ILYÉS Zoltán – KASZNÁR Veronika Katalin – ZAKARIÁS Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionálizmus populáris kultúrája*. Budapest, 2014. L'Harmattan Kiadó, 55. p.
- ¹³ SZABÓ Ildikó: Nemzetfogalom és nemzeti identitás a dualizmus korában és a Horthy-korszakban. *Politikatudományi Szemle*, 2016. 1. sz. 201. p.
- ¹⁴ Fortepan / Jóna Dávid. https://fortepan.download/_photo/240/fortepan_202634.jpg.
- ¹⁵ SZABÓ 2016. 215–216. p.
- ¹⁶ SZABÓ Ildikó: Az egyházak közreműködése a nemzeti identitás formálásában a Horthy-korszakban. *Iskolakultúra*, 2010. 2. sz. 22–52. p.
- ¹⁷ SZABÓ 2016. 218. p.
- ¹⁸ A törvény kialakulásának körülményeiről lásd SZIKORA Katalin: Az első magyar testnevelési (sport) törvény megszületésének körülményei. *Hadtörténeti Közlemények*, 2012. 2. sz. 531–541. p.
- ¹⁹ SZABÓ 2010.
- ²⁰ ZÁHONYI-ÁBEL Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében. *Médiakutató*, 2012. 2. sz. 91–101. p.
- ²¹ SÁNDOR Tibor: *Órsérváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944*. Budapest, 1997. Magyar Filmintézet, 39. p.
- ²² Uo.
- ²³ BALOGH Gyöngyi – GYÜREY Vera – HONFFY Pál: *A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig*. Budapest, 2004. Műszaki Könyvkiadó, 40–47. p.
- ²⁴ ZÁHONYI-ÁBEL 2012.
- ²⁵ A színész életéről, családtörténetéről, színházi szerepeiről, filmszerepeiről, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető népbírói peranyagáról, emigrációs szerepeiről 1948-tól 1959-ig és válogatott magánlevelezéséről 1946-tól 1959-ig lásd LIPS Adrián – MÁTRAVÖLGYI Dorottya – SEPSI Enikő – SZTRUHÁR Bettina (szerk.): *Szelezky Zita életútja és válogatott magánlevelezése*. Károli Könyvek. Budapest, 2020. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
- ²⁶ SKAPER Brigitta: Magyar filmsztárok a két világháború közötti Magyarországon. *Médiakutató*, 2008. 3. sz. 111–122. p.
- ²⁷ A hollywoodi minta közép-kelet-európai implementációjának tekintem a svéd Greta Garbo és a német Marlene Dietrich felfedezését és új típusú, filmes női identitáskonstrukcióit.
- ²⁸ VAJDOVICH Györgyi: Szende titkárnők, kacér milliomoslányok. Az 1931–1944 közötti magyar vígjátékok nőképe. *Metropolis*, 2016. 4. sz. 8–22. p.
- ²⁹ *Színházi Élet*, 1936. 24., 1936. 25., 27., 38. és 39. sz.
- ³⁰ LIPS-MÁTRAVÖLGYI-SEPSI-SZTRUHÁR 2020.
- ³¹ Fortepan / Bajor Sándor. https://fortepan.download/_photo/1600/fortepan_177110.jpg.
- ³² VAJDOVICH 2016.
- ³³ A magyarság témájának fontossága már az *Áll a bál* című filmben is érződött.
- ³⁴ ZÁHONYI-ÁBEL Márk: A magyar filmes intézményrendszer 1938–1944. *Metropolis*, 2013. 2. sz. 12–27. p.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ A „népi film” elnevezés Vajdovich szerint félreérthető, mert azt a látszatot kelti, mintha ez az irányzat a népi írók mozgalmának filmes folytatása lenne, és társadalmi problémákat bemutató, realista drámákról lenne szó. Bár a filmek célja ténylegesen a társadalmi problémák megjelenítése volt, ezt azonban sajátos módon tették és nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy erősen jobboldali, sokszor náci ideológiát közvetítettek. VAJDOVICH Györgyi: Ideológiai üzenet az 1939–1944 közötti magyar filmekben. A magyar „népi film”. *Metropolis*, 2013. 2. sz. 64–76. p.
- ³⁷ SÁNDOR 1997. 176. p.
- ³⁸ Az első zsidótörvény (1938. évi XV. tc.) a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról, amelynek 4. §-a alapján: „A sajtókamara, úgyszintén a színművészeti és filmművészeti kamara tagjaiként zsidók csak olyan arányban vehetők fel, hogy számuk a kamara összes tagjai számának húsz százalékát ne haladja meg.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800015.TV>.
- ³⁹ MUDRÁK József: *Volt egyszer egy sztár... Szilassy László élete*. Máriabesnyő-Gödöllő, 2008. Attraktor Kiadó, 30. p.
- ⁴⁰ Uo. 31. p.
- ⁴¹ A dalbetétekkel kapcsolatban releváns fogalomnak tekintem Laura Mulvey voyeurizmus fogalmát, „amelyet a szerző olyan aktív látásmódnak tekint, amely eltávolítja és eltárgyasítja a filmen látott dolgot a film hőstől és nézőjétől egyaránt. A nő eltárgyasítása és fenyegető, de végső soron bűnös és gyenge alakként való megjelenésére egyértelmű példa a film noir nőábrázolására. Arra is felhívja a figyelmet, hogy ez az említett eltárgyasítás gyakran megakasztja a filmelbeszélés folyamatát és a nők passzív látványosságként kerülnek ábrázolásra.” LIPS Adrián: Az emblematikus Karády-film. A Halálós tavasz lehetséges olvasatai egykor és ma. In ANDRÁS Hanga (szerk.): *Kommunikációs terek*. Dunajváros–Sepsiszentgyörgy, 2016. Doktoranduszok Országos Szövetsége – T3 Kiadó, 87. p. Laura Mulvey tanulmányát lásd MULVEY, Laura: A vizuális élvezet és az elbeszélő film. *Metropolis*, 2000. 4. sz. 12–23. p. A dalbetétekben látható gyakori közelik segítségével a néző voyeur szerepbe került és úgy szemlélte az énekes párbeszédet vagy énekléseket. Ezáltal

lehetősége nyílt a főszereplő szemzőgéből is rátekinteni az aktuálisan éneklő másik főszereplőre vagy mellékszereplőre, így segítve a nézői átélést, azonosulást.

⁴² *Bercsényi huszárok*, SZLATINAY Sándor, 1939.

⁴³ Utalás a „Sírva vigad a magyar” közmondásra.

⁴⁴ *Bercsényi huszárok*, SZLATINAY Sándor, 1939.

⁴⁵ *Rózsafabot*, BALOGH Béla, 1940.

⁴⁶ Fortepan / Fortepan/Album005. https://fortepan.download/_photo/1600/fortepan_101034.jpg.

⁴⁷ Keresd a nőt (mint valaminek az okát, előidézőjét).

⁴⁸ *Egy éjszaka Erdélyben*, BÁN Frigyes, 1941.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ JÁVOR Zoltán – PÉTER Zsolt (szerk.): *Hit és magyarság. Szelezky Zita élete és művészete*. Szeged, 2012. Délvidék Ház Kiadó és PUSZTASZERI László: *Szép magyar élet. Szelezky Zita pályaképe*. Budapest, 2011, Kairosz Kiadó.

⁵¹ *Film Színház Irodalom*, 1943. 6. sz.

⁵² *Déliab*, 1942. 51. sz. A díszoklevél szövege: „DÍSZOKLEVÉL Szelezky Zita művésznőnek, amelyet a m. kir. 121. gépvontatású önálló közepes ágyúsüteg tisztikara, legénysége ajánl fel azon alka-

lomból, hogy a művész a fronton küzdő nevezett alakulat ügyeit felkarolta és magáévá tette. Ezen díszoklevelet, mint szeretetünk, hódolatunk és hálánk örök emléké, fogadja szeretettel. Donpart, tábori postaszám 202/35.1942. XI. 23.”

⁵³ NEMESKÜRTY István: *A képpé varázsolt idő. A magyar film története és helye az egyetemes kultúrában, párhuzamos kitekintéssel a világ filmművészetére*. Budapest, 1985. Magvető Kiadó.

⁵⁴ KELECSÉNYI László: *A magyar hangosfilm hét évtizede 1931–2000. Hyppolitól Werckmeisterig*. Budapest, 2003. Palatinus Kiadó.

⁵⁵ VERESS József (szerk.): *Magyar filmlexikon. II. kötet*. Budapest, 2005. Magyar Nemzeti Filmarchívum, 1023. p.

⁵⁶ LIPS et al. 2020.

⁵⁷ Fortepan / Bojár Sándor. https://fortepan.download/_photo/1600/fortepan_179166.jpg.

⁵⁸ FREY, David: *Jews, Nazis, and the Cinema of Hungary. The Tragedy of Success 1929–1944*. London – New York, 2018. I. B. Tauris&Co. Ltd.

⁵⁹ A Szelezky Zita és Karády Katalin főszereplésével elkészült, közép-kelet-európai, magyar filmeket *Női sorsokba fordult történelem* című értekezés-tervezetemben részletesen elemeztem.



Steiner Gábor

A csődbűncselekmény jogintézményének hazai fejlődéstörténete a 20. században

1. Bevezetés

Az első világháborút követően még majd másfél évtizedig a Csemegi-kódex, illetve az 1881. évi XVII. tc. vonatkozó szabályait alkalmazták – az akkori terminológiával élve – a csalárd, illetőleg a vétkes bukásnak nevezett bűncselekményekre.

A csalárd bukás tényállását merítette ki

1. az aktívák csökkentése, amely „abban áll, hogy a tettes a hitelezők kielégítésére szolgáló és rendelkezésére álló vagyonát, illetve ennek részét a hitelezők elől elvonja” (414. § 1. pont);
2. a passzívák szaporítása, amely „éppúgy kárára szolgál a hitelezőknek, mint az aktívák elvonása, amennyiben itt valótlan követelések beállításával kisebbedik a kielégítési alap s szenvednek vagy szenvedhetnek hátrányt a hitelezők” (414. § 2. pont);
3. a hitelezők némelyikének kedvezményben részesítése, amely „annál fogva büntetendő, mert a közadós elvesztvén vagyona feletti rendelkezési jogát, ha egyik vagy másik hitelezőjét kielégíti, vagy ezek követelési jogát

biztosítja: megsérti a többi hitelezőnek az arányosan egyforma kielégítésre nézve fennálló jogát” (414. § 3. pont);

4. a kereskedelmi könyvek vezetésének (célzatos) elmulasztása, amely „annál fogva minősül a csalárd bukás egyik eseteként, mert ha nincsenek könyvek, úgy az üzlet cselekvő és szenvedő állapota és így a hitelezők kielégítésre szolgáló tömeg, továbbá a kielégítést igénylő hitelezők vagy egyáltalán nem, vagy csak hozzávetőleg állapíthatók meg s így közeli a veszély, hogy a hitelezők érdekei sérelmet szenvednek” (414. § 4. pont).

A vétkes bukás tényállását merítette ki

1. a gondatlan és könnyelmű gazdálkodás, amely „a csődbejutás – hacsak nem jut mindenik hitelező követelésének teljes kielégítéséhez – mindig anyagi károsodásával járván a hitelezőknek, kétségtelen, hogy ha a fizetéseképtelenség ilyenmő gazdálkodással okozatilag összefügg, ez büntetőjogi felelősséget maga után vonó ok” (416. § 1. pont);
2. a kereskedelmi könyvek vezetésének (célzat nélküli) elmulasztása, amely „midőn a közadós kereskedelmi könyveket, ha a törvény azok vezetésére kötelezte, nem vezetett, vagy azokat megsemmisítette, elrejtette, hamisan vezette, vagy akkép változtatta meg, hogy azokból cselekvő és szenvedő állapota vagy üzletének folyama ki nem deríthető” (416. § 2. pont);
3. a mérlegkészítés elmulasztása, amely „mindig csak vétkes bukás megállapítását eredményezheti, mert a cselekvő és szenvedő állapot a kereskedelmi könyvekből is kivehető s így a jogsértés vagy jogvesztelyeztetés e cselekmény esetében sohasem olyan fokú, mint a könyvvezetés körüli visszaéléseknél” (416. § 3. pont);

4. az új adósságok csinálása, amely „midőn az adós fizetésképtelenségét tudja vagy tudnia kellett, annál fogva érdemel büntetést, mert a hitelezőknek károsodása ebben az esetben nyilvánvaló” (416. § 4. pont);
5. a csődkérvény beadásának elmulasztása, amely „a hitelezők némelyikének zálog- vagy megtartási jog szerzését tette lehetővé, mint a többi hitelezők érdekeit sértő, illetve veszélyeztető cselekmény büntetendő” (416. § 4. pont).¹

A 20. század első felében – még a piacgazdasági körülmények között – előbb az 1932. évi IX. tc., majd pedig a szocialista fordulatot követően – a tervgazdálkodás rendszerében – a BHÖ (Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása), illetve az 1961. évi V. törvény voltak azok, amelyek meghatározták a csődbűncselekmény jogi szabályozását.

2. Az 1932. évi IX. törvénycikk

A korszak egyik legkorszerűbb törvénye, a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. tc. (Hs.) preambuluma akként rendelkezett, hogy „a Btk. XXXV. fejezete helyébe: »A hitelezőket károsító cselekmények« felírás alatt az alábbi 1–12. §-okban foglalt rendelkezések lépnek. A Btk. 386., 387., 414–417. §-ai, továbbá az 1916:V. tc. 2–5. §-ai, az 1920. évi XXXVII. tc. 12. §-ának 3. bekezdése, valamint az 1923:VIII. tc. 10. §-a hatályát veszti”. Már ebből is látható, hogy a Hs. egy megnevezésében is teljesen új, ugyanakkor immár egységes rendszerbe foglalt szabályozást hozott be a korábbiak helyébe, hatályon kívül helyezve az azt megelőző korszak valamennyi e tárgyú jogszabályát, és a „hitelezőket károsító cselekmények” elnevezés alá vont a azonos jogtárgyat sértő jogellenes magatartásokat. Az újrakodifikálás célját a törvény miniszteri indokolása is megfogalmazta. E szerint

„egységes rendszerbe foglalja a hitelezőket károsító azokat a cselekményeket, amelyeket az eddig fennállott jogunk részint a Btk.-ben, részint külön törvényekben a csaláshoz hasonló bűncselekményekként, vagy csalárd, illetőleg vétkes bukásként büntetett s e rendelkezéseket a Btk. Különös Részének XXXV. Fejezete helyébe tegye, hogy ott együtt lehessen megtalálni a hitelezők kijátszásának büntetőjogi szabályait, akár van csőd, kényszeregyességi vagy kényszerfelszámolási eljárás, akár nincs”.²

Angyal Pál kilenc pontban foglalta össze azokat a „többrendbeli fogyatkozásokat”, amelyek az új törvény megalkotását szükségessé tették, és amelyek a korábbi jogi szabályozás továbbélését ellehetetlenítették:

- 1.) A korábbi szabályozás a csalárd és a vétkes bukás büntetőségét ahhoz a – visszásságokat megszüntetni nem tudó – feltételhez kötötte, hogy „a vagyonbukott ellen megnyitassák a csőd”, a gyakorlat azonban olyan szabályozás megalkotását tette szükségessé,

amely „a likvidációs eljárás mozzanataitól függetlenül rendelkeznek az adós által bűnösen elkövetett és a hitelezőket megkárosító cselekmények megtorlásáról”.

- 2.) Azon feltétel kapcsán, hogy „a hitelező megkárosítására irányított vagyonszökkentő cselekménynek a bekövetkező hatósági végrehajtás előtt kellett történnie”, a korábbi szabályozás megkövetelte „a követelés tárgyában hozott végrehajtható ítélet vagy legalább is behajtási per megindítását”, a gyakorlat ezzel szemben azon álláspontra helyezkedett, hogy már elegendőnek ítélte azt is, ha „a követelés lejárt, valódi és kétségtelen”.
- 3.) A korábbi szabályozás nem volt megfelelő azért sem, mert abban a vagyonszökkentés módozatainak felsorolása nem volt kielégítő, a jogalkotó adós maradt „a vagyonszökkentés valamennyi elkövetési módozatát egyaránt felölelő, általános meghatározás” megalkotásával.
- 4.) A vétkes bukás törvényi tényállását is gyakori kritika érte akkoriban, egyrészt amiatt, hogy feltétele maradt a csődnyitás, másrészt pedig amiatt, hogy nem domborodott ki benne az a lényegi fogalmi elem, hogy „akár szándékosan, akár gondatlanul követi el azokat a tettes, gondatlanságból előidézi elsősorban a saját fizetésképtelenségét és ezáltal másodsorban vagy pedig a fizetésképtelenség után elkövetett cselekményeivel (Btk. 416. § 4. pont) közvetlenül – szintén gondatlanságból – a hitelezők károsodását”, így mind a szabatos meghatározás, mind annak az adós vagyonának likvidálási módjától való függetlenítése is az új szabályozásra várt.
- 5.) Ellentmondásos volt a korábbi szabályozás a Btk. 414. és 416. §-ának tekintetében, amely akként rendelkezett, hogy kereskedelmi társaság vagy egyesület esetében a bűnösség kizárólag „az üzlet vezetésével megbízott azon személyeket terheli, kik a büntetendő cselekményt elkövették”, a vezetőket pedig nem, holott felelősség őket is éppúgy terhelte, hogy ha másért nem, magáért a felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség vétkes elmulasztásáért mindenképp.
- 6.) Szintén ellentmondásos volt a korábbi szabályozás a Btk. 386. és 387. §-ának tekintetében, amely a bűncselekmény tetteseként az adóst, míg a Btk. 414. és 416. §-a a vagyonbukottat jelölte meg, és nem rendelkezett azon esetről, amikor a károsító cselekményt nem közvetlenül ilyen személy, hanem a törvényes képviselő vagy megbízott követte el, aminek hiányában őt felelősségre vonni nem lehetett.
- 7.) A korábbi szabályozás az aktív és a passzív vesztegetést egyaránt büntetni rendelte, azonban a német csődtörvény mintájára az aktív vesztegetés „célszerűségi okokból büntetlenül hagyandó” volt.
- 8.) A korábbi rendelkezések kizárólag a csődeljárást és a csődön kívüli kényszeregyességi eljárást tartották szem előtt, annak ellenére, hogy a tényállás a kényszerfelszámolási eljárással kapcsolatban is éppúgy megvalósulhatott.
- 9.) Általános volt az elégedetlenség a korábban alkalmazható büntetések enyhe volta miatt, így a miniszteri in-

dokolás szerint célszerűnek mutatkozott egy, „a hitelezési visszaéléseket szigorúbban és teljesen megtorló törvény megalkotása, mert ettől a hitel biztonságába vetett bizalomnak s ezzel a közhitelnek újabb megerősödését lehet remélni”.³

Az új törvény céljává tehát a hitelezők vagyoni jogának, illetőleg vagyoni érdekének a védelme vált, a Kúria is gyakorlatában a hitelezők vagyoni érdekeinek megsértésében látta e cselekmények lényegét.⁴

2. 1. A hitelsértés büntette

„1. § Büntetett követ el és három évig terjedhető börtönnel büntetendő az adós, ha kielégítési alapul szolgáló vagyonát, a valóságban vagy színlelesen, jogtalanul csökkenti, vagy hitelezője részére hozzáférhetetlenné teszi és ezzel egy vagy több hitelezőjének kielégítését szándékosan megghiúsítja vagy csorbítja.

2. § Az 1. §-ban meghatározott cselekmény büntetése öt évig terjedhető fegyház, ha a cselekmény pénzügyi szempontból álló nagyobb számú betevőnek vagy fővállalkozóval szemben álló több alvállalkozónak súlyos megkárosítását eredményezte és ezt a tettes előre láthatta.

3. § Az 1. és a 2. §-ban meghatározott bűncselekmény miatt a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését is ki kell mondani.”

A hitelsértés büntettének törvényi tényállását a Hs. 1. §-a állapította meg, hatályon kívül helyezve a korábbi terminológia Btk. XXXV. fejezetében használt hamis és vétkes bukás megnevezésekkel ellátott bűncselekmény-fogalmakat, és egy teljesen új definíciót alkotott.

A tényállás megnevezésekor többféle koncepció merült fel: egyes álláspontok szerint célszerűbb lett volna helyettesíteni a „hitelezőket károsító cselekmények”, vagy a „hitelezési visszaélések” fogalmak választása, tekintettel arra, hogy „ebben a tc.-ben sem a hitel, sem a hitelezési ügylet szerepet nem játszik, hanem igenis a hitelezőket károsító cselekmények jutnak kifejezésre”,⁵ valamint a törvény miniszteri indokolása is a „hitelezési visszaélések” kifejezést használta. Mindezek ellenére Angyal Pál nézete szerint

„a Hs. címfeliratában használt hitelsértés elnevezés talál, mert a törvény akaratának is ez felel meg, s mert az adósnak minden olyan cselekménye, mely hitelezőinek az ő vagyonából való kielégítési jogát megghiúsítja vagy csorbítja: azt a bizalmat ingatja meg, amellyel a hitelező a vagyon felett rendelkező adósnak vagyoni teljesítőképessége és teljesítő készsége iránt viseltetik; mint-hogy pedig minden oly fogalom, melynek hitel a neve, csak az adós személye iránti bizalom s ennek hiányát pótló, vagy azt erősítő tárgyi biztosítékok (kézizálog, jelzálog, kezesség stb.) alapján jöhet létre: nyilvánvaló, hogy az adósnak a hitelezők kielégítési jogát sértő cselekményei közvetlenül ugyan a hitelezők vagyonát támadják, de közvetve mindig a hitelt sértik”.⁶

Látható tehát, hogy a jogalkotó megpróbálta a lehető legáltalánosabb kifejezést megalkotni, és abból indult ki, hogy az elkövetéssel éppen a hitel biztonságát sértik vagy veszélyeztetik, és nemcsak a bűncselekmény elkövetői, hanem a sértettjei is hitelezési viszonyban álló személyek. A miniszteri indokolás a törvény célját abban jelölte meg, hogy megalkotásától „a hitel biztonságába vetett bizalomnak s ezzel a közhitelnek megerősödését lehet remélni”.⁷ Ennélfogva a bűncselekmény jogi tárgya „a hitelezők vagyoni joga, illetőleg anyagi érdeke”, „az adós hitelezői összességének az adós vagyonából való követeléskielégítési joga”.⁸ Elkövetési tárgya pedig „az adósnak a kielégítési alapul szolgáló vagyona”, azaz az a vagyon, amely a hitelezők követelésének a kielégítésére tud szolgálni, amely a végrehajtási jog szabályai szerint lefoglalható, és amely felett így az adós szabadon nem rendelkezhet.⁹

A hitelsértés büntettének elkövetője tettesi minőségben nemcsak az adós lehetett, hanem más olyan személy is, aki az adós vagyonával rendelkezett, és e minőségben követte el a hitelezők megkárosítását. Erről rendelkezett a törvény 8. §-a: „ha az 1., a 2., a 4. vagy az 5. §-ban meghatározott büntetett vagy vétséget nem az adós, hanem olyan személy követte el, aki megbízás vagy egyéb jogviszony alapján az adós vagyonával vagy ennek egy részével rendelkezik, úgy büntetendő, mintha ő lenne az adós”.

Mivel a jogi személyek büntetőjogilag nem voltak felelősségre vonhatók, a Hs. külön szabályt fogalmazott meg azokra az esetekre, amikor adósként nem természetes, hanem jogi személyek szerepeltek. Ezekben az esetekben tettesként az a – vagyon kezelésével, illetőleg az üzlet vezetésével vagy az ügyek intézésével – megbízott felelt, aki a cselekményt elkövette, ami azonban nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a felügyeletet és az ellenőrzést elmulasztó adóst bűnrészesként felelősségre lehessen vonni. Eszerint „ha egyesület vagy kereskedelmi társaság az adós, [...] a felelősség a vagyon kezelésével, illetőleg az üzlet vezetésével vagy az ügyek intézésével megbízott azokat a személyeket terheli, akik a cselekményt elkövetették”. A tettesként való felelősségre vonás semmilyen további tárgyi feltételtől nem függött, nem volt hozzá szükséges az, hogy az adós ellen csődöt nyissanak, vagy csődön kívüli kényszeregyezséget vagy kényszerfelszámolást rendeljenek el. Erről szólt a törvény 6. §-a, amely a tárgyi feltételek meg nem kívánását külön kihangsúlyozta azzal, hogy „a jelen törvény alkalmazása szempontjából közömbös, hogy az adós ellen csődöt, csődönkívüli kényszeregyezséget vagy kényszerfelszámolást elrendeltek-e vagy nem”. Így még az eredmény, azaz a hitelezők károsodásának megállapításához sem volt szükség arra, hogy az adós ellen csődöt nyissanak, kényszeregyezségi vagy kényszerfelszámolási eljárást indítsanak, sőt az adós ellen eredménytelenül lefolyt végrehajtási eljárás sem volt szükséges.

A Hs. a bűncselekmény elkövetési magatartásaként csupán két megvalósítási formát emelt ki: a vagyonszűkítést, valamint a vagyonnak a hitelező részére való hozzáférhetetlenné tételét. A törvény az elkövetés lehetséges eseteit a lehető legáltalánosabban kívánta megfogalmazni, miniszteri indokolása szerint „lemondott arról, hogy az el-

követési módozatokat kimerítően és egyenként felsorolja, de eltekint az egyes módozatoknak példászerű felsorolásától is”,¹⁰ annak érdekében, hogy valamelyik szóba jöhető elkövetési mód felsorolásának az elmulasztásával ne-hogy elkerülje bizonyos jogellenes cselekményeknek „a kényszerű büntetlenül hagyását”. Angyal ugyanakkor egy „általános irányító elvet” munkált ki annak érdekében, hogy valamely tevékenységről meg lehessen állapítani, hogy az vagyonsökkentő cselekménynek minősíthető-e vagy sem. Ehhez azonban a cselekményt nemcsak a hitelező, hanem az adós szempontjából is vizsgálniuk kellett. Vizsgálni kellett így egyrészt azt, hogy a cselekmény károsan érinti-e a hitelező kielégítési igényét, másrészt pedig azt, hogy a rendelkezés olyan-e, amely a fizetőképesség köteles megóvásával ellentétben áll. Abból az alapfeltevésekből indult ki, hogy

*„minden adósnak összes hitelezőivel szemben jogi kötelezettsége fizetőképességének megóvása. Ami e fizetőképességet az adós cselekményének következményeként lefokozza vagy éppen megszünteti, az sérti vagy veszélyezteteti a hitelező kielégítési igényét. Az adós vagyonát, mely fizetőképességének egyik alapja, ha nem is mindig s nem is a hitel igénybevételekor azonnal jogi jelleggel: a hitelezőnek ez a kielégítési igénye terheli. Ez a kielégítési igény mintegy hozzátapad az adós vagyonához, mellyel tehát csak ennek az igénynek sérelme vagy veszélyeztetése nélkül rendelkezhetik. Mihelyt e rendelkezés a fizetőképességet lefokozza vagy megszünteti: beáll a hitelező kielégítési igényének sérelme vagy veszélye”.*¹¹

A másik megvalósítható elkövetési mód, a hozzáférhetlenné tétel pedig álláspontja szerint minden olyan tevékenységet magában foglalt, „mellyel az adós kielégítési alapul szolgáló vagyonát oly helyzetbe hozza, amely akár csak átmeneti, akár végleges akadályt teremt meg annak, hogy a hitelező azt kielégítése céljából igénybe vehesse”.¹² Azonban ebben az esetben is csak akkor, hogyha ez azzal a konkrét céllal történt, hogy ennek révén megteremtse az akadályt annak, hogy a hitelező igénybe vehesse azt kielégítésének céljából. Mindezekre tekintettel egyrészt a törvényből, másrészt a kúriai gyakorlatból fakadóan a bűncselekmény az alábbi módokon volt megvalósítható:

Vagyonsökkentés, azaz

1. az aktívák csökkentése, ami lehet például a vagyonhoz tartozó értéktárgynak értékén alul való elidegenítése, elajándékozás, valamely követelés elengedése, valótlán követelés kifizetése;
2. a passzívák szaporítása, ami lehet például olyan adósnak vagy kötelezettségnek valóként való elismerése, amely egészben vagy részben valótlán;
3. a hitelezők némelyikének kedvezményben részesítése, ami lehet akár kielégítés, akár zálog- vagy megtartási jognak engedélyezése, akár a vagyon valamely részének átengedése által;
4. a vagyont csökkenteni alkalmas más tevékenységek, amik lehetnek például dolgoknak elhagyása, pusztulni

engedése, megrongálása, megsemmisítése, jogosítványokról lemondás, ezek érvényesítésének elmulasztása, jogalap nélküli teher vállalása, elismerése, biztosítása;

5. a speciális esetek, amik lehetnek például az örökség visszautasítása, az örökségről szerződés alapján való lemondás.

Hozzáférhetlenné tétel, azaz

1. elrejtés;
2. félretétel;
3. eltitkolás;
4. speciális esetek, amely lehet például a vagyonnak vagy vagyonrésznek magánjogi jogsegélyt nem nyújtó külföldi államba kicsempészése, a vagyonrésznek köteleességellenes fel nem fedezése.¹³

Angyal Pál vizsgálta azt is, hogy mely időpont utáni vagyonsökkentő, illetőleg a vagyont hozzáférhetlenné tevő cselekmény lehet büntetendő. Erre a kérdésre azt a választ adta, hogy „a büntetethez nem szükséges a követelésnek sem lejátsága, sem peresítettsége, sem a végrehajtás szakában léte, hanem a vagyonsökkentés, illetve a vagyon hozzáférhetlenné tétele büntetendő a követelés keletkezésének létrejöttének időpontja utáni elkövetéskor”,¹⁴ tekintettel arra, hogy a törvény e tekintetben semmiféle időbeli korlátozást nem állapított meg, csak egy dolog volt szükséges hozzá, az eredmény, a hitelezők károsodásának bekövetkezése.

2. 2. A hitelsértés vétsége

„4. § Vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő az adós, ha egy vagy több hitelezőjének kielégítését gondatlanságból megghiusítja vagy csorbítja azzal, hogy nyilvánvaló pazarlása vagy nagymértékben hanyag, vagy nagymértékben könnyelmű üzletvitelle, illetőleg gazdálkodása következtében fizetéseképtelenné vált.

Kereskedő nagymértékben hanyagul, illetőleg nagymértékben könnyelműen folytatja üzletét, különösen akkor, ha fizetéseképtelenségét a hatóságnak vagy hitelezőinek, illetőleg a hitelezők érdekképviseletének kellő időben be nem jelentette, ha üzleti tőkét rendszeres üzleti köréhez nem tartozó tőzsdei játékban vagy merész üzletekben kockáztatja, továbbá – habár a jog szabálya szerint ügyleteit és vagyoni állását feltüntető könyvvezetést lett volna köteles folytatni, illetőleg mérleget készíteni – könyvvezetést nem folytatott, mérleget nem készített, vagy könyvvezetését, illetőleg mérlegét, levelezését és leltárát meg nem őrizte, vagy úgy vezette, hogy abból ügyleteit és vagyoni állását nem lehet megállapítani.

A jelen §-ba ütköző cselekmény miatt a bűnvádi eljárást csak magánindítványra lehet megindítani. A magánindítvány megtételére a megkárosított hitelezőknek a követeléseik tőkeösszege szerint számított többsége jogosult. Az előterjesztett indítvány nem vonható vissza.

Ha az adós a hitelezőivel kötendő egység iránt eljárást tett folyamatba, a magánindítványt a Btk. 112. §-ában meghatározott határidőn túl is mindaddig meg lehet tenni, amíg az egységi eljárás folyamatban van, vagy amíg az adós a magánegységben vagy a kényszerességben elvállalt kötelezettségének eleget nem tett.

5. § A 4. §-ban meghatározott cselekmény büntetése három évig terjedhető fogház, ha a cselekmény következménye a 2. §-ban meghatározott eredmény volt. A bűnvádi eljárást hivatalból kell megindítani.”

A törvény miniszteri indokolása szerint a vétségi alakzat beiktatásának az volt a célja, hogy „a gondatlansági cselekményekre egységes s átfogó fogalom meghatározást adjon, s ily módon megszüntesse azokat a kirívó bizonytalanságokat, amelyek a Btk. 416. §-ában meghatározott, úgynevezett vétkes bukási cselekmények büntethetősége körében előfordultak”.¹⁵ Hasonlóan a büntetti alakzathoz, a vétség megvalósulása sem függött attól a körülménytől, hogy az adós ellen indítottak-e csőd-, kényszerjegyzési vagy kényszerfelszámolási eljárást. A Hs. egymástól eltérő elkövetési magatartási módokat határozott meg attól függően, hogy az elkövető kereskedő volt-e vagy sem. Utóbbi esetben három magatartási forma jöhetett szóba: a nyilvánvaló pazarlás, a nagymértékben hanyag üzletvitel, illetőleg gazdálkodás, valamint a nagymértékben könnyelmű üzletvitel, illetőleg gazdálkodás. Ezek a cselekmények a miniszteri indokolás szerint abban az esetben már gondatlannak minősültek, hogy ha „kimutatható a tettes részéről annak előreláthatása, hogy cselekményének hatása a fizetéseképtelenség s ez úton a hitelezők károsodása lesz”.¹⁶ Előbbi esetei pedig a fizetéseképtelenségnek a kellő időben való be nem jelentése, az üzleti tőkének a rendes üzleti körhöz nem tartozó tőzsdei játékban vagy „merész” üzletekben való kockáztatása és a könnyvezetés, mérlegkészítés, őrzési kötelesség körüli szabálytalanságok. Ezekben az esetekben tehát, amikor a cselekmény kizárólag a kereskedők általi elkövetés esetén minősült gondatlannak és ekként büntetendőnek, „kereskedőnek” nem csupán a kiskereskedők minősültek (kufárok, házalók, zsidókereskedők, hajósok, kereskedelmi ügyletekkel foglalkozó kisiparosok), hanem a teljes jogú kereskedők is, azaz azok, akik kötelesek voltak a céget bejegyeztetni, állandó könyvvezetést folytatni, időszakos leltárt és mérleget készíteni, illetőleg az üzleti leveleiket is megőrizni.¹⁷

Mielőtt rátérnénk az egyes elkövetési magatartások részleteiben történő bemutatására, szükséges tisztázni a hitelsértés vétsége megállapíthatóságának az egyik legfőbb alapját, a fizetéseképtelenség fogalmát, amely egészen a mai napig a törvényi tényállás részét képezi. A korabeli joggyakorlat fizetéseképtelenségen az adósnak azt az állapotát értette, amelyben „fizetési kötelezettségeinek általában eleget tenni nem képes”. A fizetéseképtelenség mint állapot azonban nem volt azonos a „fizetések megszüntetésével”, mivel annak az csupán az egyik lehetséges megnyilvánulási formája volt, sem pedig a „múló fizetési késedelemmel”, vagy a „fizetési zavarral”, minthogy azok az akkori elhatárolási ismérvek szerint csupán „előre

nem látott véletlenek találkozása folytán előállott átmeneti megakadásoknak” minősültek. A fizetéseképtelenné váláshoz ugyanakkor nem volt feltétlenül szükség arra, hogy az a meglévő vagyoni elégtelenségéből származzék, mivel azzá válhatott az adós akár úgy is, hogy „bár cselekvő vagyoni tényleges értéke meghaladja tartozásainak összegét, de nem folyósíthat annyi pénzt, hogy hitelezőinek esedékes követeléseit kielégítthesse”.¹⁸

Mindezekre figyelemmel a hitelsértés vétségének főbb elkövetési módjai az alábbiak voltak:

1. Nyilvánvaló pazarlás az olyan mértékű költségek, amely „az adós személyi és vagyoni viszonyaival nem áll arányban s a szükség és szokás szerint kialakuló mértéket meghaladja”. Pazarlásról nem csupán abban az esetben lehetett szó, amikor a költségek célja kimondottan fényűzés vagy valamilyen élvezetvágy kielégítése volt, hanem akkor is, amikor az különben nem kifogásolható célra, de eltúlzottan, mérték nélkül történt. A pazarlás fennforgását minden esetben konkrétan, a vizsgált adós élet és vagyoni viszonyaihoz igazítottan kellett vizsgálni, általános, objektív mérce ennek megítélésére nem létezett. A bírói gyakorlat idesorolta többek között a drága magántanítók alkalmazását, a túlzott ajándékozást, az indokolatlan és szükségtelen üzleti kiadásokat (mint például az üzleti forgalomhoz és az általa elérhető nyereség mértékéhez képest aránytalan összegű reklám);
2. Nagymértékben hanyag az olyan üzletvitel, illetve gazdálkodás, amikor „az adós nem kíséri kellő figyelemmel foglalkozásának menetét, nem tarja nyilván bevételeit s kiadásait, nem számol az előrelátható kiadásokkal, romlásnak kitéve javait nem óvja meg a romlástól, kintlévő követeléseinek behajtását nem szorgalmazza”;
3. Nagymértékben könnyelmű az olyan üzletvitel, illetve gazdálkodás, amikor „az adós könnyedén veszi a dolgokat, mellőzve az előrelátást, meggondolás nélkül üzi foglalkozását, biztosíték nélkül, illetőleg olyanoknak hitelez, kiknek fizetőképességéről nem szerzett meggyőződést, vagyona kár ellen egyáltalában nem biztosítja, pénzt, értékeit nem biztos helyen tartja”;
4. Fizetéseképtelenség bejelentésének elmulasztása abban az esetben volt büntethető, amikor a mulasztó a fizetéseképtelenség tudatában mulasztotta el a bejelentést, és ennek következtében a hitelezői károsodást szenvedtek el;
5. Tőzsdejáték esetén akkor mentesülhetett a büntetőjogi felelősség alól a kereskedő, amikor „a tőzsdejáték üzleténél nem tanúsítanak oly könnyelműséget, mely gondatlanságnak minősül annyiban, amennyiben, ha a tőzsdézők a gazdasági életben tőlük elvárható gondossággal járnak el, nem következik be a hitelezők anyagi érdekeit sértő fizetéseképtelensége”;
6. Merész üzlet volt az olyan, amelynek a „kimenetelénél nem a kereskedőnek szakismeretei, hanem kizárólag vagy kiválóan a véletlen esélyei a döntők”. A bírói gyakorlat idesorolta többek között az üzletkörhöz nem tar-

tozó vállalkozásokba való belemenést, mint ahogyan a fedezetről való gondoskodás nélkül történt üzletkötés is; 7. Könyvvezetési mulasztás vagy hiány abban az esetben volt büntethető, amikor annak volt a következménye a kereskedő üzleti egzisztenciájának az összeomlása.¹⁹

2. 3. A passzív megvesztegetés

„9. § Vétséget követ el és két évig terjedhető fogházzal büntetendő a hitelező, aki a maga vagy más részére ajándékot vagy más előnyt fogad el azért, hogy a csőd-eljárás vagy a csődönkívüli kényszeregyezség vagy kényszerfelszámolási eljárás során a hitelezők valamely határozatának hozatalához szavazatával hozzájáruljon vagy hozzá ne járuljon, vagy pedig a szavazástól tartózkodjék, jogorvoslatot használjon vagy ne használjon vagy a jogorvoslatról lemondjon.”

A Hs. hatályba lépése előtt hatályban volt 1916. évi V. tc. 2. §-a nemcsak a passzív, hanem az aktív megvesztegetést is büntetni rendelte még. A Hs. megalkotásakor a jogalkotó az 1898. évi német csődtörvény alap gondolatát tette magáévá, amikor kizárólag a passzív megvesztegetést, azaz csak az előnyt elfogadó hitelezőt rendelte büntetni, a gyakorlati életben szerzett tapasztalatok alapján. Ezt a törvény miniszteri indokolása ekképpen foglalta össze:

„A gyakorlati életben az a tapasztalat lett általánossá, hogy ez a gyakran előforduló bűncselekmény igen ritkán lesz bünvádi eljárás tárgya, aminek az az oka, hogy egyik-másik lelkiismeretlenebb hitelező a kényszerhelyzetben lévő adóstól külön előnyöket csikar ki azzal a fenyegetéssel, hogy máskülönben a likvidációs eljárás folyamán jogainak rosszindulatú gyakorlásával akadályozni fogja az eljárásnak az adós érdekeit kímélő befejezését. Az adós pedig az ellene végrehajtott zsaroló műveletekről nem tesz feljelentést, mert tudja, hogy a kierősakolt előny megadásával maga is büntetendővé vált.”²⁰

Ezt az érdekazonosságot kívánta a jogalkotó megtörni azzal, hogy a jogtalan előny megadója legalább utóbb fel tudjon lépni a hitelezője ellen annak veszélye nélkül, hogy önmagának is büntetéstől kellene tartania. Ennek eredményeként, az adós immár a büntetéstől való félelem nélkül feljelentéssel tudott élni azon hitelezője ellen, aki ajándékot vagy előnyt kényszerített vagy csikart ki tőle azért, hogy ennek fejében a hitelezők határozatának meghozatalához a saját szavazatával hozzájáruljon, vagy éppen ellenkezőleg, hogy ne járuljon hozzá, vagy akár az egész szavazástól távol maradjon, vagy pedig azért, hogy a jogorvoslati jogával éljen-e vagy ne, esetleg arról már eleve lemondjon. Erre való figyelemmel a bűncselekmény elkövetője kizárólag olyan hitelező lehetett, aki szavazati joggal bírt, a neki előnyt nyújtó adós pedig azt – éppen az önfeljelentéstől való megóvása miatt – még csak bűnrészesként sem követhette el. A bűncselekmény befejezettségéhez nem volt szükség arra, hogy a hitelező a

szavazás során valóban akként cselekedjen, mint ahogyan megígérte, ugyanis az már az ajándék vagy előny ilyen célú elfogadásával befejezetté vált.

2. 4. A koholt követelés érvényesítése

„10. § Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntetés alá nem esik, vétséget követ el és három évig terjedhető fogházzal büntetendő, aki akár a csőd-eljárás, akár a csődönkívüli kényszeregyezségre vagy a kényszerfelszámolási eljárás során tudva koholt vagy fenn nem álló követelést érvényesít.”

A koholt vagy fenn nem álló követelés érvényesítésének vétség elkövetője tettesi minőségben bárki lehetett, akár hitelező, akár álhitelező, de ezen túlmenően akár még harmadik személy is. Az érvényesítéshez és ekként a cselekmény befejezettségéhez már az ilyenfajta követelés bejelentése elegendő volt, kellett azonban hozzá az, hogy az eljárás már folyamatban legyen, illetve hogy az elkövető tudomással bírjon arról a körülményről, hogy a bejelentett követelés nem létező, azaz koholt, vagy pedig alappal nem bíró, azaz fenn nem álló. Emiatt tehát az, aki a fenn nem álló követelést tévesen fennállónak hiszi és érvényesíti, nem vonható felelősségre.

2. 5. Az adós vagyonának kezelésével megbízottak visszaélései

„11. § Akit csőd-eljárásban, csődönkívüli kényszeregyezségre vagy kényszerfelszámolási eljárásban az adós vagyonának kezelésével, gondozásával, felügyeletével vagy ezek ellenőrzésével megbíztak, ha megbízatása körében akár a hitelezőknek, akár az adósoknak tudva és akarva vagyoni kárt okoz, hűtlen kezelés vétsége, illetve büntette címén a Btk. 361. §-ának első bekezdésében, valamint a Btk. 363. és 364. §-ában foglalt rendelkezések szerint büntetendő.”

A bünvádi eljárást hivatalból kell megindítani.”

A bűncselekmény elkövetési magatartása a vagyoni kárnak köteleességszegés útján történő okozása, akár a hitelezőnek, akár pedig az adósnak a részére, amely magatartás mindenképpen szándékosságot feltételez. A felelősség megállapításához szükség volt arra, hogy az elkövető megszegje az előírt köteleességét, és eközben tudata a cselekmény károkozó minőségét átfogja. Ennek megfelelően a cselekmény elkövetője tettesként kizárólag olyan személy lehetett, akit bíróság vagy hitelezők az adós vagyonának kezelésével, gondozásával, felügyeletével vagy ellenőrzésével bíztak meg. A cselekmény befejezettségéhez kár bekövetkezésére volt szükség. Köteleességszegésnek az olyan magatartás minősült, amely vagy valamely vagyon kezelésével kapcsolatos előírás elmulasztásában, vagy pedig kifejezetten tiltott tevékenység tanúsításában nyilvánult meg.

3. A BHÖ (1952)

A szocialista fordulatot követően egy ideig még változatlanul, vagy pedig kisebb-nagyobb változtatásokkal tovább éltek az előző rendszerben elfogadott jogszabályok, így az 1932. évi IX. tc. bizonyos rendelkezései is, ezek azonban fokozatosan átadták a helyüket a szocialista népgazdaságot és a tervgazdaságot védő törvényi szabályozásoknak. Így a hitelrendszer büntetőjogi védelméről fokozatosan áttért a hangsúly az állami érdekek védelmére, figyelemmel arra, hogy az előbbi egy olyan burzsoá csökevénynek vélték, amely az annak alapjául szolgáló társadalmi keretek fokozatos elhalása, a magántulajdonon alapuló hitelkapcsolatok államilag irányított elszorvasztása miatt nem is igényelhetett különösebb büntetőjogi védelmet. Az első jelentősebb jogszabálygyűjtemény e korban az 1952-ben kiadott Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása, a BHÖ volt.

A BHÖ a XXI. fejezetében, „A polgárok javai ellen elkövetett bűncselekmények” körében szabályozta a 483–491. pontok közt a „hitelezők megkárosítása” nevű bűncselekményt, míg a 492. pontban a „vagyonkezelő bűncselekményét”, mely tényállások következőképp szóltak:²¹

3. 1. Hitelezők megkárosítása

„483. Büntetést követ el és hat hónaptól három évig terjedhető börtönnel büntetendő az adós, ha kielégítési alappul szolgáló vagyonát, a valóságban vagy színlegesen, jogtalanul csökkenti, vagy hitelezője részére hozzáférhetetlenné teszi és ezzel egy vagy több hitelezőjének kielégítését szándékosan megghiúsítja vagy csorbítja.

484. A 483. pontban meghatározott cselekmény büntetése egy évtől öt évig terjedhető börtön, ha a cselekmény pénzintézzel szemben álló nagyobb számú betevőnek vagy fővállalkozóval szemben álló több alvállalkozónak súlyos megkárosítását eredményezte és ezt a tettes előre láthatta.”

A BHÖ 483. pontjában meghatározott hitelezők megkárosítása elnevezésű bűncselekmény tényállása – és lényegében annak büntetési tétele is – szinte teljes egészében megegyezett a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. tc. (Hs.) 1. §-ában szabályozott hitelsértés bűncselekményével, amely egyezés ugyanúgy a minősített esetekre is kiterjedt. Ez egyáltalán nem a véletlen műve volt, mivel a BHÖ lényegét tekintve nem is jogszabály, hanem az akkor hatályban lévő büntető tárgyú jogszabályok egybefoglalása volt.

„485. (1) Büntetést követ el és egy évig terjedhető börtönnel büntetendő az adós, ha egy vagy több hitelezőjének kielégítését gondatlanságból megghiúsítja vagy csorbítja azzal, hogy nyilvánvaló pazarlása vagy nagy mértékben hanyag, vagy nagy mértékben könnyelmű üzletvitel, illetőleg gazdálkodása következtében fizetéseképtelenné vált.

(2) Kereskedő nagy mértékben hanyagul, illetőleg nagy mértékben könnyelműen folytatja üzletét, különösen

akkor, ha fizetéseképtelenségét a hatóságnak vagy hitelezőinek, illetőleg a hitelezők érdekképviseletének kellő időben be nem jelentette, ha üzleti tőkéjét rendes üzleti köréhez nem tartozó tőzsdei játékokban vagy merész üzletekben kockáztatja, továbbá – habár a jog szabálya szerint ügyleteit és vagyoni állását feltüntető könyvvizetést lett volna köteles folytatni, illetőleg mérleget készíteni – könyvvizetést nem folytatott, mérleget nem készített, vagy könyvvizetését, illetőleg mérlegét, levelezését és leltárát meg nem őrizte, vagy úgy vezette, hogy abból ügyleteit és vagyoni állását nem lehet megállapítani.

(3) A jelen pontba ütköző cselekmény miatt a büntető eljárást csak magánindítványra lehet megindítani. A magánindítvány megtételére a megkárosított hitelezőknek a követeléseik tőkeösszege szerint számított többsége jogosult.

(4) Ha az adós a hitelezőivel kötendő egységesség iránt eljárást tett folyamatba, a magánindítványt a Bt. 22. §-ában meghatározott határidőn túl is mindaddig meg lehet tenni, amíg az egységesség eljárás folyamatban van, vagy amíg az adós a magánegységességben vagy a kényszerügyességben elvállalt kötelezettségének eleget nem tett.

486. (1) A 485. pontban meghatározott cselekmény büntetése három évig terjedhető börtön, ha a cselekmény következménye a 484. pontban meghatározott eredmény volt.

(2) A büntető eljárást hivatalból kell megindítani.”

A fentiekből látható, hogy a BHÖ 485. és 486. pontja tartalmazta a bűncselekmény gondatlan alakzatát, hasonlóképpen a hitelsértésről szóló 1932. évi IX. tc.-ben szabályozott hitelsértés vétségi alakzatához, úgy, hogy ez az egyezés a részletekre is kiterjedt (eltérés csak annyi, hogy a gondatlan alakzat is büntetett lett a vétség helyett, börtön fokozattal, illetve hogy a szándékos bűncselekmény esetében a büntetési tételkeret minimumot is kapott).

A BHÖ a 487. és 489. pontok között ugyancsak a Hs. rendelkezéseivel azonosan rendelte szabályozni annak a kérdését, hogy tettesként ki követheti el a bűncselekményt, és ahhoz milyen jellegű személyi kritériumoknak kell megfelelni („a vagyon kezelésével, illetőleg az üzlet vezetésével vagy az ügyek intézésével megbízott személyek), valamint, hogy ha ez a személy nem lenne azonos az adóssal, akkor is pontosan ugyanúgy felel-e („mintha ő lenne az adós”), ha „megbízás vagy egyéb jogviszony alapján az adós vagyonával, vagy ennek egy részével rendelkezik”.

Emellett a BHÖ 490. pontja változatlan tartalommal szabályozta a Hs. 9. §-ában körülírt „passzív megvesztegetést”, valamint a 491. pontban a Hs. 10. §-ában meghatározott „koholt követelés érvényesítését” – csak nem sui generis bűncselekményeként –, az alábbiak szerint:

„490. Büntetést követ el és két évig terjedhető börtönnel büntetendő a hitelező, aki a maga vagy más részére ajándékot vagy más előnyt fogad el azért, hogy a csőd eljárás vagy a csődön kívüli kényszerű megvesztegetés vagy kényszerfelszámolási eljárás során a hitelezők valamely határozatának hozatalához szavazatával hozzájáruljon, vagy hozzá ne járuljon, vagy pedig a szavazástól tar-

tózkodjék, jogorvoslatot használjon vagy ne használjon, vagy a jogorvoslatról lemondjon.

491. Amennyiben a cselekmény súlyosabb büntetés alá nem esik, büntettet követ el és három évig terjedhető börtönnel büntetendő, aki akár a csődeljárás, akár a csődönkívüli kényszergyességi vagy a kényszerfelszámolási eljárás során tudva koholt vagy fenn nem álló követelést érvényesít.”

A különbség mindösszesen csak annyi, hogy megszűnt a vétségi alakzat és a fogházban való végrehajtás, melyek helyére a büntettként történő minősítés és a börtönbeli végrehajtás került.

3. 2. Vagyonkezelő bűncselekménye

„492. (1) Akit csődeljárásban, csődön kívüli kényszergyességi vagy kényszerfelszámolási eljárásban az adós vagyonának kezelésével, gondozásával, felügyeletével vagy ezek ellenőrzésével megbíztak, ha megbízatása körében akár a hitelezőknek, akár az adósnak tudva és akarva vagyoni kárt okoz, hűtlen kezelés büntette címén a 471. pont (1) bekezdésében, valamint a 473. pontban foglalt rendelkezések szerint büntetendő.

(2) A büntető eljárást hivatalból kell megindítani.”

A BHÖ 492. pontja a Hs. 11. §-ában meghatározottakkal egyező módon határozta meg az adós vagyonának a kezelésével megbízottaknak a visszaéléseit, amely fajta magatartásokat – hasonlóképpen a korábbi szabályozáshoz is – hűtlen kezelésnek minősítve rendelte büntetni.

4. Az 1961. évi V. törvény

Az 1961. évi V. törvénnyel megalkotott szocialista jellegű magyar Büntető Törvénykönyv szakított a korábbi – értékelése szerint „burzsoá” – jogfelfogással, és a hitelezők érdekeit sértő bűncselekmények helyett az állami szerv (társadalmi szervezet, szövetkezet, egyesület), illetőleg a népgazdaság illetékes szervének a sérelmét előidéző cselekményeket szankcionálta.

4. 1. Pazarló gazdálkodás

A fentieknek megfelelően a 225. §-ban szabályozott „pazarló gazdálkodás” bűncselekményét követte el az, aki állami szerv, társadalmi szervezet, szövetkezet vagy egyesület önálló intézkedésre jogosított dolgozójaként az észszerű gazdálkodás követelményeit súlyosan vagy rendszeresen megszegve számottevő gazdasági hátrányt okozott, melynek minősített esetét valósította meg akkor, ha ezzel a cselekménnyel a népgazdaság érdekeit súlyosan megsértette.

4. 2. Felelőtlen eladósodás

A Btk. 225/A. § szerinti – a pazarló gazdálkodástól a mai szemmel nem sokban különböző – „felelőtlen eladósodás” bűncselekményét pedig az valósította meg, aki az állami szerv, a társadalmi szervezet, a szövetkezet vagy az egyesület rendelkezésére álló pénzeszközöket jelentősen meghaladó fedezetlen kötelezettséget vállalt, és ezáltal gazdasági hátrányt okozott.

4. 3. A beruházási és a pénzügyi fegyelmet sértő bűncselekmény

Az a bűncselekmény pedig, amely leginkább – illetve talán egyedülként – kapcsolódott a korábbi hagyományokhoz, vagy annak legalább a nyomait magában hordozta, a 229. §-ban körülírt „a beruházási és a pénzügyi fegyelmet sértő bűncselekmény” volt, amelynek (1) bekezdés b) pontja azt rendelte büntetni, aki a hitelrendszerről, a pénzforgalomról, illetve a beruházásokról és a felújításokról szóló jogszabályokban meghatározott valamely kötelezettséget vagy tilalmat megszegte vagy kijátszotta azáltal, hogy a hitel fedezetét egészben vagy részben elvonta, a hitel biztosítékainak érvényesítését akadályozta, vagy a hitelezőnek a fedezetből való kielégítését egyéb módon megghiúsította.

Mindez azonban már kizárólag a tervgazdálkodás körülményei között és szinte kizárólag csak az állami szervezeteknek a védelmét volt hivatott biztosítani, hiszen ebben az időszakban már a magángazdálkodás alapjai megszűntek, így a csődbűncselekmény büntető törvénykönyvbeli megfogalmazásának létjogosultsága is teljes mértékben értelmezhetetlen és céltalan lett volna. Ez pedig ugyanígy igaz a beruházás és a pénzügyi fegyelmet sértő bűncselekményre is, hiszen a szocialista rendszerben nem piaci alapú hitelnyújtás, hanem az állami hitelmonopólium volt.

5. Az 1978. évi IV. törvény

A hasonló elvi alapokon, a szocialista jogfelfogásnak megfelelő értelmezésben született meg a következő Büntető Törvénykönyv, az 1978. évi IV. törvény. A törvényi szerkezetben változást kizárólag a rendszerváltás hozott, amikor a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (Csődtv.) megjelenésével összhangban 1992. április 1-jei hatállyal módosították a Büntető Törvénykönyvet is, két régi-új – tartalmában a szocializmus előtti időkre visszanyúló, sok tekintetben a Csemegi-kódex szabályozását lényegében átvevő, elnevezésében viszont új – bűncselekmény-típusnak, a „csődbüntettnek”, valamint a „hitelező jogtalan előnyben részesítésének” a megalkotásával.

E büntető tárgyú jogszabályváltozás alapját az 1992. évi XIII. törvény jelentette, amelynek indoklásában a jogalkotó kiemelte, hogy „A piacgazdaság működőképességéhez egyre inkább hozzátartozik a hitelek igénybevétele. A modern piacgazdaság aligha működhet a hitelnyújtás megfelelő büntetőjogi védelme nélkül. A tisztességes kereskedők és

vállalkozók mellett nemcsak a piacgazdaságra történő át-térés időszakában, de konszolidált viszonyok között is szép számmal tűnnek fel csalárd eszközökkel, vétkes bukással vagyont teremteni szándékozó »üzletemberek«. Ezért a gazdasági bűncselekmények teljes körét érintő újraszabályozás során a hitelnyújtás biztonságát érintő visszaélés valamennyi formáját szankcionálni kell. Ez a csódhöz kapcsolódó új bűncselekmények megalkotását indokolta.

A törvénymódosítás a csódhöz kapcsolódóan két új törvényi tényállást, a csódbüntettet, illetve a hitelező jogtalan előnyben részesítését fogalmazta meg. E tényállások a hitelezőket védtek, azon megfontolásból kiindulva, hogy „ha az adós fizetésképtelen helyzetbe jutott, akkor is ugyanúgy köteles a kielégítés alapjául szolgáló vagyonát a hitelezők érdekében megóvni”. Az új bűncselekmények tekintetében fizetésképtelenségnek „az adós fizetőeszközök hiányán alapuló tartós képtelensége az azonnal teljesítendő pénzkövetelések megfizetésére” számított. Fizetésképtelenségre utalt a gyakorlatban, „ha a gazdálkodó szervezet bevételei rohamosan csökkentek, ha nem kapott több bankhitelt, ha a hitelezők letiltásai eredménytelenek voltak, ha olyan nagy összegű adóbefizetésre kötelezték, amit a tőkéje előreláthatóan nem fedezett, vagy ha üzleti partnerei csódbé jutottak”, amely felsorolás lényegében a gazdasági értelemben vett fizetésképtelenséget – mely elválhat a jogitól – előidéző főbb okoknak feleltethető meg.²²

Az 1992. évi XIII. törvénynek a részletes indokolása ezzel kapcsolatban a következőkre utalt.

5. 1. Fedezetelvonó csódbüntett

A 290. § (1) bekezdésében rögzített egyes elkövetési magatartások közül az elrejtésről és az eltitkolásról akkor lehetett beszélni, amikor „a tartozás fedezetül szolgáló vagyon ténylegesen ugyan megvolt, viszont azt az elkövető a hitelezők számára hozzáférhetetlenné tette”. A megrongál, megsemmisít vagy használhatatlanná tesz kifejezésekkel azt a helyzetet próbálták elkerülni, hogy „az adós áru vagy befektetési javak megsemmisítésével a hitelezők helyzetét nem ronthatta”. Az ésszerű gazdálkodás alapelve pedig azokat az elvárásokat fejezte ki, hogy „az adós a hitelezői érdekében köteles volt a gazdasági szervezetet olyan állapotban tartani, hogy az a gazdasági rendeltetésének megfelelően. Aki ezzel ellentétes módon veszteséges, vagy kockázatos üzletbe kezdett, illetve vagyonát egyéb módon csökkentette, bűncselekményt követett el”.

Veszteséges üzletről akkor volt szó, ha „a kérdéses tevékenység előre megállapíthatóan vagyonszűküléshez vezetett”, míg kockázatos az az üzlet volt, aminél „tudatos veszteséggel számoltak, abban a reményben, hogy végül az a szokásosnál nagyobb nyereséget hoz”. Ilyen magatartás volt például az, amikor „valaki szerencsejátékokkal, vagy fogadásokkal túlzottan nagy összegeket költött el, vagy árukat, értékpapírokat vásárolt hitelbe, és ezeket az értéknél lényegesen alacsonyabb áron értékesítette”. A vagyont egyéb módon csökkenti fordulat alá pedig az volt besorolható, aki „a hitelnek a fedezetét színlelt ügyletekkel, vagy kétes követelések elismerésével vontta el”. Ezekre az

elkövetési magatartásokra a joggyakorlat összefoglalóan a „fedezetelvonó csódbüntett” kifejezést használta, szembe állítva azt a csalárd bukással és az adminisztratív csódbüntettel.²³

5. 2. Csalárd bukás

A 290. § új (3) bekezdése pedig azt a fordított esetet szabályozta, amikor „éppen az (1) bekezdésben írt magatartások eredményezték az adós fizetésképtelenné válását vagy annak látszatát”. A fizetésképtelenség mint objektív feltétel itt is ugyanaz volt, de – és ebben állt a fő különbség – maga az elkövetési magatartás itt megelőzte ezt. A jogirodalomban ezt „csalárd bukásnak” nevezték, mely közkeletű kifejezés a Csemegi-kódextól a magyar joggyakorlat részévé vált.²⁴

5. 3. Adminisztratív csódbüntett

A Csódtv. 31. §-a a felszámolás alatt álló társaság vezetőjének beszámolási, leltárkészítési és egyéb tájékoztatási kötelezettségét írta elő. Az új (4) – utóbb (5) – bekezdés ennek megszegését vagy nemteljesítését rendelte büntetni. E tényállás a Btk. 289. §-ában meghatározott számviteli fegyelem megsértéséhez képest speciális, kifejezetten a felszámolási eljárásához kapcsolódott – kezdetben a 290. §, majd pedig később már a 289. § részeként –, amihez az akkori jogirodalom az „adminisztratív csódbüntett” megnevezést társította hozzá.²⁵

5. 4. Hitelező jogtalan előnyben részesítése

A módosítás folytán a Btk. 291. §-a tartalmazta a hitelező jogtalan előnyben részesítésének bűncselekményét, amely akkor valósult meg, ha „az adós fizetésképtelenségének a tudatában az egyik hitelezőjét a többiek hátrányára jogtalanul, a kielégítési sorrendnek a megsértésével kielégítette”. Ez nem jelentett feltétlenül csak pénzfizetést, hanem bármely egyéb szolgáltatás is lehetett, amit a hitelező a tartozás fejében elfogadott. A szabályozás értelmében az előnyben részesített hitelező is büntetendő lehetett – legalábbis elvileg – részesként, akkor, ha az adóst a cselekményre rábírta vagy az elkövetéséhez egyéb módon szándékosan segítséget nyújtott.²⁶

6. A 2012. évi C. törvény

A 2013. július 1. napjától hatályban lévő – és jelenleg is hatályos – Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) a csódbűncselekmény törvényi tényállását a XLI. fejezetben, a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények között (404. §) szabályozza.

A hatályos Btk. a csódbűncselekmény négy alapeseti fordulatát különbözteti meg: a fizetésképtelenséggel fenyegető helyzetben elkövetett csódbűncselekményt [(1) bek.], a fizetésképtelenséget előidéző csódbűncselekményt [(2) bek.

a) pontja], a fizetésektelen helyzetben elkövetett csődbűncselekményt [(2) bek. b) pontja], valamint a hitelező jogtalan előnyben részesítésével elkövetett csődbűncselekményt [(4) bek.], melyek közül nívumnak egyedül a fizetésektelenséggel fenyegető helyzetben történő elkövetés tekinthető (legalábbis az 1978. évi IV. törvényhez képest, amelyik ezt az esetkört még nem szabályozta).

6. 1. Csődbűncselekmény büntette

A törvény a tényállás (1) bekezdésében megfogalmazott egyes elkövetési magatartásokat a korábbi szabályozásokhoz képest csak kis részben módosította. Így változatlanul büntetni rendeli a vagyonnak az „elrejtését, eltitkolását, megrongálását, megsemmisítését, használhatatlanná tételét” (mely fogalmak már a Csemegi-kódexben, illetőleg a hitelsértési törvényben is megjelentek), ugyanakkor a törvény e pontban mellőzi a „tartozása fedezetül szolgáló” kifejezést, lévén, hogy a gazdálkodó szervezet vagyona – az erre irányuló külön jognyilatkozat nélkül is, *ipso iure* – a tartozás fedezetül szolgál. A törvény (1) bekezdésének b) pontja „a színlelt ügylet megkötésének” – ami a Ptk. 207. § (6) bekezdésének keretében értelmezhető –, illetőleg „a kétes követelés elismerésének” – ami alatt a jogi vagy a ténybeli alapok, vagy a fedezet hiánya miatt a teljesítés bizonytalanságát értjük – a büntetethezességét a korábbi rendelkezésekkel egyezően tartotta fenn. A törvény (1) bekezdésének c) pontja a korábbi Btk. 290. § (1) bekezdése c) és d) pontjait az egyszerűsítés jegyében egymással összevonta, tekintettel arra, hogy a „vesztéses ügylet” megkezdésének vagy annak továbbfolytatásának a külön pontban történő szerepeltetése – az új törvény koncepciója alapján – nem indokolt. Az összevont c) pont tehát valamennyi, az a) és b) pontok alá be nem vonható, de az észszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes, tételesen fel nem sorolt egyéb magatartás üldözését lehetővé teszi.²⁷ Ez a pont így továbbra is kritikus része maradt a szabályozásnak, az „észszerűtlenség” meghatároz(hat)atlansága miatt.

6. 2. Csődbűncselekmény vétsége

A törvény a korábbi szabályokkal megegyezően, azzal azonos tartalommal, ugyanakkor nem külön *sui generis*

bűncselekményként, hanem csupán külön bekezdésben szabályozza azt az esetet, amikor a gazdálkodó szervezet vagyona felett rendelkezni jogosult személy (aki lehet akár a volt képviselő, de akár a felszámoló is) a Csődtv. 57. § (1) bekezdésében írt ún. kielégítési sorrend megsértésével valamelyik hitelezőjét előnyben részesíti. Ez az alakzat azonban kizárólag a felszámolás elrendelését követően valósítható meg, mivel amennyiben azt megelőzően történik meg valamely hitelezőnek a kielégítési sorrend megsértésével történő kielégítése, a vagyon felett rendelkező személy e magatartása változatlanul büntetlen marad.²⁸

A fentiekből is látható, hogy a Btk. 404. §-ában szabályozott csődbűncselekmény kialakulásának szerves előzményei voltak a magyar büntetőjogban, melyet külön alátámaszt az a tény is, hogy a fizetésektelenséget előidéző csődbűncselekményt [(2) bek. a) pont] a jogirodalomban és a jogelméletben még ma is a „csalárd bukás” kifejezésével jelölik meg, ami eredendően a Csemegi-kódex 414. §-ában meghatározott bűncselekmény elnevezése volt.

Mindez a sok tekintetben egyenes ívű (nek tekinthető) fejlődési folyamat a piacgazdasági viszonyokat elutasító szocializmus időszakában értelemszerűen megtört, sőt a tervutasításos rendszerben még magára az adott élethelyzetnek a szabályozásra sem volt különösen szükség, melyet hűen tükröz az a kodifikálási technika is, hogy azt – hitelezők megkárosítása néven – például a BHÖ is már csupán a polgárok javai elleni bűncselekmények körében szabályozta.²⁹

A hatályos Btk. 404. §-ának – ahogyan előtte az 1978. évi IV. törvény – rendelkezései ugyanakkor már visszatérést jelentenek a korábbi szabályozásokhoz, átvéve azoknak a saját korukat is több esetben egyértelműen meghaladó legfontosabb elemeit.

Összességében megállapítható, hogy a jogfejlődés igen hosszú utat járt be addig, amíg eljutott a csődbűncselekmény mai fogalmának meghatározásáig, ugyanakkor – meglátásom szerint – jelenleg még korántsem vagyunk ennek az útnak a végén, mely jogi szabályozásbeli esetleges hiányosságokról és anakronizmusról a korábbiakban már – részleteket érintve – szót ejtettünk. Mindez azonban nem von le annak értékéből, hogy a jelenleg hatályos szabályozás egy olyan szerves jogfejlődés eredménye, amely majd egy évszázadon át alakulva – kis megtöretéssel ugyan a szocializmusban, ám az addigi tapasztalatokat egyesítve – nyerte el mostani formáját.

STEINER, GÁBOR

Die Entwicklung des Konkursdelikts in Ungarn im 20. Jahrhundert

(Zusammenfassung)

Der Konkursdelikt wurde in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts – auch noch unter marktwirtschaftlichen Bedingungen – durch das Gesetz Nr. 9 von 1932, später nach der sozialistischen Wende – im System der Planwirtschaft –

durch die Amtliche Zusammenstellung der geltenden materiellen Strafrechtsvorschriften („BHÖ“) und das Gesetz Nr. 5 von 1961 geregelt. Der Aufsatz stellt die wichtigsten Etappen der Rechtsregelung des 20. Jahrhunderts dar.

- ¹ Okirathamisítás, bélyeghamisítás, védjegybitorlás, csalárd és vétkes bukás. In ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. Budapest, 1929. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 156–162., 170–176. p.
- ² Az uzsora és a hitelsértés. In ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. Budapest, 1942. Attila-Nyomda Rt., 93. p.
- ³ ANGYAL 1942. 91–93. p.
- ⁴ Uo. 103. p.
- ⁵ SCHUSTER Rudolf: Adalékok a hitelsértés kérdéséhez. *Magyar Jogi Szemle*, 1939. 11. sz. 193.
- ⁶ ANGYAL 1942. 107–108. p.
- ⁷ Uo. 101. p.
- ⁸ MECSÉR József: *A hitelsértés bűncselekménye az elmélet és a gyakorlat megvilágításában*. Szeged, 1940. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 16–17. p.
- ⁹ ANGYAL 1942. 101–102. p.
- ¹⁰ Uo. 116. p.
- ¹¹ Uo. 120. p.
- ¹² Uo. 121. p.
- ¹³ Uo. 116–117. p.
- ¹⁴ Uo. 124. p.
- ¹⁵ Uo. 147. p.
- ¹⁶ Uo. 148. p.
- ¹⁷ KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi és váltó jog vázlat*. Budapest, 1928. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 54. p.
- ¹⁸ ANGYAL 1942. 157. p.
- ¹⁹ Uo. 150–155. p.
- ²⁰ Uo. 162. p.
- ²¹ *A Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása*. Budapest, 1952. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 214–216. p.
- ²² <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/4/id/99200013.TVI/>.
- ²³ Uo.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/4/id/A1200100.TVI/r/404/>.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ TÓTH Mihály: *Gazdasági bűnözés és bűncselekmények*. Budapest, 2002. KJK – Kerszöv Jogi és Üzleti Kft., 165. p.



SZEMLE

Bódiné Beliznai Kinga

A Székesfehérvári Törvényszék polgári kori története

2021. október 27-én, Székesfehérváron mutatták be Megyeri-Pálffy Zoltán tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) *A Székesfehérvári Törvényszék polgári kori története 1872–1944* című kismonográfiáját.

Turcsáné Molnár Katalin, a Székesfehérvári Törvényszék elnöke elmondta, hogy a kötet az Országos Bírósági Hivatal támogatásával, a Ráth György Bírósági Történelem és Hagyományápolás Pályázat keretében jelenhetett meg.

Megyeri-Pálffy Zoltán kifejtette, hogy a kiegészítést követően, az 1870-es évek elején váltották fel az újonnan szervezett elsőfolyamodású bíróságok a korábbi rendi, majd az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc leverését követően Magyarországra is kiterjedő

hatáskörrel és illetékességgel rendelkező császári királyi ítélkező fórumokat.

Székesfehérváron mint törvényszéki székhelyen kívül Fejér megyében Adonyban, Mórton, Sárbogárdon és Várlon kezdte meg működését bíróság 1872-ben.

A szerző kiindulópontja a bírói hatalom gyakorlásáról szóló, a bírói függetlenséget deklaráló 1869. évi IV. tc., amely elindította azt a folyamatot, amelynek nyomán a 19. század második felében a magyar igazságügyi szervezet kialakításra került. E reform alapjait az 1871. évi XXXI. és XXXII. tc.-ek teremtették meg, amelyek az elsőfolyamodású bíróságok, így a törvényszékek és a járásbíróóságok szervezeti kereteit és működési elveit lefektették. E jogszabályok mentén kezdte meg ítélkező tevékenységét a Székesfehérvári Királyi Törvényszék 1872. január 1-jén.

Megyeri-Pálffy Zoltán részletesen foglalkozik az újonnan felállított törvényszék elhelyezésével, sorra véve azokat az épületeket, ahol a bíróság munkáját végezte. Pontos képet ad azokról a nehézségekről, amelyek a Törvényház felépítését övezték. Az 1902-ben átadott igazságügyi palota külső leírásán túl jellemzi annak belső kialakítását, építészeti és stílusjegyeit, az ítélkező tevékenység céljait szolgáló helyiségelosztást, végigkísérve az olvasót mintegy tárlatszerűen az épület tárgyalótermein, irodahelyiségein. Az épület a korszak legfoglalkoztatottabb igazságügyi építésének, Wágner Gyulának (1851–1937) a tervei alapján született meg. „Justicia





A lábazat és a földszint együtt alkotja a lábazati zónát valamennyi oldalhomlokaton, amelynek felületalakítása a főhomlokzat kvádermintájához hasonló vakolatszóvázissá szelődül, s ez váltakozó sarokarmozósá és síkváltásoknál, illetve az egyenesen felkörösítés zárodású földszinti ablakoknál plasztikusabb, emelt íves keretessé. A rizalitokon a konzolos ablakötények medalionjaiban oroszlánfejek láthatók, amelyek a nyíláskeretek zárókövén is megjelennek. A Dózsa György úti oldalon az oroszlános zárókövek a rizalitok közötti szakaszban is láthatók, ami jól jelzi, hogy a Zichy-liget felőli homlokzat fokozottabb díszítésű, mint az egykori Berényi úti, ma Szekfű Gyulai utcai homlokzat. E különbség a részletformákban érzékelhető, s leginkább az emelet homlokzati sávjában, valamint a tömegalkotás egészében, s ez utóbbi arra enged következtetni, hogy Wágner – bár a főbejárat nem a Zichy-liget felé esett – mégis erre az oldalra helyezte a főhángsúlyt.



A részletformák tekintetében már a rizalitok közötti falszakaszok – bár tengelyközösztűk és változó nyíláskeretűk olyan, mint a tuloldalon – különböznek abban, hogy itt az állókonzolokon nyugvó egyenes szemöldökkel záródó, fülcs architrávkeretű ablakok fölött füzérszék jelennek meg medalionokkal, amelyek itt üresek, nem úgy, mint a tuloldali középrizalit felkörösítéses ablakok fölötti koszorúk, amelyekben váltakozó irányba tekintő férfi és női fejek láthatók.

A Zichy-liget felőli középrizalit volt az épület esszenciája, olyannyira, hogy az itt megjelenő kilenc darab magas felkörösítéses ablak elhelyezésével Wágner nemcsak illúziót teremtett, hanem valóban tárgyalások folytak a díszes homlokzat mögött. Sőt, két nagyárgyalót is kialakított itt, amelyek egymás tükröképp voltak, s a középső ablak a két terem közötti, az ügyvédek és felek részére fenntartott szobát rejtette. E középső, egyablakos helyiség két oldalán ekképp a tárgyalási termekbe négy-négy ablakon keresztül áramolhatott be a fény a liget felől.



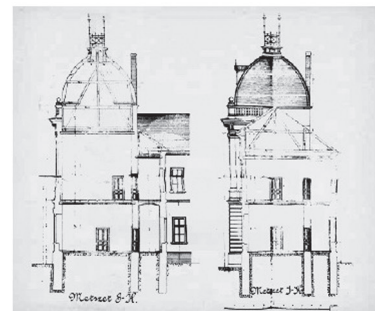
58

Ez a kilentengelyes középrizalit, ha abban nem is konkurált a főbejárat homlokzattal, hogy itt nem feloszlopok, hanem csak íón fejezetes pilaszterek futottak fel a főpárkány architrávjáig, de abban mindenképpen, hogy ez az épületmagrész pavilonként magaslott ki az épületmagból, s főpárkány állókonzolokkal és balusztráddal díszített attikával emelte magasba a négy tetőablakkal és gerincén díszrúccsal kialakított íves manzárdkupolát. A tuloldalihoz hasonló gömb alakú kővázak sorát ezen az oldalon obeliszkek zárták a széleken.

Az 1968-as nagy felújítás során az épületnek a liget felőli manzárdkupolás részét teljesen átalakították. A nagyárgyalókat kétszintesre osztották, s ennek következtében az ablaksort is átalakították. „Az áttervezésnél abból indultunk ki, hogy a főbejárat rész jelentőségében emelni kell, és ehhez a Dózsa György út felőli kupola komoly konkurenciát jelentett, ezért ezt a homlokzatot »csendesíteni« kellett. A kupola eltávolításán kívül a főpárkány szerinti baluszteres attika és az ablakok feletti gipsz ornamentika is egyéb díszítés is lékerült a falról” – olvasható az 1993-as homlokzat-helyreállítási engedélyzési terv műszaki leírásában.¹⁷⁰

¹⁷⁰ OBH Műszaki Főosztály Irattára. Nem Részelt Iratok, 193. d. Fejér m. Székesfehérvár Vb. Tervek, 1993–98. Székesfehérvár Városi Önkormányzat Hivatali Műszaki Tervező Kft. (meghívásból) Székesfehérvár, 1993. június 30-án. A szerző a szerzői jogait fenntartja. A képek a szerzői jogait fenntartja. A képek a szerzői jogait fenntartja. A képek a szerzői jogait fenntartja.

Homlokzati részletek. [Szerzői felvételek]



A Zichy-liget felőli egykori manzárdkupolás épületrész eredeti metszeteirajza. [OBH]

59

istenasszony új, diszes háza” – ahogy a korabeli sajtóban nevezték – mind rendeltetésében, mind architektúrájában a monarchia korának jellegzetes épülete volt, amely Székesfehérváron az akkor beépülő vásártéren, a Zichy-liget mellett az egyik legkiemelkedőbb középületté vált.

A Székesfehérvári Törvényszék történetét feltáró kötet nemcsak a jogászközönség számára befogadható, hanem valamennyi érdeklődőhöz szól. A bíróság történetét és az ott folyó ítélkező munkát még közelebb hozza az olvasó-

hoz korabeli jogesetek, akkoriban szenzációnak számító, a közvélemény figyelmét felkeltő eseteírások taglalásával. Az egyes ügyek bemutatása során a levéltári forrásanyagot a szakfolyóiratokban, illetve a napilapokban közzétett tudósításokkal, cikkekkel egészíti ki. A kötet törvényszéki elnökökről írt fejezetében nem pusztán a bírói életpályákat összegzi a szerző, hanem az adott elnöki korszak törvényszéket érintő történéseit is bemutatja. A törvényszék múltjának megismerését gazdag, eddig kevésbé ismert vagy ismeretlen képanyag is színesíti.



- **2021. július 9–10-én** 20. alkalommal került megrendezésre a Német–magyar büntetőjog-történelmi szeminárium az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszéke és az Augsburgi Egyetem Büntetőjogi Tanszékének közös szervezésében. A szeminárium fő témája *Wendepunkte der Strafrechtsgeschichte* volt. A német és a magyar hallgatók e témakörhöz kapcsolódóan – ez alkalommal online-előadás formájában – mutatták be kutatási eredményeiket német nyelven. A magyar hallgatókat Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens, Képeßy Imre egyetemi tanársegéd és Frey Dóra tudományos munkatárs (Andrássy Universität Budapest), míg a német hallgatókat prof. dr. Arnd Koch tanszékvezető egyetemi tanár és dr. Markus Hirte LL.M. igazgató (Mittelalterliches Kriminalmuseum in Rothenburg ob der Tauber) készítette fel. Arnd Koch, Mezey Barna és Markus Hirte köszöntő szavai után a szeminárium résztvevői az egyetemek és a Mittelalterliches Kriminalmuseum bemutatkozó kisfilmjeit nézhették meg. A hallgatói előadások délelőtti szekcióját disputa zárta. A délutáni program a Mittelalterliches Kriminalmuseum időszaki kiállításának („Hund und Katz – Wolf und Spatz”. *Tiere in der Rechtsgeschichte*) virtuális látogatásával kezdődött. Az előadások követő vita után a szeminárium résztvevői prof. dr. Andreas Deutsch (Universität Heidelberg) ünnepi előadását hallgathatták meg „Zur stauppe gehawen ... dorumb, der eym pferde dy zunge abgeschnytten.” *Wendepunkte auf dem langen Weg zum modernen Tierschutz* címmel. A szeminárium második napján elhangzott hallgatói előadásokat a Német–magyar büntetőjog-történelmi szeminárium jubileuma alkalmából megjelent *Wendepunkte der Strafrechtsgeschichte. Deutsche und ungarische Perspektiven* című ünnepi kötet bemutatása követte. A kétnapos programot dr. Thomas Exner bíró (Landgericht Würzburg/Schweinfurt) előadása (*Liberales Strafen. Eine deutsch-ungarische Wahlverwandtschaft auf dem Weg zum modernen Strafrecht*) zárta.
- **2021. július 16-án**, immár ötödik alkalommal került megrendezésre a Horvát–magyar jogtörténelmi nyári egyetem és szeminárium, amelynek 2021-ben Budapest adott otthont. A konferencia résztvevőit a házigazda nevében Somssich Réka egyetemi tanár, dékánhelyettes köszöntötte. Az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszékének és a Zágrábi Egyetem Jogtudományi Kara Horvát Állam- és Jogtörténelmi Tanszékének közös szervezésű szemináriumának fő témája *Public administration and constitutional history in the 19–20th century* volt. A horvát és a magyar hallgatók e témakörhöz kapcsolódóan – ez alkalommal online-előadás formájában – mutatták be kutatási eredményeiket angol nyelven. A magyar hallgatókat Képes György habil. egyetemi docens, Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens, Gosztonyi Gergely egyetemi adjunktus és Képeßy Imre egyetemi tanársegéd, míg a horvát hallgatókat doc. dr. sc. Dunja Milotić és izv. prof. dr. sc. Ivan Kosnica készítette fel.
- **2021. augusztus 20-án**, életének 93. évében elhunyt Horváth Pál professor emeritus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egykori tanszékvezető egyetemi tanára. Horváth Pál 1928. április 5-én született Győr-szemerén. Jogi tanulmányait követően a Bolgár Elek akadémikus által alapított Általános Jogtörténelmi Tanszékre került tanársegédként. 1958-ban védte meg kandidátusi értekezését, amely *A középkori falusi földközösség jogtörténelmi vonatkozásai* címmel 1960-ban az Akadémiai Kiadónál jelent meg. E monográfiájában már megmutatkozott érdeklődése az összehasonlító jogtörténelmi kutatási módszer iránt, amelyet későbbi munkásságában is sikeresen alkalmazott. A kandidátusi fokozat megszerzését követően 1959-ben egyetemi docensi kinevezést kapott, majd 1961-ben átvette – az 1950-es évek közepétől már Egyetemes Jogtörténelmi Tanszék néven ismert – tanszék vezetését. 1966-ban lett egyetemi tanár. 1968-ban szerezte meg az akadémiai doktori fokozatot *A kelet-közép-európai népek jogfejlődésének főbb irányjai* címmel megvédett disszertációjával. Horváth Pál a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának egyik alapító professzora és 1995. szeptembertől az oktatói kar tagja volt. Hét éven keresztül látta el az Egyetemes Állam- és Jogtörténelmi Tanszék vezetését.
- **2021. szeptember 1-jén** megalakult *A magánjog fejlődése a két világháború között* elnevezésű OTKA-kutatócsoport (projektazonosító: K 138618) a Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténelmi Tanszékén, amelyet a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal talált méltónak támogatásra Kutatási témapályázati kiírás keretében. A kutatócsoport vezető kutatója Varga Norbert habil. egyetemi docens, a kutatócsoport résztvevő kutatói Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár, Legeza Dénes PhD, Pétervári Máté PhD egyetemi adjunktus, Szívós Kristóf és Krusóczki Bence PhD-hallgatók. A kutatócsoport célja a Horthy-korszak magánjogi szegmenseinek feltárása primer (levéltári) források alapján.
- **2021. szeptember 7-én** eredményesen védte meg az *1919-es „kommunista bűnperek” az Észak-Dunántúlon. A Tanácsköztársaság vidéki szervei működésének és az azokkal kapcsolatos büntetőjogi felelősségre vonásnak egyes kérdései a helyi perek tükrében* című doktori értekezését Nagy Szabolcs a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája által szervezett nyilvános vita keretében. A doktorjelölt témavezetője Barna Attila PhD, tanszékvezető egyetemi docens (SZE ÁJK) volt. A bírálóbizottság elnöke Lévay Miklós egyetemi tanár (SZE JÁK), tagjai mint hivatalos bírálók Vizi László Tamás PhD, főiskolai tanár (Kodolányi János Egyetem) és Horváth Attila tanszékvezető egyetemi ta-

nár (NKE ÁNTK), tagjai Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK), Mezey Barna egyetemi tanár (SZE ÁJK) és Koncz Ibolya Katalin tanszékvezető egyetemi docens (ME ÁJK) voltak.

- **2021. szeptember 9-én** kollégái és barátai ünnepeltek együtt Máthé Gáborral 80. születésnapja alkalmából a Nemzeti Közszerződési Egyetemen. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem, illetve a Nemzeti Közszerződési Egyetem professor emeritusa az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán szerzett jogi diplomát, majd az Államigazgatási Főiskolán, utóbb a Károli Gáspár Református Egyetemen, a Budapesti Corvinus Egyetemen, valamint az NKE ÁNTK Állam- és Jogtörténeti Tanszékén oktatót magyar alkotmány-, jog- és közigazgatás-történetet. Horváth Attila tanszékvezető egyetemi tanár (NKE ÁNTK), Koltay András egyetemi tanár, rektor (NKE), Deli Gergely egyetemi tanár, dékán (NKE ÁNTK) és Kis Norbert egyetemi tanár, rektorhelyettes (NKE) ünnepi méltatásait követően Máthé Gábor köszöntötte az egybegyűlteket.
A Bathó Gábor egyetemi tanársegéd (NKE ÁNTK) és Peres Zsuzsanna egyetemi docens (NKE ÁNTK) szerkesztésében megjelent, *Labor est etiam ipse voluptas* című ünnepi tanulmánykötetet Horváth Attila adta át az ünnepeltnek.
- **2021. szeptember 17-én** a krakkói Jagiellonian University által *In toto et pars continetur – influence of codification processes on legal system over the centuries* címmel szervezett 15. nemzetközi jogtörténeti konferencián Krusóczki Bence *The emergence of competition law in Hungary*, míg Szivós Kristóf *The practical questions regarding the unity of oral hearing after the codification of Hungarian law of civil procedure* címmel tartott előadást. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának doktoranduszai a két egyetem közötti több éves gyümölcsöző együttműködésnek köszönhetően vehettek részt a konferencián.
- **2021. szeptember 17-én** *A cenzúra valósága – történelmi jelenkor?* címmel rendezett konferenciát a Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jogtörténeti Albizottsága és az ELTE ÁJK Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékén működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH).
A konferencia fő célkitűzése az volt, hogy összegyűjtse a cenzúra történetének, meglétének társadalmi hatásaival, az alapjogok érvényesülésére gyakorolt befolyásával, illetve a múltban felmerült és jelenleg felmerülő szabályozási kérdésekkel kapcsolatos magyarországi tapasztalatokat, kutatási eredményeket, tudományos álláspontokat.
- **2021. szeptember 18-án** került megrendezésre – hagyományteremtő szándékkal – az Első Magyar Jogi Könyvszalón a felújított Károlyi–Csekonics-palotában. Kedvezményes könyvvásár, könyvbemutatók, neves jogászok, szakmai programok és díjátadók várták az érdeklődőket. A rendezvény díszvendége Áder János köztársasági el-

nök volt. A szakmai programok keretében Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK) és Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK) a Gondolat Kiadó gondozásában megjelent *Jogtörténeti Értekezések*-sorozat köteteiről és a *Jogtörténeti Szemle* folyóiratról beszélgetett. Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár (PTE KPVK) pedig Takács Péter tanszékvezető egyetemi tanárt (SZE ÁJK) kérdezte az általa szerkesztett és szintén a Gondolat Kiadó gondozásában, 2020-ban megjelent *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa* című kötetéről.

- **2021. szeptember 22-én** az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoportja (ELKH) és az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jogtörténeti Albizottsága egy napos tudományos online konferenciát tartott *Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve* címmel.
A konferenciát Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) vezetője nyitotta meg. A konferencia programja a tematikából adódóan két egymást követő szekcióra oszlott: először a monarchikus modellek kerültek bemutatásra, majd a republikánus államok következtek. Az előadók egy előre egyeztetett koncepció mentén készítették el az egy-egy országról szóló esettanulmányukat, így mindannyian kitértek a történelmi előzményekre, a hatalommegosztás elvének érvényesülésére, az adott államszerkezetre, a jog szuverenitására és az adott országot megkülönböztető egy speciális kérdésre.
Az első, monarchikus modelleket bemutató szekciót Karácsony András egyetemi tanár, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) tudományos főmunkatársa vezette. Elsőként Kárbin Ákos, a Magyar Nemzeti Levéltár főlevéltárosa ismertette az Osztrák–Magyar Monarchia közös ügyeinek kérdéseit. Előadását rövid diszkusszió követte, majd Képes György, az ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének habil. egyetemi docense mutatta be a Magyarországon talán kevésbé ismert Svédország és Norvégia Egyesült Királyságának történetét. Heka László, a SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézetének habil. egyetemi docense a Szerb–Horvát–Szlovén (és később Jugoszláv) Királyság egyes alkotmánytörténeti kérdéseibe engedett betekintést. A monarchikus modelleket bemutató szekciót rövid diszkusszió zárta.
A második, a republikánus állammodelleket bemutató szekciót Képes György vezette. Elsőként Képesy Imre, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) tudományos segédmunkatársa mutatta be a csehszlovák állam történetét (Csehszlovákia vagy Cseh-Szlovákia?). A rövid diszkussziót Heil Kristóf Mihály, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) tudományos segédmunkatársának Svájcot bemutató előadása követte. Végül Beke-Martos Judit, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) tudományos munkatársa vázolta fel az Amerikai Egyesült Államok állammodelljét. A diszkussziót követően Karácsony András összegezte a hallottakat.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bódiné Beliznai Kinga PhD egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi történeti Tanszék; **Hollósi Gábor** PhD tudományos főmunkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet; **Iványosi-Szabó Tibor**, az MTA doktora, az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatója; **Juhász György** PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Lips Adrián** tudományos segédmunkatárs, Károli Gáspár Református Egyetem, Művészettudományi és Szabaddbölcsészeti Intézet, Művészettudományi és Művészetpedagógiai Tanszék, PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola; **Pap András László** kutató professzor, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar; **Steiner Gábor** PhD-hallgató, fővárosi törvényszéki bíró



E számunk megjelenését a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara támogatta.



E számunk megjelenését
a Magyar Nemzeti Bank támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogi történeti Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mailen a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (vezetéknev kiskapitális), cím (kurzivalva), alcím (ha van, kurzivalva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James prof.: *Az új-guineai shehmikedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002, Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző, cím, a folyóirat címe (kurzivalva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője, a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzivalva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In KOVÁCS Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998, Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998, 98. p.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel

a Szerkesztőbizottság

INHALT

AUFSÄTZE

HOLLÓSI, Gábor – Kritik am Nominierungssystem in der Debatte über das Wahlgesetz von 1925 in der Nationalversammlung	1
IVÁNYOSI-SZABÓ, Tibor – Organe der Rechtspflege in den Marktflecken der türkischen Herrschaft	9
PAP, András László – Innovation und Nachahmung: Konstruktionen von „Nationalitäten-“ und „Minderheitenrechten“ zwischen 1868 und 2011	17

WERKSTATT

JUHÁSZ, György – Der Entwurf des Strafgesetzbuches 1843 und die Heilkunst	27
LIPS, Adrián – Die künstlerische Darstellung des Trianon-Traumas in den Filmen von Zita Szeleczky	35
STEINER, Gábor – Die Entwicklung des Konkursdelikts in Ungarn im 20. Jahrhundert	42

RUNDSCHAU

BÓDINÉ BELIZNAI, Kinga – Die Geschichte des Gerichtshofs zu Székesfehérvár [Stuhlweißenburg] im 19. und 20. Jahrhundert	52
---	----

NACHRICHTEN	54
-------------------	----

AUTOREN DIESES HEFTES	56
-----------------------------	----

Auf der Titelseite:

Vilmos Vázsonyi um 1910 (Foto von Mór Erdélyi)

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Vázsonyi_Vilmos_\(Erdélyi_Mór\).jpg](https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Vázsonyi_Vilmos_(Erdélyi_Mór).jpg)

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiđ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice), Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Sipta István, Prof. Dr. Szabó Béla, Prof. Dr. Szabó István

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna

Redakteurin: Bódiné dr. Beliznai Kinga



Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Katholischen Pázmány-Péter-Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna
Verlag: Gondolat Kiadó



ERDÉLYI REFORMÁTUS HÁZASSÁGI BÍRÁSKODÁS A HÁZASSÁGI FŐTÖRVÉNYSZÉK FENNÁLLÁSA IDEJÉN

Nagy Péter

A kötet a házassági bíráskodás történetének egy szűkebb területével, az erdélyi református házassági joggal foglalkozik. A Királyhágón túli területek három nemzetre és négy vallásra alapuló rendje a házassági bíráskodás különleges rendszerét alakította ki, amely a 16. századtól – az *Ehepatent* 1786-ban II. József által Erdélyben történő bevezetése és 1791-beni visszavonása közti időszakot leszámítva – egészen a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk hatályba lépéséig fennállt. A szerző levéltári források alapján bemutatja az erdélyi református házassági bíráskodás szervezetét, eljárásjogát és anyagi jogát az 1868-tól 1895-ig terjedő időszakra vonatkozóan. Elemzi a egyes házasságok esetében alkalmazott eljárásokat, és az ún. „*per viam instatiae*” pereket is.

ISBN 9786155961601, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. 242 p.



A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS A DUALIZMUS KORÁBAN 1-2. kötet

Cieger András – Tóth-Barbalics Veronika

„A magyar országgyűlések története” könyvsorozat dualizmus korát tárgyaló fejezete rendhagyó módon kétkötetes. Ezzel a szerzők utalnak arra, hogy a képviselőház és a főrendiház egymástól eltérő jelleggel bírt, másrészt a megnövelt terjedelemmel e korszak fontosságát is hangsúlyozni kívánják a hazai parlamentarizmus történetében, mivel ekkor alakult ki és kezdett tartósan működni az a szabályrendszer és szervezeti keret, amely a mai napig meghatározza modern törvényhozásunk életét. Az első kötet a képviselőház eljárásainak és mindennapjainak bemutatása mellett áttekintést nyújt a döntéshozatal átalakulásáról, a politikusi hivatás formálódásáról, a közélet szerveződéséről, a nyilvánosság és a politika viszonyáról, valamint a politizálás rítusairól. A második kötet átfogó képet ad a főrendiház szervezetéről és összetételéről, a működési keretéről, a tisztségviselőkről, a főrendiház jog- és szerepköréről. Bemutatja a főrendiház épületét és helyiségeit, a ceremóniákat, a szokásokat, a hivatalos eljárásokat és az informális összejöveteleket is.

ISBN 9786155948473, Országgház Könyvkiadó, 2021. 838 p.



SZISZIFUSZOK KÜZDELME. KORMÁNYZAT ÉS SAJTÓPOLITIKA MAGYARORSZÁGON 1860-1875

Deák Ágnes – Tamás Ágnes

A fővárosi hírlapírók hatvan-hetven főnyi társasága 1867. március végén, a már küszöbön álló sikeres kiegyezés lelkes napjaiban „az újra felvirradt sajtószabadságot” ünnepelte a Frohner Szállóban egy szombat esti „journalista lakomával”. Ahogy a kor népszerű élelclapja, a *Bolond Miska* írta, „cenzura-tort” ültek. Úgy tűnt, a sajtószabadság a közös ügyekről folytatott ádáz politikai viták közepette valódi nemzeti közös ügyként egyesíti a sajtó munkásait: szerzőket, szerkesztőket, kiadókat, nyomdászokat, politikusokat és persze az olvasóközönséget. Az újságírók felszabadultan élcelődtek, értekeztek, verseltek a sajtószabadság hatalmáról és győzelméről. Néhány hónap múltán azután eltűnt az eufória.

ISBN 9789632763804, Osiris Kiadó, 2021. 618 p.



Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) keretében működő MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák-Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu